

Srđan Dušanić
Yamen Hrekes
Milo Pralica

Migranti i Mi

Sociopsiholoka analiza uzajamne percepcije

SARAJEVO 2019.

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

Srđan Dušanić
Yamen Hrekes
Miloš Pralica

MIGRANTI I MI
Sociopsihološka analiza
uzajamne percepcije

Sarajevo, 2019. godine

Naziv publikacije: Migranti i mi - Sociopsihološka analiza uzajamne percepcije -

Izdavač: Friedrich-Ebert-Stiftung

Autori: Srđan Dušanić, Yamen Hrekes i Miloš Pralica

Za izdavača: Dr. Peter Hurrelbrink

Recenzenti: Prof. dr Branko Milosavljević, Univerzitet u Banjoj Luci i
Doc. dr Olja Jovanović, Univerzitet u Beogradu

Lektor i korektor: mr Dragan Dragomirović

Dizajn korica: Nebojša Đumić

Tehnička priprema: Aleksandar Aničić

Štampa: Amosgraf Sarajevo

Tiraž: 200 primjeraka

Ova publikacija je štampana na papiru koji omogućava održivost šumske privrede.

Stavovi iznešeni u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Friedrich-Ebert-Stiftung (ili organizacije za koju autor radi).

Korišćenje izdanja i medija Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) nije dopušteno bez pismene saglasnosti od strane FES-a.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

314.74:316.6(497.6)

DUŠANIĆ, Srđan

Migranti i mi : sociopsihološka analiza uzajamne percepcije
/ Srđan Dušanić, Yamen Hrekes, Miloš Pralica. - Sarajevo :
Friedrich-Ebert-Stiftung, 2019. - 148 str. :
tabele ; 21 cm

Bibliografija: str. 140-148. - Summary.

ISBN 978-9958-884-84-9

1. Hrekes, Yamen 2. Pralica, Miloš

COBISS.BH-ID 28525574

Srđan Dušanić :: Yamen Hrekes :: Miloš Pralica

Migranti i mi

- Sociopsihološka analiza uzajamne percepcije -

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Knjigu posvećujemo:

Nikolaju otvorenog uma

S.D.

Mojima koje čuvam na najtoplijem mjestu u mom srcu:

Samir, Elena, Mirna i Hadi koje nisam vidio od 2010. godine i

Hilda koja je uz mene sve vrijeme daleko od naše kuće.

Y.H.

Onima zbog kojih sam Ja, svaki dan

M.P.

ZAHVALNOST

Ovo istraživanje ne bi bilo moguće bez logističke i finansijske podrške Fondacije Friedrich Ebert i saradnice Tanje Topić. Najtoplije im se zahvaljujemo.

Hvala Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci, našoj istraživačkoj bazi.

Hvala Međunarodnoj organizaciji za migracije (IOM) uz čiju podršku i dozvolu smo sprovedli istraživanje sa migrantima u prihvatnim centrima u Unsko-sanskom kantonu. Posebna zahvalnost Irmi Sadiković.

Ogromna zahvalnost recenzentima prof. dr Branku Milosavljeviću i doc. dr Olji Jovanović.

Hvala anketarima, voditeljima fokus grupa, prevodiocima upitnika, te ispitanicima koji su učestvovali u istraživanju.

Hvala drugu Nebojši Đumiću, koji je ponovo pokazao klasu u dizajnu korica.

Hvala Drakčetu za lekturu teksta, u doba i nedoba.

Hvala Dijani Sulejmanović, Merimi Račić, Lidji Skalić.

Tokom realizacije, nesebičnu moralnu, savjetodavnu, tehničku i logističku podršku pružili su: Nikolaj, Maja, Anja, Jela, Nina, Milica Dušanić, Ljiljana Stević, Boris Međedović, Siniša Lakić, Tanja Stanković Janković, Zoran Trivić Mrkonjićanin, Borka Ponorac, Aleksandra Simanović, Marko Ačić, Slavica Tutnjević, Vladimir Turjačanin, Sanja Radetić Lovrić, Lana Vujaković.

Hvala S.T. za nesebičnu pomoć i podršku. (Y.H.)

Hvala našim porodicama.

SADRŽAJ

UVOD	11
MIGRACIJA, MIGRANTI I IZBJEGLICE: TERMINOLOGIJA I BROJKE	11
MIGRANTSKA KRIZA U EVROPI.....	12
ŠTA O MIGRANTSKOJ KRIZI KAŽE PSIHOLOGIJA: IZVORI MEĐUGRUPNIH STAVOVA.....	15
<i>Dispozicione karakteristike i predrasude</i>	16
SOCIOPSIHOLOŠKE OSNOVE PREDRASUDNIH STAVOVA.....	19
POLITIČKO-IDEOLOŠKE OSNOVE MEĐUGRUPNIH RELACIJA.....	22
SITUACIONE ODREDNICE KAO TEORIJSKI OSNOV PREDRASUDA.....	23
<i>Integrativna teorija prijetnje</i>	23
<i>Sudar manjine i većine: Modeli akulturacije</i>	24
TEORIJSKI OKVIR U EMPIRIJI: ISTRAŽIVANJA PREDRASUDA PREMA MIGRANTIMA	26
<i>Dispozicione karakteristike i predrasude prema migrantima</i>	26
<i>Socioekonomski faktori i odnos prema migrantima</i>	27
<i>Doživljaj prijetnje i predrasude prema migrantima</i>	30
KAKO IZGLEDA OBRNUTO: PERCEPCIJE MIGRANATA O DOMICILNOM STANOVNIŠTVU.....	33
KAKO PREDRASUDE OSTAVLJAJU POSLJEDICE: MEĐUGRUPNE INTERAKCIJE I PSIHOLOŠKA DOBROBIT	34
<i>Mentalne poteškoće sa kojima se migranti susreću</i>	35
HIPOTEZA KONTAKTA: MELEM ZA KONFLIKTE?.....	38
SLUČAJ BALKAN: KAKO SE STANOVNIŠTVO JUGOISTOČNE EVROPE ODNOSI PREMA VANJSKIM GRUPAMA?.....	40
SLUČAJ BOSNA I HERCEGOVINA: SUSRET MARGINALIZOVANIH	44
CILJEVI ISTRAŽIVANJA	47
METOD	49
METODOLOŠKI ASPEKTI KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA.....	49
<i>Uzorak i tok ispitivanja</i>	49

<i>Instrumenti</i>	51
<i>Obrada podataka</i>	55
METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA SA FOKUS GRUPAMA	56
<i>Karakteristike fokus grupa sa migrantima</i>	56
<i>Karakteristike fokus grupa sa domicilnim stanovništvom</i>	57
<i>Analiza podataka</i>	58
REZULTATI	59
REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA MIGRANTSKOM POPULACIJOM	59
<i>Rezultati kvantitativnog istraživanja</i>	59
<i>Stavovi migranata prema BiH i domaćem stanovništvu</i>	65
<i>Korelati Otvorenosti migranata prema domaćem stanovništvu</i>	71
<i>Rezultati istraživanja u fokus grupama</i>	76
REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DOMICILNIM STANOVNIŠTVOM	85
<i>Rezultati kvantitativnog istraživanja</i>	85
<i>Kontakti domicilnog stanovništva sa migrantima</i>	85
<i>Stavovi prema budućnosti migranata u bosanskohercegovačkom i evropskom kontekstu</i>	86
<i>Percepcija i stavovi domicilnog stanovništva o migrantima</i>	87
<i>Korelati odnosa prema migrantima</i>	96
<i>Rezultati iz fokus grupa sa domicilnim stanovništvom</i>	107
DISKUSIJA	116
DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA SA MIGRANTIMA	116
DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA SA DOMICILNIM STANOVNIŠTVOM	121
ZAKLJUČAK	129
EXECUTIVE SUMMARY	131
LITERATURA	140

PREDGOVOR

Nakon što je tokom 2018. godine počeo masovan tranzit migranata i kroz Bosnu i Hercegovinu, javila se ideja da detaljnije ispitamo određene aspekte migrantske krize. Imajući u vidu domene rada psihologa, pored ispitivanja okolnosti pod kojima se migracije odvijaju, usmjerili smo se na karakteristike interakcije između migranata i domicilnog stanovništva. Smatrali smo da bi bilo zanimljivo iz ugla populacija sa različitih kontinenata, a koje su se u datom trenutku našle prostorno jedne pored drugih, čuti mišljenja o samim migracijama te percepciji one druge strane.

Monografija predstavlja rezultat kvantitativno-kvalitativnog istraživanja, sprovedenog na uzorku migranata i mlađeg domicilnog stanovništva. Pored ispitivanja putem upitnika, sprovedene su i fokus grupe sa predstavnicima ovih populacija. Ovakva metodologija omogućila nam je detaljnije sagledavanje i razumijevanje problema migratske krize.

Monografija se sastoji od nekoliko dijelova. U uvodnom dijelu predstavljena je geneza nastanka problema koji se reflektovao i na Balkan. Autori su potom predstavili osnovne psihološke pristupe preko koji se mogu lakše razumijevati fenomeni koji prate migracije kao što su: izvori međugrupnih stavova; sociopsihološke osnove predrasudnih stavova; političko-ideološke osnove međugrupnih relacija; situacione osnove predrasuda; istraživanja predrasuda prema migrantima; percepcije migranata o domicilnom stanovništvu; kakve posljedice imaju predrasude; kako se stanovništvo jugoistočne Evrope odnosi prema marginalizovanim grupama; slučaj Bosna i Hercegovina – susret marginalizovanih itd. Poslije detaljnog opisa metodologije istraživanja, predstavljeni su rezultati, odvojeno za migrante te za domicilno stanovništvo. Prvo su predstavljeni kvantitativni rezultati, a potom i rezultati iz fokus grupa. Rezultati su organizovani u više poglavlja u kojima se zasebno razmatra fenomenologija ove pojave i njen odnos sa brojnim drugim psihološkim i socijalnim prediktorima. Glavni rezultati

i njihovo značenje sumirani su i interpretirani u okviru završnih razmatranja i preporuka.

Iskreno se nadamo da će direktno prenesena iskustva migranata, te brojni podaci o odrednicama uzajamne percepcije, podstaći na razmišljanje i preispitivanje nekih uvriježenih stavova, te da će doprinijeti potpunijem razumijevanju migrantskog statusa i položaja.

Autori

Banja Luka, decembar 2019. godine

UVOD

MIGRACIJA, MIGRANTI I IZBJEGLICE: TERMINOLOGIJA I BROJKE

Razmatranje teme migrantske krize u Bosni i Hercegovini počecemo definisanjem osnovnih pojmova koje ćemo koristiti u ovom radu i pregledom generalne situacije migracija u svijetu.

Pojam imigracija podrazumijeva "putovanje u državu sa ciljem trajnog naseljenja tamo". Drugi pojmovi koji su povezani sa pojmom imigracija su i pojmovi izbjeglica, tražilac azila i migrant. Riječ migrant označava "osobu koja se seli u drugu zemlju zbog različitih razloga, kao što je traženje posla". Izbjeglica je, prema konvenciji Ujedinjenih nacija koja se tiče statusa izbjeglica, "osoba koja se, zbog utemeljenog straha da će biti progonjena zbog rase, religije, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkom mišljenju, nalazi izvan zemlje svoje nacionalnosti i nije u mogućnosti ili, zbog takvog straha, nije voljna da koristi zaštitu te zemlje; ili koji nema državljanstvo i nalazi se izvan zemlje svog prethodnog uobičajenog prebivališta kao rezultat takvih događaja, nije u mogućnosti ili se zbog takvog straha ne želi vratiti u nju". Tražilac azila je "osoba koja je napustila svoju državu i formalno se prijavila za azil u drugoj državi, ali čije procesuiranje još nije završeno" ("The truth about asylum", 2019).

Broj internacionalnih migranata u svijetu iznosio je 244 miliona u 2015. godini, što je porast od 41% u odnosu na 2000. godinu. Od ovog broja, dvije trećina migranata živjele su u samo 20 država svijeta. Što se tiče Evrope, 7 država sa ovog kontinenta su glavne destinacije za migrante, od kojih prednjače Njemačka i Ujedinjeno Kraljevstvo. Od ukupnog broja migranata, 72% su osobe koje su radno sposobne. (Trends in international migration, 2015, 2015).

Migracije su dio ljudske istorije od postanka ljudske vrste. Razloge za migracije možemo tražiti u različitim faktorima, od ekonomskih i porodičnih, kao što su preseljenje u cilju bolje zarade ili spajanja porodica, do razloga koji osobu "guraju" iz svog okruženja, kao što su ratovi, ekonomske krize u matičnoj državi, suše, glad ili prirodne nepogode. Iako su migracije upravo dio kretanja ljudske civilizacije, zbir faktora koji se

desio početkom druge dekade 21. vijeka, doveo je do velikih ljudskih kretanja, koja su nesumnjivo obilježila društvenu klimu u Evropi posljednjih godina.

MIGRANTSKA KRIZA U EVROPI

Začetke migrantske krize na evropskom kontinentu možemo tražiti u 2015. godini. Iako migracije u Evropu iz slabije razvijenih dijelova svijeta, pogotovo Bliskog Istoka i Sjeverne i Subsaharske Afrike traju od polovine 20. vijeka sa većim ili manjim intenzitetom, u periodu od 2015. broj migranata koji pristižu u Evropu se višestruko uvećao. Razloge za ovakvo stanje možemo tražiti na više različitih mjesta. Jedan od njih je rat u Siriji koji traje od 2011. godine te ratovi u drugim sjevernoafričkim i bliskoistočnim državama. Rat u Siriji je otvorio vrata za globalnu prijetnju u vidu Islamske države, koja je svojim agresivnim akcijama i brutalnom retorikom obilježenom ekstremističkim izjavama i djelima, dodatno prestrašila i pogurala stanovništvo iz područja pod njihovom kontrolom u egzodus. Posredni faktori koji doprinose ovom naglom ubrzanju migracionih tokova su globalni porast temperatura usljed globalnog zatopljenja, suše, poplave i nedostatak hrane u ovim područjima, kao i potraga za boljim i sigurnijim uslovima života u odnosu na poslovično nestabilno područje Bliskog Istoka.

Za vrijeme trajanja ovih sukoba, Evropska unija i ostale evropske države funkcionisale su nesmetano. Priliv migrantske populacije bio je stabilan ali ne preplavljujući, te su stoga države članice sarađivale harmonično povodom ovih pitanja. Regulacija migracija unutar granica Evropske unije bila je kontrolisana Dablinskim sporazumom, prema kojem su zaduženje za obradu zahtjeva za azil i obradu migranata za ostanak u zemlji preuzimale države članice preko koje su migranti prvo ušli u EU. Međutim, sporazum napravljen za zaštitu od višestrukih zahtjeva za azil i prebukiranja određenih država Evropske unije zahtjevima, imao je jedan problem: stavljao je preveliki teret na države koje su se nalazile na spoljašnjim granicama Evropske unije. U slučaju naglog priliva migranata

iz jednog pravca, postojala je opasnost od preplavlivanja i logističkih problema, a nije postojala adekvatna strategija za nošenje sa ovim potencijalnim problemom.

Sklop ovih faktora dostigao je tačku ključanja tokom 2015. godine. Problem više nije bio potencijalan, bio je stvaran. Tokom 2014. godine broj migranta koji su pristigli u Evropu legalnim i ilegalnim putevima iznosio je oko 280 000. Taj broj se utrostručio tokom 2015. godine i iznosio je preko milion legalnih i ilegalnih migranata koji su pristizali na južne granice Evropske unije i nastavljali svoj put preko južne Italije, Turske, Grčke i balkanskih zemalja, prema sjeveru Evrope, te su države koje su primile najveći broj migranata bile Njemačka, Švedska i Mađarska. Migranti su dolazili uglavnom iz država razorenih ratnim dešavanjima, poput Sirije, Avganistana i Iraka ("Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts - BBC News", 2016).

Tokom te godine migranti su u Evropu dolazili preko mora i pristizali uglavnom u Grčku i Italiju, izazivajući velike probleme oko prijema. Takođe, desio se veliki broj pomorskih nesreća sa smrtnim ishodom, gdje su migranti koji su putovali preko mora na improvizovanim plovilima stradavali u velikim brojevima, tačnije, prema podacima Međunarodne organizacije za migracije, preko 3500 ljudi je stradalo tokom 2015. godine ("Irregular Migrant, Refugee Arrivals in Europe Top One Million in 2015: IOM | International Organization for Migration", 2015).

Nakon 2015. godine, priliv migranata je usporen, međutim, ostao je problem administrativnog odnosa prema ogromnom broju migranata koji su sada već boravili u Evropi, bez dozvole za kretanje. Evropa se suočila sa ogromnim brojem zahtjeva za azil, koji je tokom 2015. godine premašio 1,2 miliona, dominantno iz Sirije, Avganistana i Iraka (Record number of over 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015, 2016).

Veliki broj migranata nalazio se u prihvatnim centrima u različitim evropskim zemljama. Heterogenost Evropske unije i nesloga povodom ključnih pitanja vezanih za migrantsku krizu dovela je do ogromnih problema u vidu vraćanja migranata iz jedne zemlje u evropsku zemlju u koju su prvo došli, u čemu je prednjačila Mađarska. Mađarska je postavila i

zidove duž granica sa Srbijom, da bi spriječila ulazak migranata u državu. S druge strane, u Grčkoj su napravljeni prihvatni centri u kojima su migranti u teškim uslovima čekali obradu njihovih zahtjeva za azil (“How the Global Refugee Crisis Has Transformed Europe”, 2018).

Zbog ograničenja migracione i azilantske politike, ilegalni ulazak je često jedini način da se stigne do sigurne teritorije. Zbog toga su migranti uglavnom putovali preko raznih mreža krijumčara ljudima što ih je izlagalo brojnim rizicima kao što su rizik od trgovine ljudima i djecom, rizik od zanemarivanja djece zbog teških uslova putovanja, različite vrste zlostavljanja, eksploatacije, nasilja, rizik od pljačke i prevare od strane krijumčara, zdravstveni rizici koji su povezani sa nesigurnim uslovima putovanja, konflikti unutar migrantske populacije zbog etničkih tenzija i drugi. Ovim rizicima su posebno bile podložne žene i djeca (“Atina – Citizens Association for Combat against Trafficking in Human Beings and all Forms of Violence against”, 2014). “Migrant population in local communities in Serbia”, 2014).

Migrantska kriza drastično je promijenila političku klimu u većim evropskim zemljama zadnjih godina. Rast političke desnice i krajnje desnice je normalizovan te je omogućen ulazak stranaka koje propagiraju vrijednosti nacionalne homogenosti, anti-migrantskih stavova i kulturnog konzervatizma, na političku scenu. Rast uticaja anti-migrantskih stranaka i jačanje anti-migrantske i ksenofobične klime, zabilježen je u brojnim evropskim zemljama poput Njemačke, Danske, Francuske, Švedske, Mađarske, Poljske, Češke itd. (“How the Global Refugee Crisis Has Transformed Europe”, 2018; “The Migration Crisis and the Future of Europe”, 2019). Sve ovo je praćeno i načinom izvještavanja o migrantskoj krizi, koja je bila usmjerena na opasnost koju migracije predstavljaju u smislu ekonomske i kulturne prijetnje domicilnom stanovništvu, pogotovo u Španiji, Italiji i Velikoj Britaniji. Ovaj tip izvještavanja snažno je bio izražen u Velikoj Britaniji, sa posebno agresivnim izvještavanjem desničarski orijentisanih medija (Berry, Garcia-Blanco, & Moore, 2016).

Migrantska kriza je potresla Evropu i njene vrijednosti do temelja. Homogene, jednonacionalne države koje sačinjavaju ovaj kontinent odlučile su prije više decenija da se udruže u političko-ekonomsku

zajednicu pod nazivom Evropska unija, pod idejom i vrijednostima evropskog zajedništva, solidarnosti, multikulturalnosti i slobodne razmjene. Međutim, Evropska unija i države koje teže članstvu u ovoj zajednici naroda, otkrile su sve svoje slabosti kada se desio nenadan priliv izbjeglica. Ideje o evropskoj humanosti, solidarnosti i otvorenosti su dovedene u pitanje. Tenzije između domicilnog stanovništva i migranata koje su u prošlosti egzistirale ali bile kontrolisane, sa naglim prilivom izbjeglica su eskalirale. Migranti su izgleda pothranili paranoju značajnog procenta Evropljana od neizbježne najezde stranog stanovništva, koje će im uzeti poslove, mjesta za život, a na kraju kulturu i sam nacionalni identitet, a sve su to vješto iskoristili predstavnici desničarskih partija, da pod parolom zaštitnika nacije, sebe pozicioniraju na političkoj sceni.

Kakvi procesi su u pozadini čitavog haosa koji oblikuje društveno-političku klimu u Evropi i u BiH u kontekstu migrantske krize? Da li postoje pojedinci koji su spremniji da migrantsku krizu dožive kao prijetnju i stoga dignu alarme za uzbunu koji odjekuju kroz društvenu sredinu? Kakvu ulogu imaju grupe kojima pojedinci pripadaju? Gdje je tu smješten obrazovni status, godine, primanja, religijsko opredjeljenje, pol, a gdje ideološka orijentacija koju pojedinac prihvata? I kako se ovo stanje uzbune odražava na psihološko stanje pojedinca?

ŠTA O MIGRANTSKOJ KRIZI KAŽE PSIHOLOGIJA: IZVORI MEĐUGRUPNIH STAVOVA

Stavove domicilnog stanovništva prema migrantima, te stavove migranata prema domicilnom stanovništvu, u socijalno-psihološkim terminima možemo posmatrati kao stavove članova unutrašnje grupe prema vanjskoj grupi. Razlozi za ovakav pristup ispitivanjima su višestruki. Populacija migranata koji dolaze na prostor Bosne i Hercegovine je različita od domicilnog stanovništva etnički, kulturološki i, u laičkim terminima posmatrano, rasno. Pritom, pristupaju ovom prostoru stihijski, najčešće neregulisano, predstavljaju nepoznanicu stanovništvu BiH po načinu života, jeziku, vrijednostima i stavovima. Kao

takvi, oni su grupa koja je različita od „naše“ dakle, vanjska grupa, posmatrano kroz prizmu socijalno-psiholoških modela međugrupnih odnosa. Percepcija migranata je, teorijski gledano, slična. Dolaze na prostor koji im je dobrim dijelom nepoznanica i potpuno različit od onog iz kojeg dolaze. Na prostoru su gdje živi vanjska grupa, koja se razlikuje ekonomski, kulturno i etnički. Gledano u socijalno-psihološkom okviru, ovo je veoma plodno tlo za razvoj hostilnih stavova između ove dve grupacije. Zašto?

Međugrupna dinamika je složen proces koji zavisi od velikog broja faktora. Intragrupna varijabilnost (poput pola, godina, obrazovanja i ličnih karakteristika) te intergrupna varijabilnost (poput položaja i statusa) doprinose tome kako će individua percipirati autsajdere. Da bismo ovaj proces pojednostavili, analiziraćemo svaki od ovih faktora na sljedećim stranama, počevši od individualnih faktora varijabilnosti, to jeste ličnih karakteristika.

Dispozicione karakteristike i predrasude

Psihološke osnove intergrupnih stavova možemo započeti u domenu biološki zasnovanih i ranim učenjem oblikovanih dispozicionih karakteristika pojedinca. Osobine ličnosti, kao trajna i stabilna dimenzija svake osobe, osnov su za varijabilnost u ponašanjima, stavovima i generalnom funkcionisanju u svakodnevnom životu. Pokazalo se da ličnost individue igra ulogu i u objašnjenju razlika u predrasudnim stavovima. Određena obilježja individualnih razlika dovode do toga da osoba bude liberalno ili konzervativno orijentisana, tolerantna ili hostilna prema vanjskim grupama, pacifistički orijentisana ili vrlo otvoreno hostilna i čak spremna na nasilje pri odbrani ideoloških stavova koje zastupa (Dinesen, Klemmensen, & Nørgaard, 2016).

Ispitivanja interakcije stavova prema vanjskim grupama i ličnih karakteristika su rađena dominantno kroz paradigmu Velikih pet osobina ličnosti, koja postulira da se varijabilnost u ličnosti može

objasniti kroz pet velikih faktora ličnosti: Model čini pet bazičnih dimenzija ličnosti (McCrae & Costa, 1987):

1. Neuroticizam, predstavlja dimenziju ličnosti koja se pokazala kao najstabilnija i najčešća u različitim modelima proučavanja ličnosti. Odnosi se na dispoziciju pojedinca da doživljava negativan afekat. Ova dimenzija obuhvata kognitivnu i emotivnu komponentu, te podrazumijeva sklonost negativnim, samoporažavajućim mislima, negativnijem pogledu na sebe, svijet i budućnost i snažnije negativno emotivno reagovanje na događaje iz okoline (uz duže trajanje reakcije u odnosu na emotivno stabilnije osobe).

2. Ekstraverzija je osobina koja karakteriše društvene i razgovorljive osobe sklone ostvarivanju društvenih kontakata i željne stimulacije. Ovi pojedinci su skloni dominiranju u društvu, za razliku od pojedinaca sa niskom ekstraverzijom koji su povučeni i pasivniji u društvu, te generalno teže da provode manje vremena u grupama, a više vremena sami, bez snažnih eksternih senzacija

3. Otvorenost ka iskustvu je osobina koja se tiče različitih interesovanja, uživanja u estetski lijepim pojavama, te originalnosti u idejama i ponašanju.

4. Prijatnost označava spremnost da se vjeruje drugima, sklonost ka empatiji, spremnost na saradnju i generalno prijatnost i ljubaznost u odnosu sa drugim ljudima. Osobe kod kojih je visoka ova osobina potrebe drugih često stavljaju ispred sopstvenih, dok ljudi sa niskom prijatnošću pokazuju nepovjerenje prema ljudima, neljubaznost i sklonost da svoje potrebe uvijek stavljaju na prvo mjesto.

5. Savjesnost kao dimenzija označava sklonost ka kontroli impulsa i svijesnost o nužnosti završavanja svojih obaveza. Osobe sa izraženom savjesnošću teže da obavljaju svoj posao na vrijeme i prema svojim standardima, vrlo su moralni i rigidno se drže svojih etičkih principa.

Kao centralni aspekt psihološke individualnosti svakog pojedinca, ličnost predstavlja konstrukt koji je ispitan u korelaciji sa velikim brojem drugih psiholoških konstrukata.

Teorijsko razmatranje interakcije predrasudnih stavova generalno i osobina ličnosti ukazuje na postojanje uticaja ovih karakteristika na

biranje ideologija koje su po prirodi autoritarne, konzervativne i orijentisane generalno na rigidnijim, homogenim i lako prihvatljivim ideologijama, što osobu čini podložnijom držanju predrasudnih stavova. Konkretno, istraživači ukazuju na uticaj dimenzija otvorenosti ka iskustvu, prijatnosti i savjesnosti na dimenzije desničarske autoritarnosti i socijalne dominacije. Desničarska autoritarnost je konstrukt koji odražava socijalne stavove i vrijednosti poštovanja autoriteta, očuvanja državne i kulturne strukture nepromijenjenom, te podozrivosti prema vanjskim grupama koje se percipiraju kao opasne za sistem u kojem autoritarni pojedinci žive, te je ovaj konstrukt bitan prediktor generalizovanih predrasuda. U vezi sa ovim konstruktom, očigledno je da niža otvorenost ka iskustvu utiče na manju spremnost na ispitivanje novina i alternativnih ideja, i dovodi do povećane autoritarnosti. Izražena dimenzija savjesnosti, koja odražava poštovanje reda i strukture, utiče na lakše usvajanje vrijednosti autoritarnosti. S druge strane, konstrukt socijalne dominacije odražava stavove čija je osnova u percepciji svijeta kao inherentno hijerarhijski organizovanog i mjesta stalne kompeticije. Pripadnici vanjskih grupa su stoga percipirani kao pretendenti na položaj sopstvene grupe (pogotovo ako su iz nižih slojeva hijerarhije) i takmaci za društveni položaj. Ličnosna osnova socijalne dominacije jeste niža prijatnost, koja ukazuje na osobe koje su hladne prema drugima, nesaosjećajne i generalno manje brižne za druge ljude. Stoga su više sklone autoritarnosti kao društvenoj vrijednosti koja odražava hostilnost prema vanjskim grupama koje se percipiraju kao prijetnja. Ovdje vidimo značajnu posrednu ulogu koju osobine ličnosti imaju na predrasude (Sibley & Duckitt, 2008).

Kako vidimo, kako će se pojedinac ponašati prema pripadnicima vanjskih grupa zavisi od interakcije osobina ličnosti. Pritom, vidimo da su osobine otvorenosti ka iskustvu, prijatnosti i savjesnosti najvažniji osnov predrasuda u domenu dispozicionih karakteristika, ponašanja prema vanjskim grupama. Stoga možemo pretpostaviti da će ove osobine ličnosti biti i najbitnije u predviđanju stavova domicilnog stanovništva prema migrantima, kao i migranata prema domicilnom stanovništvu. Međutim, ovo je samo dio mozaika. Da bismo sagledali čitavu sliku, u obzir je neophodno uzeti i druge faktore.

SOCIOPSIHOLOŠKE OSNOVE PREDRASUDNIH STAVOVA

Pored bioloških determinanti koje utiču na to da osoba bude sklonija distanci prema određenim grupama, oblikovanje negativnih stavova prema autsajderima je dio procesa interakcije i sa socijalnom sredinom. Ljudi ne žive izolovano od svoje okoline i od rođenja stupaju u odnose sa okolinom, od roditelja do vršnjaka, škole, sportskih timova, muzičkih grupa ili društva iz komšiluka. Biti član svake od ovih grupa znači biti dio nečega što je veće od nas, nečega što utiče na to kako mislimo, kako osjećamo stvari i kako se ponašamo. U grupnom kontekstu učimo i radimo, povezujemo se sa drugim ljudima, pravimo prve veze i negujemo ih čitav život, u grupi se smijemo i plačemo, doživljavamo snažne emocije i osjećamo da smo dio organizma koji nadilazi pojedinca. Dio smo organizma koji misli drugačije, svijest nam se mijenja i kada smo u grupi, uradili bismo štošta toga što ne bismo sami. Jer grupa ima moć, utiče na odluke koje donosimo i pogled na svijet koji imamo, čak i kada nismo dio nje fizički. Grupa gradi socijalni identitet.

Svako od nas nosi specifičnu kombinaciju ličnih karakteristika, kognitivnih sposobnosti, emocionalnih tendencija, navika, strahova i motiva, koji nas u svom vrtlogu beskonačnih mogućnosti oblikuju u osobu koja jesmo, individualni i neponovljivi, oblikujući naš identitet. Cjelina koja je oblikovana složenom interakcijom prirode i okoline, identitet čine i komponente nastale kroz učenje i igru, snažna osjećanja, odluke donesene i stvari urađene u kontaktu sa drugim ljudima u grupi. Kada smo rekli da grupa utiče na odluke čak i kada nismo u njoj fizički, to podrazumijeva da smo pravila grupe, navike, ideje i potrebe grupe, usvojili i ugradili u nas. Grupa, tačnije, članstvo u grupi, stvara socijalni identitet (Tajfel, 2010).

Zašto nam je socijalni identitet bitan? Teoretski gledano, ljudi imaju tendenciju da u haotičnu sredinu u kojoj žive unose red i organizuju sadržaje da bi ih pojednostavili i osmislili. Organizovanje i klasifikovanje sadržaja iz okoline je jedna od osnovnih kognitivnih funkcija ljudskog mozga i vrši se na svim sadržajima, od boja, građevina, namještaja, do ljudi i grupa. Stoga, da bismo svoj život pojednostavili i mozgu omogućili

da troši što manje resursa, učimo od ranog uzrasta da sadržaje pakujemo u nadređene kategorije i onda ih identifikujemo automatski, bez pretjeranog ulaganja resursa. Sličan proces se dešava i sa socijalnim interakcijama u koje stupamo i kontaktima koje ostvarujemo sa drugim ljudima (Ashforth & Mael, 1989).

Druženje sa vršnjacima, odlasci u istu školu svaki dan, treninzi u istom klubu, igranje igrice sa istom ekipom svaki dan, u istom gradu i istoj državi, neminovno će dovesti do slične klasifikacije sadržaja u našem mozgu. Svi ti ljudi, na tim mjestima i mi sa njima, počinju da se doživljavaju kao cjelina, odvojena od drugih, sa svojim specifičnim obilježjima, sastavljena od pojedinaca, koji su svi različiti, nama manje ili više bliski, ali svejedno dio te cjeline. Ovo je kognitivna komponenta grupne pripadnosti i socijalnog identiteta, jedan od temelja na kojem se gradi (Tajfel, 1978).

Ali ono što socijalni identitet učvršćuje, ono što čini pripadnost grupi pripadanjem grupi, jeste emotivna komponenta, sve ono što smo opisali par pasusa ranije. Suze, učenje, igra, teški i lijepi trenuci, doživljavaju se u istim ovim grupama. Izlet sa mojim razredom, pobjeda ili poraz mog tima, bombardovanje moje zemlje, je emotivni aspekt grupne pripadnosti i ljepilo koje socijalno „ja“ nepovratno fuzira sa „Ja“ i čini da, kada kažemo iz koje škole dolazimo, iz kojeg smo grada, šta smo po nacionalnosti i koje smo vjeroispovijesti, to izgovorimo uvijek sa dozom emotivnog naboja, jer je to, voljeli to ili mrzili, bili kritički nastrojani prema tome ili to voljeli bezuslovno, moje i dio mene. I to je socijalni identitet, članstvo u grupi i osjećaj pripadanja, koje ostaje salijentno čak i kada u grupi nismo fizički (Ashforth & Mael, 1989).

Socijalni identitet omogućava osobi da oblikuje svoju socijalnu sredinu i da odgovori na složeno identitetsko pitanje „Ko sam ja?“ te u tom kontekstu ima pozitivnu konotaciju. Međutim, grupno članstvo i socijalni identitet koji proizilazi iz toga nikad ne nastaju u vakuumu. Identitet i grupno članstvo uvijek nastaju u odnosu na nekoga. Biti određene nacionalne pripadnosti ili religijske orijentacije uvijek znači da postoji neko ko je druge nacionalnosti i religije, član je druge grupe, koja se razlikuje od moje. Iako ovo nužno ne mora da dovede do negativnih

ishoda, posmatranje sebe kroz prizmu svoje grupe koja je pozicionirana u odnosu na vanjsku grupu, jedno je od izvorišta predrasudnih stavova, udaljenosti koje osjećamo prema pripadnicima vanjskih grupa i nasilja (Tajfel, 2010).

Grupna pripadnost kao faktor koji dovodi do predrasuda zavisi od više preduslova. Jedan od njih je na individualnom nivou i tiče se nivoa internalizacije grupnih vrijednosti i stavova. Naime, biti član grupe i identifikovati se u skladu sa grupnim članstvom, ne znači uvijek i usvajanje grupnih vrijednosti. Međutim, kada sa članovima svoje grupe prođemo određena iskustva i stvorimo emotivne relacije sa članovima grupe i grupom kao cjelinom, veća je šansa usvajanja grupnih ideja, stavova i pozicija koje grupa zauzima u socijalnom prostoru. Konkretno, ideje o istorijskom porijeklu jednog naroda, učenje o usponima i padovima, istorijskim nepravdama koje su narodu učinjene, ideologija hostilnosti prema drugim narodima i revanšizma zbog onoga „što su nam učinili“ su daleko pitkije i brže se internalizuju, kada su te ideje uvezane sa snažnom vezom koju osjećamo prema narodu kojem pojedinac pripada (Ashforth & Mael, 1989).

U vezi sa internalizacijom grupnih vrijednosti jeste i percepcija drugih grupa i relacija sa njima, na račun čega se i grade grupne ideologije. Kakav odnos će pripadnici jedne grupe imati prema pripadnicima druge, vanjske grupe, zavisi od toga kako se vanjska grupa vidi. Ukoliko se vanjska grupa percipira kao prijatnija egzistenciji sopstvene grupe, bilo kao stvarna fizička prijatnija, bilo prijatnija ekonomskoj stabilnosti grupe ili prostora na kojem grupa živi, ili pak kao prijatnija načinu života, kulturi i vrijednostima grupe, vanjska grupa će se neminovno označiti kao nepoželjna, a pripadnici vanjske grupe kao nepoželjne i opasne osobe. Ovo dalje dovodi do straha i izbjegavanja pripadnika vanjske grupe, negativnog stereotipisanja vanjskih grupa, predrasuda i hostilnosti, koja je, kao što smo kroz istoriju (a posebno 20. vijek) svjedočili, dovela do masovnih egzodusa i genocida (Tajfel & Turner, 1986).

POLITIČKO-IDEOLOŠKE OSNOVE MEĐUGRUPNIH RELACIJA

Još jedan faktor blisko uvezan sa međugrupnim odnosima, jeste politička i ideološka orijentacija pripadnika određene grupe. Analiza ove odrednice posebno dobija na značaju zbog činjenice da migrantska kriza u BiH (i Evropi) nužno nosi etnički i kulturni predznak, u smislu sudara različitih nacionalnih grupa, kultura i religija. Oblikovanje odnosa, stoga, slijedi dijelom i iz političko-ideološke orijentacije.

Socio-psihološka istraživanja ovih konstrukata govore u pravcu da konzervativni stavovi, posebno u socijalnom domenu dovode do izraženijeg vezivanja za sopstvenu grupu i negativnijih stavova prema vanjskim grupama. Razlog za ovo leži u prirodi konzervativnih ideologija. Ovaj ideološki pravac (u domenu društvenih relacija, kojim se bavimo u ovom radu) karakteriše promocija tradicionalnih društvenih vrijednosti, održavanje statusa kvo u društvu, i zaštite vitalnih interesa grupe. Ovo se postiže (prema ideolozima ove orijentacije) zaštitom od vanjske prijetnje, a koja uvijek ima oblik grupe koja dolazi da nametne sopstvene načine života i uništi unutrašnju grupu. S jedne strane, pojedinci (sa izraženim određenim dispozicionim karakteristikama i snažno identifikovani sa svojom grupom) su posebno skloni prihvatanju konzervativnih ideologija. S druge strane, prihvatanje konzervativnih socijalnih vrijednosti, dodatno amplifikuje sklonost negativnom profilisanju vanjskih grupa (Duckitt & Sibley, 2010).

Na osnovu ovih razmatranja, jasno je da socijalno konzervativniji pojedinci iz BiH, u kontekstu migracione krize, migrante mogu doživjeti kao opasne za njihov način života i stoga i kroz izraženije distance.

Naravno, predrasudni stavovi, a pogotovo djelovanje u skladu sa njima, zahtjeva složenije mehanizme objašnjavanja i uključenje dodatnih faktora u jednačinu. Međutim, socijalni identitet, te iz njega izvedena internalizacija grupnih vrijednosti i percepcija vanjske grupe kao prijetnje, te u političkom aspektu, prihvatanje konzervativnijih političkih ideologija koje propagiraju zaštitu tih istih grupnih vrijednosti, predstavljaju primarne sociopsihološke mehanizme predrasuda i jedan su od okvira koji ćemo koristiti u našoj analizi.

Da bismo dodatno obogatili razumijevanje rezultata istraživanja koja ćemo predstaviti u nastavku ovog uvoda, neophodno je da se osvrnemo ne samo na dugotrajnije odrednice stavova prema vanjskim grupama, poput dispozicionih karakteristika ili intergrupnih odrednica, kao što je socijalni identitet. Pogotovo u slučaju predrasuda prema migrantima, osnov je komplikovaniji i potrebno je u obzir uzeti i neposredni socijalni kontekst. Teorijski okvir za analizu fluktuirajućeg socijalnog konteksta, kakav je priliv migranata, daje integrativna teorija prijetnje.

SITUACIONE ODREDNICE KAO TEORIJSKI OSNOV PREDRASUDA

Integrativna teorija prijetnje

Pored stabilnijih faktora koji dovode do porasta ili smanjenja predrasuda prema migrantima, pažnju treba posvetiti i situacionim odrednicama. Situacione odrednice se odnose na trenutna društvena dešavanja koja modeliraju trenutni nivo predrasuda prema određenoj vanjskoj grupi i mogu biti različiti, od trenutne ekonomske i političke klime, medijskih sadržaja, do mikro-uslova poput izazivanja salijentnosti predrasuda prema određenoj grupi u eksperimentalnim uslovima.

Tumačenje predrasudnih stavova prema vanjskim grupama kroz situacione faktore možemo tumačiti kroz prizmu integrativne teorije prijetnje. Ovaj teorijski okvir podrazumijeva da se izvor predrasuda prema vanjskoj grupi nalazi u percepciji vanjske grupe kao *realne (ekonomske ili fizičke) prijetnje, simboličke prijetnje, intergrupne anksioznosti i negativnih stereotipa prema vanjskoj grupi*.

Realna prijetnja podrazumijeva odbojnost i predrasude prema, između ostalog, migrantima zbog ideje da će migranti destabilizovati ekonomiju, zauzeti poslove domicilnom stanovništvu i oboriti cijene usluga, te da će iskorištavati sistem socijalne zaštite, dok fizička prijetnja podrazumijeva da vanjska grupa direktno prijeti fizičkom zdravlju ili dobrobiti pojedinca. Simbolička prijetnja podrazumijeva prijetnju vrijednostima i

načinu života dominantne grupe. Domaće stanovništvo može smatrati da migranti donose sistem vrijednosti koji je potpuno nekompatibilan njihovom, te ovo rađa tenziju zbog straha od sukoba i urušavanja domaćeg ideološkog i kulturnog nasljeđa (Murray & Marx, 2013; Shin & Dovidio, 2018).

Intergrupna anksioznost podrazumijeva izbjegavanje interakcija sa pripadnicima vanjskih grupa zbog straha od odbacivanja ili ismijavanja, te se kao posljedica negativnih emocija koje se vezuju za takve vrste interakcija javljaju i negativni stavovi prema vanjskoj grupi, u cilju prezervacije selfa. Konačno, cirkulisanje negativnih stereotipa o vanjskoj grupi kod pojedinaca može stvoriti strah ili gađenje od samog kontakta sa pripadnicima vanjskih grupa, pogotovo ako se pripadnici tih grupa predstavljaju kao agresivni, nepovjerljivi, neinteligentni ili lijeni. Ova četiri faktora dosta otežavaju bilo kakvu šansu za kontakt sa vanjskim grupama. Ova četiri faktora su karakteristična za sve grupe, nezavisno od položaja u društvu ili uloge većinske ili manjinske grupe (Stephan et al., 2002).

Ovaj teorijski okvir je specifičniji i direktno se odnosi na posljedice kontakta između socijalnih grupa koje su se silom prilika našle na istom životnom prostoru i neadekvatno su adaptirane jedna na drugu. Pritom, mehanizmi opisani u teoriji prijetnje su u direktnoj interakciji sa prethodno opisanim faktorima, dispozicione, sociopsihološke i ideološke prirode, te po principu povratne sprege ovi mehanizmi utiču jedan na drugi i pripadnike obe grupe mogu voditi u spiralu konflikata. Kada ovi mehanizmi u društvenoj sredini uzmu maha, kada se sudare manjina i većina, neminovno dolazi do kulturoloških potresa.

Sudar manjine i većine: Modeli akulturacije

U prethodnim pasusima smo vidjeli da jedinstveni socijalni identitet koje dijeli određena grupa usađen je u različitoj mjeri u pojedinca i aktivira se u različitom intenzitetu, zavisno od interakcije ličnih osobina. Da bi se socijalni identitet aktivirao, sredinski uslovi treba da budu ispunjeni,

određena vanjska grupa u odnosu na koju se identitet aktivira treba da uđe u sliku. Pritom, salijentnost identiteta i intenzitet zavisi od toga koliko je vanjska grupa percipirana kao prijatna.

Da se vratimo na situaciju u BiH. Dakle, kada migrantska populacija pristize u BiH, dešava se nekoliko procesa. Dolazi do aktivacije grupnog identiteta (nacionalnog, regionalnog, religijskog) koji stoji u suprotnosti sa identitetom grupe koja dolazi (ili u slučaju migranata, identiteta domicilnog stanovništva). Ovaj identitet je amplifikovan percepcijom prijatnije od strane vanjske grupe. Kakvi procesi se dešavaju na nivou grupe (i države)?

Interakcija većinske i manjinske grupe u okviru jedne državne zajednice predstavlja osnov za konflikt. Ovaj konflikt je baziran na percepciji prijatnije od manje grupe, koja donosi specifičan način života i kulturu. Specifičnost kulture manjinske grupe i manjak volje da se svoje kulture odreknu kod većinske grupe može dovesti do tenzije usljed vjerovanja da je novi kulturni milje prijeteći za državu i način života. Ova kulturološka tenzija između manjine i većine rađa konflikt iz kojeg mogu nastati dvije strategije procesa akulturacije, to jest načina na koji se društvo većinske kulture odnosi prema manjinskoj kulturi. S jedne strane, prvi proces je asimilacija, koji podrazumijeva traženje sličnosti između kultura i priznavanje dominantne kulture. Fokus je na političkim pravima svih, pri čemu se ohrabruje kulturna homogenost. S druge strane, strategija multikulturalizma ohrabruje kulturne različitosti i fokusira se na to da pripadnici svih kultura dobiju priliku za izražavanje svog kulturnog nasljeđa (Callens, Meuleman, & Valentova, 2015).

Migranti, koji donose kulturno nasljeđe u novu državu, takođe usvajaju određene načine ponašanja prema novoj kulturi i staroj kulturi u novom kontekstu. Teorijski posmatrano, najobuhvatniji model koji se bavio ovim procesom jeste Berry-jev model akulturacije, koji na osnovu dvodimenzionalnog modela (očuvanje ili odricanje sopstvene kulture i kontakt sa novom kulturom) postulira četiri strategije koje pojedinac može usvojiti u novoj sredini. Prva strategija je integracija, tačnije, zadržavanje svoje te kontakt i prihvatanje nove kulture. Ova strategija je najpovoljnija, jer omogućava da se migranti prilagode novom okruženju

bez velikih socijalnih potresa, a pritom zadržavaju kulturološke karakteristike sredine iz koje dolaze. Druga strategija je asimilacija, tačnije ovdje dolazi do odbacivanja sopstvene kulture da bi se ostvarilo potpuno integrisanje u novu kulturu. Migranti potpuno napuštaju veze sa svojim kulturnim identitetom i stapaju se u novu sredinu, prihvataju običaje i vrijednosti novog mjesta življenja. Treća strategija je separacija, tačnije zadržavanje sopstvene i odbacivanje nove kulture. Ova strategija je potencijalno najopasnija za odnose između migrantskog i domicilnog stanovništva, s obzirom da će u jednom trenutku u interakciji neminovno doći do sukoba vrijednosti i tradicije manjine i većine, što se može nepovoljno odraziti na socioekonomsku situaciju, kako migranata, tako i države koja prihvata migrante. Četvrta strategija, marginalizacija, podrazumijeva da pojedinac potpuno odbacuje i svoju i tuđu kulturu, te bira da živi van konteksta dominantnih kulturoloških vrijednosti i tradicija (Callens et al., 2015).

Ovdje zaključujemo pregled teorijskih osnova međugrupne dinamike i u slučaju ovog istraživanja, baze za analizu odnosa migranata sa domicilnim stanovništvom u BiH. Na koji način se ove dvije grupe međusobno percipiraju, zavisi od kompleksne interakcije više različitih uticaja. Ovi teorijski modeli su poslužili kao osnov većeg broja istraživanja o uzajamnim percepcijama migranata i stanovništva države u koju su migranti pristigli. Pregled ovih istraživanja nalazi se na sljedećim stranama.

TEORIJSKI OKVIR U EMPIRIJI: ISTRAŽIVANJA PREDRASUDA PREMA MIGRANTIMA

Dispozicione karakteristike i predrasude prema migrantima

Pitanje odnosa između ličnih odlika i stavova prema migrantima bilo je tema više empirijskih studija. U studiji obavljenoj u Holandiji, Velikih pet osobina (ekstraverzija, neuroticizam, otvorenost ka iskustvu, prijatnost i savjesnost) su ispitani kao potencijalni prediktori

predrasudnih i diskriminatornih stavova prema drugim rasama, nacijama, religijama, homoseksualcima i ženama, između ostalih. Dimenzija prijatnosti se pokazala i u ovom domenu predrasuda kao bitan prediktor, tačnije osobe koje su prijatnije imaju manje predrasuda prema migrantima i generalno su više prihvatajući prema bilo kojem vidu odnosa sa njima. Razlog se nalazi u činjenici da osobina prijatnosti odražava sklonost ka blagom, opraštajućem i saradljivom odnosu sa drugim ljudima, te pozitivnim osjećanjima ka drugima. Ovo je čini ličnosnom osnovom za humanitarne i socijalno-orijentisane društvene vrijednosti i manjak predrasuda. Neobičan rezultat koji autori navode jeste snažna predikcija predrasuda prema migrantima kroz dimenziju neuroticizma. Ipak, ova dimenzija, koja odražava veću sklonost burnom reagovanju i osjećanju nesigurnost i prijetnje iz vanjske okoline, ima smisla kao prediktor, s obzirom da se migranti u javnosti učestalo portretišu kao prijetnja socio-ekonomskoj stabilnosti državi domaćinu (Gallego & Pardos-Prado, 2014).

Ispitivanje uticaja osobina ličnosti na stavove prema migrantima sprovedeno je i na uzorku u Danskoj. Rezultati su pokazali uticaj dimenzija otvorenosti ka iskustvu, prijatnosti i savjesnosti na predrasude prema migrantima, u skladu sa teorijskim predviđanjima. Dimenzija otvorenosti ka iskustvu bila je značajan prediktor stavova prema migrantima čak i kada su u model predviđanja uključeni ekonomska (migranti koji štete ekonomiji) i simbolička (imigranti koji prijete dominantnoj kulturi države) prijetnja, dok su dimenzije savjesnosti i prijatnosti bili moderatori uticaja ekonomske i simboličke prijetnje na stavove prema migrantima (Dinesen et al., 2016).

Socioekonomski faktori i odnos prema migrantima

Pored dispozicionih, faktori koji oblikuju predrasude zavise i od socijalne sredine. Usvajanje glavnih ideja o drugim grupama, oblikovanje političkih i ideoloških stavova, te učenje tolerancije i predrasuda se dijelom odvija i tokom perioda ranog učenja i pod roditeljskim uticajem. Teorijski okvir koji objašnjava uticaj roditelja na stavove potomstva jeste

učenje po modelu. Tokom ranog razvoja, potomstvo uči da imitira roditelje i kroz imitaciju usvaja određene ideje, između ostalog vezano za odnos prema vanjskim grupama. Bitnu ulogu u tome da li će se ove rano usvojene ideje zadržati kod djece i u odraslom dobu zavisi od niza faktora. Neki od njih su povezanost potomstva sa roditeljima i koliko su roditelji podržavajući u odnosu sa djecom. I ovi faktori su se pokazali kao značajni u predviđanju sličnosti stavova roditelja i djece, gdje su djeca sa podržavajućim roditeljima imali sličnije stavove sa svojim roditeljima. Stoga, ideja o transmisiji roditeljskih predrasudnih stavova ima svoju podlogu u empirijskim studijama. Dodatnu razradu ove ideje možemo naći u radu Miklikowske (2015) koja je longitudinalnom studijom ispitala faktore transmisije roditeljskih stavova na potomke u adolescentnom dobu. Našla je dokaze za efekte transmisije roditeljskih stavova na potomstvo, uz uticaj nivoa roditeljske podrške na stavove. Međutim, interesantan rezultat jeste taj o postojanju bilateralnog uticaja, ne samo roditelja na adolescente, nego i obratno (Miklikowska, 2016). U skladu sa ovim, možemo zaključiti da je porodica polazna osnova za razvoj ideja o socio-političkoj sredini, gdje se po principu povratne sprege oblikuju ideje o vanjskim grupama, predrasudama i socijalnim stavovima generalno, te se odatle prenose dalje u društvenu sredinu.

Jedan od situacionih faktora koji je postuliran kao oblikujući za trenutni nivo predrasuda prema migrantima jeste percepcija broja migranata u državi. Iako je u određenom broju istraživanja nađena pozitivna veza između percepcije porasta broja migranata i predrasuda, meta-analiza Pottie-Sherman i Wilkesa (2015) ukazuje da nije moguće tvrditi uticaj na porast predrasuda. Razlog za ovo autori nalaze u plejadi drugih faktora koji su stabilniji i oblikuju predrasudne stavove na individualnom nivou. Takođe, autori navode veliki broj situacionih faktora koji doprinose nestabilnosti ovog efekta, poput ekonomske situacije u državi koja prima migrante i ekonomske situacije iz koje migranti dolaze, migrantske kvote dogovorene u specifičnoj državi (ako su dogovorene) i mehanizme za inkorporaciju migranata (Pottie-Sherman & Wilkes, 2017). U kontekstu BiH, kombinacija situacionih faktora opisanih u ovoj meta-studiji, predstavlja zabrinjavajući osnov za ekstremizaciju stavova prema migrantima, s obzirom na tešku ekonomsku situaciju u BiH, tešku

ekonomsko-političku situaciju iz koje migranti dolaze, te nepostojeće standarde za inkorporaciju migranata u naše društvo.

Pored uticaja ličnosnih karakteristika, najsnažniji uticaj na predrasude prema migrantima i dalje imaju proksimalni faktori poput socijalnih vrijednosti. Usvojene socijalne vrijednosti i stavovi, poput ljevičarske ili desničarske ideologije značajno utiču na to kako će pojedinac percipirati imigrante. Konkretno, što su stavovi socijalno konzervativniji, negativan stav prema imigrantima je izraženiji (Gallego & Pardos-Prado, 2014).

Socioekonomska varijabla koja je značajan prediktor predrasuda prema imigrantima jeste obrazovni nivo. Što je viši nivo obrazovanja domicilnog stanovništva, negativni stavovi prema migrantima su manji (Gallego & Pardos-Prado, 2014; Jewll, Melgar, Molina, & Rossi, 2009). Mehanizam po kojem veza između obrazovanja i predrasuda funkcioniše je spekulativan, uz ideje da obrazovanje nije faktor koji dovodi do liberalizacije, nego su politički stavovi formirani prije početka visokog obrazovanja i dovode do nastavka visokog obrazovanja. Takođe, postoje razlike u liberalnosti odsjeka, u smislu glavnih ideja ugrađenih u kurikulum (Lancee & Sarrasin, 2015).

Religioznost se takođe pokazala kao značajan prediktor predrasuda prema migrantskoj populaciji (kao i predrasuda generalno). Ispitanici koji pokazuju veću privrženost svojoj vjeri, pokazuju i veće predrasude prema migrantima. Ovo je posebno slučaj za migrante koji pripadaju religiji koja se razlikuje od religije ispitanika. Ovi rezultati su kontradiktorni u smislu učenja većine religija, o toleranciji i ljubavi prema bližnjem. Međutim, pregled literature i teorijskih implikacija baca više svjetla na ovaj fenomen. Jedno od objašnjenja za ovaj nalaz jeste da rigidni stavovi i unutargrupna privrženost koja se oblikuje u okviru religijskih zajednica dovodi do podozrivosti religioznih pojedinaca prema vanjskim grupama i izraženijih distanci, između ostalog, prema migrantima. Ovo možemo povezati sa vjerovanjem da migranti (posebno druge religije) predstavljaju kulturološku prijetnju domicilnom stanovništvu (Jewll et al., 2009).

Sociodemografske varijable su bitan prediktor stavova i predrasuda prema migrantima čak i kada su u modelu zajedno sa dispozicionim varijablama poput osobina ličnosti i konstruktata socijalnih stavova i vrijednosti, poput autoritarosti. Varijable poput pola, godina starosti, prihoda i nivoa obrazovanja bitno oblikuju orijentaciju individue prema migrantima. Ono što je karakteristično jeste da muškarci češće pokazuju predrasudne stavove prema migrantima (i predrasudne stavove generalno) u odnosu na žene. Takođe, godine starosti utiču na nivo predrasuda prema migrantima. Generalno govoreći, što su ispitanici stariji, raste i nivo predrasuda. Istraživači ovaj efekat pripisuju rigidnijim stavovima i njihovoj stabilnosti kod starijih osoba i manjoj otvorenosti prema novinama. Konačno, nivo prihoda je još jedan od faktora koji je relativno stabilan u istraživanju predrasuda prema različitim grupama. Što su prihodi veći, generalno predrasude opadaju. Razlog za ovo možemo tražiti u manjoj frustraciji ispitanika sa stabilnim i visokim primanjima te manjoj potrebi za traženjem „žrtvenog jarca“ društvu. Nadalje, u slučaju migranata, manja primanja su prediktori predrasuda zbog vjerovanja da su migranti tu da oduzimaju poslove i socijalne povlastice namijenjene domicilnom stanovništvu, to jeste, da predstavljaju ekonomsku prijetnju (Dinesen et al., 2016; Shin & Dovidio, 2018).

Posvećenost geografskom prostoru na kojem se živi i vjerovanje da taj prostor pripada isključivo pojedincima rođenim na tom prostoru negativno oblikuje stavove prema migrantima. Ovo je demonstrirano pri ispitivanju lokalne identifikacije kao prediktora predrasuda, gdje je veća lokalna identifikacija uticala na povećanje predrasuda prema migrantima, te su stavovi opravdani upravo kroz vjerovanje da je određeni prostor namijenjen samo onima koji su na njemu rođeni (Gattino, Tartaglia, Rollero, & De Piccoli, 2019).

Doživljaj prijetnje i predrasude prema migrantima

Ispitivanje trenutnih okidača predrasuda prema migrantima, poput percepcije prijetnje koju migranti predstavljaju za određenu državu, takođe je bilo tema više studija. Istraživanje sprovedeno na

multinacionalnom uzorku u SAD-u, Njemačkoj i Australiji, pokazalo je da su predrasude prema migrantima i stranim radnicima dominantno oblikovane negativnom evaluacijom ovih grupa kao socijalno i biološki različitih i nekompatibilnih, strahom od ekonomske, fizičke i simboličke prijetnje. Simbolička prijetnja je naročito bila izražena u Njemačkoj, što je smisleno, s obzirom na homogenost njemačkog stanovništva i državnog zajedništva građenom na nacionalnom predznaku, te značajnom prilivu turske, muslimanske radne snage (Shin & Dovidio, 2018).

Odnos varijabli koje se tiču prijetnje (i dobitaka) od vanjske grupe, nacionalne vezanosti i distanci prema vanjskoj grupi, ispitan je u istraživanju u Finskoj. Istraživači navode specifičan kontekst u kojem se istraživanje sprovodilo, gdje se Finska susreće sa povećanim prilivom migrantskog stanovništva u zadnjih nekoliko godina, što mijenja demografsku sliku nekad homogene državne zajednice sa niskom stopom migracija. Izazovi sa kojima se Finska u ovom slučaju susreće tiču se distanci koje domicilno stanovništvo osjeća prema velikom prilivu ruskih migranata. S obzirom na zategnute istorijske odnose dvije nacije (podstaknute sovjetskom okupacijom dijela finske teritorije tokom Drugog svjetskog rata, te generalno prijetnju od Rusije, kao daleko mnogoljudnije i vojno snažnije države) distance prema Rusima u Finskoj su veoma visoke. Istraživači su se fokusirali na interakciju nacionalne vezanosti i toga kako Fini percipiraju ruske migrante (kao prijetnju ili pozitivan doprinos državi) na distance prema njima. Pokazalo se da nacionalna vezanost dodatno amplifikuje percepciju prijetnje, te da percepcija prijetnje onda pojačava predrasude prema ruskoj populaciji. Doživljaj prijetnje koje domicilno, finsko stanovništvo najviše osjeća jeste realna, tj. ekonomska prijetnja (Brylka, Mähönen, & Jasinskaja-Lahti, 2015).

Percipiranje migranata kao realistične (ekonomske) i simboličke (kulturne) prijetnje, analiza ove varijable kao preferiranog odnosa prema migrantima bliskoistočnog i kineskog porijekla bilo je istraživačko pitanje autora na prostoru Italije, države koja se nalazi na prvoj liniji migrantskih talasa na Evropu. Istraživači su analizirali uticaj percepcije prijetnje na vezu između konstrukta socijalne dominacije i

preferencije postupanja prema migrantima. Konstrukt socijalne dominacije se odnosi na percepciju društva kao hijerarhijski organizovanog i posmatranja odnosa društvenih klasa kao adekvatnih. Stoga, socijalna dominacija predviđa negativne odnose prema vanjskim grupama, pogotovo onim koje su percipirane kao podređene u hijerarhiji. Ono što je interesantno jeste da je interakciju jednog ovako robusnog prediktora negativnih stavova prema migrantima, moderirala percepcija prijatnije od migranata. Konkretno, strah da će migranti predstavljati ekonomsku prijetnju za italijansko društvo, moderirao je vezu između socijalne dominacije i preferirane taktike integracije migranata u italijansko društvo, te što je percipirana prijatnija bila veća, ispitanici su bili skloniji taktici integracije migranata u radnu snagu. Veza je bila moderirana i percepcijom simboličke (kulturne) prijatnije na preferenciju asimilacije migranata u italijansko društvo, gdje migranti poprimaju kulturne odlike domicilnog stanovništva uz odbacivanje sopstvenog kulturnog nasljeđa. Istraživanje ukazuje na snagu interakcije uvriježenih socijalnih stavova i vrijednosti, te sredinskih faktora, na distance prema migrantskom stanovništvu, i to pogotovo na uzorku ispitanika u državi koja je prolazila isti nivo migrantske krize sa kojim se BiH susreće sada, te je stoga indikativno za stanje koje postoji kod nas na terenu (Vezzali & Giovannini, 2010).

Istraživanje koje potencijalno ima direktne implikacije na naše područje jeste studija Mareja i Marksa (2013) koja je ispitala stavove prema migrantima duž područja granice Meksika i SAD-a, područja poznatog kao migrantski vrlo aktivnog, sa velikim brojem prelazaka granice i visokim procentom ilegalnih prelazaka granice iz Meksika u SAD. Istraživači ukazuju da je percepcija simboličke i realne prijatnije bila daleko viša u slučaju stavova prema ilegalnim migrantima nego legalnim. Ono što je takođe značajno jeste uticaj generacijskog iskustva migracije na percepciju prijatnije od migranata. Ispitanici čije su porodice skorije migrirale u SAD su imali daleko manje nivoe osjećaja realne i simboličke prijatnije od migranata, od onih čije su porodice migrirale prije više vremena (Murray & Marx, 2013). Očigledno, blizak doživljaj promjene životne sredine rađa dozu saosjećanja sa onima koji prolaze kroz slično iskustvo. Implikacije ovog istraživanja za naše područje daju

kontradiktorne efekte. Dok s jedne strane nelegalan status većine migranata u BiH predstavlja osnov za izraženu percepciju prijete (realne i simboličke), ne tako davna ratna dešavanja i pomjeranja stanovništva BiH potencijalno predstavljaju osnov za saosjećanje prema migrantima u BiH, bez obzira na legalnost njihovog statusa.

KAKO IZGLEDA OBRNUTO: PERCEPCIJE MIGRANATA O DOMICILNOM STANOVNIŠTVU

Veliki broj studija posvećen je tome kako domicilno stanovništvo percipira migrante u svojoj državi. Broj studija koji ispituje obrnutu situaciju, to jeste kako migranti percipiraju svoj položaj u novom društvu i odnos sa domicilnim stanovništvom, manjeg je obima.

Jedna takva studija sprovedena je u Australiji, gdje su arapski migranti naveli da se susreću sa različitim problemima. Jedan od njih je rasizam koji je karakterisan nejednakim prilikama, jezičkim barijerama, nejednakim primanjima sa domicilnim stanovništvom i socijalnom i institucionalizovanom diskriminacijom. Ovome ne doprinosi i negativno predstavljanje arapskog stanovništva u medijima i filmovima na Zapadu, kroz negativne stereotipe i sliku o Arapima kao opasnim i nazadnim (Al Abed, Hickman, Jackson, DiGiacomo, & Davidson, 2014).

Problemi na radnom mjestu su još jedan domen problema sa kojim se migranti susreću. Pregledno istraživanje koje je obuhvatalo studije sa prostora Ujedinjenog Kraljevstva, Irske, SAD-a, Australije i Novog Zelanda, pokazalo je da medicinski tehničari i sestre različitog rasnog i etničkog porijekla od domicilnog stanovništva trpe različite vidove diskriminacije, kroz posmatranje njihovog rada kao inferiornog u odnosu na „domaće“ sestre i odbijanje delegiranih zadataka kada dolaze od njih, favorizovanja domaćih radnika kroz prekovremeni rad koji nije plaćen, manje plate i doprinose te dobijanje zaposlenja sa nižim primanjima i težim radnim uslovima. Generalno, percepcija migranata, koji su u države došli legalnim putevima, jeste da ih se diskriminiše na različite načine (Tuttas, 2015).

KAKO PREDRASUDE OSTAVLJAJU POSLJEDICE: MEĐUGRUPNE INTERAKCIJE I PSIHOLOŠKA DOBROBIT

Negativna dinamika odnosa koja postoji između grupa u konfliktu, osim što ima posljedice na funkcionisanje na nivou državne zajednice, takođe dovodi do psiholoških posljedica na individualnom nivou. Konkretno, percepcija intergrupne prijetnje, koja se percipira kao realna, ekonomska prijetnja, prijetnja političkog karaktera, gdje se ulazak predstavnika vanjske grupe u zakonodavne i političke strukture države percipira kao opasnost za opstanak sopstvene grupe, ili pak simbolička prijetnja, kod pojedinaca koji je osjećaju dovodi do negativnih posljedica na psihološku dobrobit.

Percepcija međugrupne prijetnje kao stresora i efekat na psihološku dobrobit bila je tema istraživanja grupe istraživača u nekada veoma politički nestabilnoj i još uvijek ranjivoj regiji Sjeverne Irske, na grupi ispitanika protestantske i katoličke vjeroispovijesti. Nađeno je da percipirana diskriminacija od vanjske grupe ili pak iskustvo političkog konflikta kao varijante prijetnje od vanjske grupe, dovode do smanjenja psihološke dobrobiti kod ispitanika, zbog povećanog stresa koji osjećaju. Pritom, ovo uopšte ne mora da podrazumijeva stvarno doživljenu prijetnju, nego samo percepciju prijetnje, što ukazuje na snagu psihološke percepcije konflikta. Uticaj percipirane prijetnje na psihološku dobrobit je pod uticajem moderatora a u vidu prisustvovanja stvarnim konfliktima, bilo direktno ili indirektno, te ovaj vid stresa dodatno urušava psihološku stabilnost pojedinca. Nadalje, prisustvo stresora vezanih za međugrupnu prijetnju i svjedočenje međugrupnim konfliktima, dovodilo je do snažnije socijalne identifikacije sa sopstvenom grupom, što su autori protumačili kao mehanizam podnošenja psihološkog distresa, a što u kontekstu socijalno-psihološkog tumačenja predrasuda, kod manjinskih i većinskih grupa može dovesti do izolovanja od vanjskih grupa i još veće tenzije u određenom društvenom kontekstu (Schmid & Muldoon, 2015).

Mentalne poteškoće sa kojima se migranti susreću

Proces migracija ostavlja posljedice na psihološku dobrobit individua prisiljenih na odlazak iz svoje države. Faktori koji doprinose ovome su mnogobrojni, a neke od njih smo naveli i u uvodu. Stresni životni događaji dovode do povećanog prisustva depresivnih simptoma. U kombinaciji sa teškoćama koje migrantski status donosi, poput otuđenosti od domaće kulture, manjak socijalne podrške i diskriminacija, smanjenje vjerovatnoće za ostvarivanje socijalnih kontakata koji mogu umanjiti ove probleme, dodatno pojedince guraju u spiralu mentalnih poteškoća i otuđenosti. Ovome doprinosi i slabija zdravstvena zaštita sa kojom se migranti susreću, što je produkt opet neadekvatne integracije u društvo, nerazumijevanja sistema i jezičkih barijera (Al Abed et al., 2014).

Pregledno istraživanje sprovedeno u Kanadi utvrdilo je da su migranti (koji prolaze strog proces selekcije za ulazak u ovu državu) po prvobitnom statusu u boljem psihološkom stanju u odnosu na lokalno stanovništvo. Međutim, boravak u državi dovodi do izjednačavanja mentalnog statusa migranata sa lokalnim stanovništvom, uz povećani rizik za depresivnost, somatizaciju i čak desetostruko veći rizik za PTSP u odnosu na lokalno stanovništvo (što i ne čudi s obzirom na uslove iz kojih najčešće migranti dolaze). Rizik za pojavu psihotičnih poremećaja nakon migracija je takođe povećan, uz veću vjerovatnoću pojave šizofrene devijacije kod migranata prve generacije. Autori članka navode različite poteškoće sa kojima se migranti susreću u procesu adaptacije, a koji istovremeno i riziko faktori za mentalne poteškoće sa kojima se susreću. Neki od njih su produženi proces dobijanja boravka u državi, zatim veća izloženost nasilju i diskriminaciji u odnosu na lokalno stanovništvo, te posebno u slučaju izbjeglica, držanje u kolektivnim smještajima sa izuzetno teškim uslovima za život. Čak i nakon dobijanja boravka, migranti se susreću sa izazovima u vidu adaptacije na nove ekonomske uslove, formiranje novih socijalnih krugova i kulturnu adaptaciju, što sve doprinosi povećanom riziku za mentalne poteškoće (Kirmayer et al., 2011). Ovo je slučaj i sa migrantima koji dolaze iz Meksika u SAD, gdje usljed percipirane diskriminacije od strane domaćeg

stanovništva i iskustva migracije, dolazi do povećanog rizika od pojave depresivnog poremećaja (Salgado et al., 2014).

Ekonomski migranti, koji su dominantno evaluirani u studiji u Kanadi, susreću se, kako vidimo sa problemima adaptacije koji vode različitim mentalnim poteškoćama. Dakle, čak i populacija koja prolazi redovne procedure ulaska u državu i odlazi iz države koja je u mirnodopskim uslovima, prolazi kroz veoma težak proces. Međutim, kada se imigracija odvija u uslovima gdje osoba odlazi iz ratom razorene sredine da bi zaštitila sopstvenu egzistenciju i egzistenciju sopstvene porodice, ulazi postaju veći a teret za mentalno zdravlje teži. Lindert i saradnici (2009) su u širokoj meta-analizi koja je obuhvatala 37 studija iz 35 različitih populacija i preko 20000 ispitanika, utvrdili da je depresivnost više nego dvostruko učestalija kod ispitanika koji imaju izbjeglički status nego kod ekonomskih migranata. Nivoi anksioznosti su bili skoro dvostruko veći kod izbjeglica nego kod ekonomskih migranata. Uticaj neželjene promjene životne sredine usljed ratnih dešavanja su potencijalni faktor za povećane probleme kod izbjeglica, s obzirom da ekonomski migranti sami biraju da odu iz svoje zemlje u potrazi za boljim životom. Takođe, ova mogućnost izbora ostavlja mogućnost izbora države dolaska i u skladu sa tim biranja socijalne zajednice u koju dolaze, dok izbjeglice najčešće nemaju taj luksuz, što im dodatno otežava proces migriranja. Konačno, autori navode različite vidove zlostavljanja koje migranti prolaze, kao dodatni otežavajući faktor, uz sve teškoće sa kojima se susreću ekonomski migranti (Lindert, von Ehrenstein, Priebe, Mielck, & Brähler, 2009).

Teškoće koje izbjeglice i tražioci azila prolaze uočljive su i u poređenju sa migrantima koji u određenoj državi žive duže vremena. Pregledna studija Close-a i saradnika (2016) navodi da je ova populacija (izbjeglica i tražilaca azila) u daleko većem riziku od depresivnosti, te da je prevalenca ovog poremećaja veća u odnosu na generalnu populaciju. Problemi sa PTSP-om su takođe prevalentni u izbjegličkoj populaciji i daleko učestaliji nego kod generalne populacije. Razlozi se nalaze u traumatičnim događajima, teškim životnim događajima i blijedom slikom budućnosti, koji predstavljaju precipitatore za obje vrste poremećaja. S

druge strane, prevalenca psihotičnih poremećaja je na sličnom nivou kao u generalnoj populaciji. S obzirom na značaj situacionih i sredinskih faktora na pojavu poremećaja depresivnog i anksioznog spektra, jasno je da se izbjeglice susreću sa dosta komplikovanijim riziko-faktorima od generalne populacije, poput institucionalizovanih predrasuda, pogotovo u domenu brige o mentalnom zdravlju, disproporcionalnom socijalnom isključivanju i ekonomskim teškoćama, te diskriminaciji. Izbjeglice često moraju prihvatati poslove koji ne odgovaraju njihovom obrazovnom nivou, te i u ovom domenu doživljavaju psihološki distress koji može voditi mentalnim poteškoćama (Close et al., 2016).

Do sličnih rezultata dolaze Giacco i saradnici u svom preglednom radu, nalazeći da za veći rizik za PTSP kod migranata u odnosu na domicilno stanovništvo postoji niz razloga. Neki od njih su različiti traumatični događaji prije procesa migracije, u zemlji iz koje dolaze, poput zlostavljanja, scena nasilja, ratnih dešavanja i slično, te samog procesa tranzita do zemlje u kojoj se traži azil i boravak do dobijanja azila. U toku ovog perioda postoji veliki rizik od zaraznih bolesti, seksualnog i fizičkog zlostavljanja, nedostatka osnovnih životnih uslova i neizvjesnosti puta. Prevalencija depresije i anksioznosti raste u toku nekoliko godina provedenih u novoj državi i nadmašuje prevalenciju domicilnog stanovništva. Javlja se kao posljedica težine adaptacije, problema akulturacije, zaposlenja i pristupa zdravstvenoj zaštiti (Giacco, Laxhman, & Priebe, 2018).

Etnička diskriminacija ostavlja snažan trag na psihološko stanje migranata, čak i kada se kontrolišu drugi dobro poznati faktori koji dovode do psiholoških poteškoća. Istraživanje sprovedeno u Njemačkoj na uzorku građana turskog porijekla (koji čine značajnu manjinu u njemačkom društvu) ukazuje da je etnička diskriminacija uticala na psihološke teškoće poput anksioznosti i depresivnosti, čak i kada su kontrolisani faktori poput bračnog statusa, zaposlenosti, statusa u državi i ličnosnih faktora. Disproporcija između procesa akulturacije koji je dominantan u dominantnoj kulturi i ličnih preferencija pojedinca osnov je etničke diskriminacije u Njemačkoj i ostavlja tragove na turskim imigrantima, što ukazuje na razoran uticaj diskriminatornog ponašanja

čak i u slučaju relativno sređene i stabilne zajednice Turaka u Njemačkoj, u kojoj novi i stari turski migranti žive (Aichberger et al., 2015).

Uzevši sve ove rezultate u obzir, uočljivo je da migrantska populacija predstavlja rizičnu grupu za pojavu različitih mentalnih poteškoća, od depresivnosti, paničnih napada, generalizovane anksioznosti do PTSP-a. Pritom, ono što ih posebno čini ranjivim na mentalne poteškoće, jeste između ostalog čitav proces migracija, od odlaska iz svoje, tranzita i dolaska u zemlju koja je cilj migracija. Međutim, poteškoće ne prestaju ovdje, te su migranti izloženi različitim problemima čak i kada su već u ciljnoj zemlji, što svakako predstavlja zavidan skup okidača za pojavu različitih poteškoća.

HIPOTEZA KONTAKTA: MELEM ZA KONFLIKTE?

Prethodno opisana istraživanja pokazuju kakvo je stanje na terenu vezano za odnos prema migrantskoj populaciji. Teorijski okviri koje smo prezentovali daju adekvatno objašnjenje ovih rezultata. Zbir dispozicionih odlika, aktivirani socijalni identitet i percepcija prijete od vanjske grupe daju nam sumu koja je prilično siva: vanjska grupa je opasna, prema njima se rađaju predrasude i kontakt sa njima se izbjegava. Ovo je objašnjenje fenomena predrasuda u uzajamnom odnosu migranata i domicilnog stanovništva. Konfliktna interakcija koja postoji dovodi do različitih mentalnih poteškoća sa kojima se migranti susreću. Postoji li način da se ovako siva suma nekako oboji u vedrije boje?

Allportova (1954) hipoteza kontakta postulira da postoji kontakt sa vanjskom grupom, koji se desi u uslovima ravnopravnosti i međusobne saradnje te može dovesti do povećane empatije prema pripadnicima vanjske grupe i smanjenja predrasuda. Hipoteza je testirana u istraživanjima u italijanskom kontekstu i u kontaktu sa migrantima. Testiranje se odvijalo vezano za direktan kontakt, produženi kontakt i indirektni kontakt kroz medije i druge kanale. Pokazalo se da direktan kontakt sa migrantima, kroz razgovore ili saradnju, utiče na smanjenje

predrasuda i generalno povoljniji pogled na ovu populaciju. Izuzetno, negativno iskustvo kontakta sa migrantima dovodilo je kod pojedinaca do smanjenja empatije prema migrantima kao grupi i povećanja predrasuda. Ovo je međutim, bio slučaj sa manjim brojem ispitanika. Slično je dobijeno i kroz produženi direktni kontakt. Postojao je manji broj negativnih iskustava, međutim, on što je interesantno jeste da negativan produženi kontakt nije ostavio značajne negativne posljedice na predrasude. S druge strane, produženi pozitivan kontakt povećavao je humanizaciju migranata i saosjećanje prema njima, i po ekstenziji, smanjivao predrasude. Razlozi se nalaze u formiranju socijalne veze sa pojedincima migrantskog porijekla, čime se kod ispitanika formira diverzifikovanija socijalna mreža, sa većom osjetljivošću za kulturološke razlike i samim tim veću otvorenost prema različitostima (Visintin, Voci, Pagotto, & Hewstone, 2017).

Za razliku od direktnog kontakta, parasocijalni kontakt, koji se odvijao dominantno preko medija, uticao je različito na stavove prema migrantima. Sadržaji vijesti u Italiji su uglavnom bili negativno orijentisani prema migrantima, sa izvještajima o sukobima sa organima vlasti i problemima koje predstavljaju za stanje u državi, te su kao takvi negativno oblikovali stavove prema migrantima. Medijski sadržaji iz domena zabave su migrante predstavljali u pozitivnijem svjetlu, sa humanijim i individualnim pričama, te su takvi sadržaji oblikovali pozitivniji stav kod ispitanika. Naravno, kakav efekat će parasocijalni kontakt ostaviti zavisilo je i u kojoj količini ispitanici gledaju te sadržaje te koji tip sadržaja. Ovo istraživanje jasno pokazuje da direktan kontakt sa vanjskom grupom, te posebno produžen kontakt, ostavlja pozitivne posljedice u smislu humanizacije migranata i smanjenja predrasuda, te da negativno iskustvo kontakta, čak i ako se desi, u produženom kontaktu ne produkuje negativne predrasude. Bitna ideja istraživanja, pogotovo s obzirom na činjenicu da većina ljudi u kontakt sa migrantima stupa kroz medije, jeste da sadržaj informacija može bitno uticati na način percepcije migranata i način na koji pristupamo potencijalnom direktnom kontaktu (Visintin et al., 2017).

Direktan kontakt i uspostavljanje prijateljstava sa pojedincima migrantskog porijekla su doveli do značajnog smanjenja distanci prema migrantskim grupama i u ispitivanju sprovedenom u Njemačkoj, na uzorku ispitanika tinejdžerskog uzrasta. Faktori koji su doprinijeli ovome su bili pozitivan stav prema socijalnom kontaktu kao i tumačenje socijalnih normi kao podržavajućih za socijalni kontakt, čime se naglašava značaj stvaranja atmosfere povjerenja između migranata i domicilnog stanovništva, za ostvarivanje pozitivnih efekata kontakta (Titzmann, Brenick, & Silbereisen, 2015).

Hipoteza kontakta je standard socijalne psihologije i metod izbora u procesu defuzije konflikata i smanjenja predrasuda u različitim populacijama, a kako vidimo i u kontaktu migrantske populacije sa domaćim stanovništvom.

SLUČAJ BALKAN: KAKO SE STANOVNIŠTVO JUGOISTOČNE EVROPE ODNOSI PREMA VANJSKIM GRUPAMA?

Migrantska kriza nije zaobišla ni balkanske zemlje. Na ruti koja vodi prema zemljama Zapadne Evrope nalazi se i Balkansko poluostrvo, prostor preko kojeg se odvija veliki procenat tranzita migranata. Na ovom putu migranti su izloženi brojnim nedaćama da bi se domogli država koje su cilj. To potvrđuju i podaci sa terena. Jedan od vidova transporta preko granice jeste pomoću lokalnih krijumčara koji uzimaju novac da bi migrante prevezli preko granice. Izbjeglice i migranti koje su UNHCR i partneri intervjuisali na Balkanu izvijestili su kako su ih ponekad krijumčari držali bez dovoljno hrane kako bi im dodatno platili. Dio izbjeglica pretrpio je na putu pljačke lokalnih bandi, a mnoge žene i djevojke, kao i neki muškarci i dječaci, tvrdili su da su pretrpjeli seksualno nasilje.

Migrantska kriza je na prostoru Balkana takođe dovela do velikih problema za države kroz koje migranti prolaze. Tranzit migranata, kao i prihvatni centri osnovani da bi se migrantima pružila osnovna pomoć u vidu hrane, medicinske pomoći i smještaja, stvorili su različite poteškoće

u funkcionisanju državnih službi i prirodno stvorili tenziju koja je evidentirana i u drugim državama Evrope i svijeta koje se susreću sa obilnijim dolaskom migranata. Ovome nije doprinijela ni činjenica da državne službe jednostavno nisu bile pripremljene na ovakav razvoj situacije. Ovakva situacija neminovno predstavlja osnov za konfuziju koja rađa konflikt, kako smo vidjeli na prethodnim strana. Navešćemo podatke, vezana za ovu temu, iz nekih istraživanja iz Hrvatske i Srbije.

U kvalitativnoj studiji koju je organizovala organizacija CARE (2017) u srbijanskom prihvatnom centru u Preševu, dominantno je ispitivana percepcija maskuliniteta i rodnih odnosa mladih migranata. Autori ističu da mladići visoko vrednuju moralna ponašanja i sva druga koja su u skladu sa religijskim normama. Glavna uloga muškarca je da štiti porodicu i obezbijedi egzistenciju za nju. Brojna rizična ponašanja poput konzumiranja psihoaktivnih supstanci, rizični seksualni odnosi u njihovoj kulturi ne predstavljaju odraz muškosti. Veoma je izražena rodno-stereotipna podjela uloga i poslova u domaćinstvu. Žene obavljaju većinu obaveza u kući i porodici, dok je muškarčeva uloga rad izvan kuće. Položaj žene je generalno neravnopravan, a to se ponekad manifestuje i kroz nasilje prema njima. Autori ukazuju da kod mladih migranata postoji želja i volja za učenje i adaptaciju za život na evropskom tlu.

Istraživači u Hrvatskoj su se detaljno bavili ovom temom posljednjih godina. Stavove prema pitanjima priliva migrantske radne snage u Hrvatsku, kao novu državu Evropske unije, ispitivali su Čačić-Kumpres, Gregurović i Kumpres (2012). Analizirajući društvene tokove u srednjeevropskim i južnoevropskim državama Evropske unije, koje se nakon stupanja u uniju susreću sa povećanim prilivom migrantske radne snage, autori očekuju sličnu situaciju i u Hrvatskoj. Pritom, ukazuju na prirodu migracijskih politika koje su prisutne u državnim zajednicama u Evropi i u svijetu, te generalnim stavovima prema migrantskoj populaciji i njihovim uzročnicima. Dominantna politika je jednosmjerna politika asimilacije, koja podrazumijeva adaptaciju migrantske radne snage kulturnim tokovima države domaćina, pritom obeshrabrujući svaki pluralistički trend koji bi njegovao kulturološku heterogenost društva.

Ove politike su odraz generalne klime domicilnog stanovništva prema migrantima, koja odražava percepciju migranata kao socioekonomske i kulturne prijete. U cilju mapiranja situacije na tlu Hrvatske, autori su ispitali stavove hrvatskih građana prema ekonomskim migrantima i potencijalne prediktore tih stavova. Ono što je utvrđeno jeste visok nivo ksenofobičnosti, gdje ispitanici navode strah od poremećaja homogenosti kulture i socioekonomske prijete (gubitak posla i smanjenje plata kao produkt priliva jeftine radne snage). Prediktori negativnih stavova prema migrantskoj populaciji bili su niža primanja, slabiji obrazovni status i starost ispitanika (Čačić-Kumpes, Gregurović, & Kumpes, 2012). Bitno je napomenuti da je u ovom radu evidentiranje stavova sprovedeno 2009. godine, više godina prije početka migrantske krize u Evropi i na Balkanu, te se ticalo legalnih, ekonomskih migranata. Možemo postulirati da su stavovi prema nelegalnim migrantima, koji bježe od ratnih dešavanja i sukobljavaju se sa državnim organima da bi se domogli boljeg života, još negativniji, kao posljedica većeg straha od kulturne i ekonomske prijete.

U jednom od radova, Župarić-Iljić i Gregurić su ispitivali percepciju prijete koju migranti predstavljaju na ekonomskom, društvenom i kulturnom planu, te uticaj sociodemografskih varijabli na ove stavove. Percepcija prijete bila je snažnije izražena kod studenata tehničkih nauka, te se pokazalo da je politički desna ili krajnje desna orijentacija bila bitna kao prediktor stavova, kao i religioznost ispitanika (Župarić-Iljić & Gregurović, 2013).

Pitanje odnosa prema migrantima, a posebno prema tražiteljima azila ispitivala je i Čarija, na uzorku studenata i srednoškolaca u Hrvatskoj. Stavovi prema migrantskoj populaciji su, ohrabrujuće, bili neutralni. Ono što je evidentirano jeste da su socioekonomski faktori uticali na nivo distanci, gdje su religiozniji pojedinci osjećali veće distance prema migrantima. Slično je bilo i sa desničarski orijentisanim pojedincima te u slučaju srednoškolaca, učenicima trogodišnjih strukovnih škola u odnosu na četvorogodišnje, te četvorogodišnjih u odnosu na gimnazije (Čarija, 2016).

Posebno značajno istraživanje sprovedeno na prostoru Hrvatske govori o interakciji ličnih karakteristika, autoritarnosti i efekta okvira na percepciju ekonomske i simboličke prijetnje od migranata za domicilno stanovništvo. Istraživači su utvrdili da osobine ličnosti otvorenost ka iskustvu, prijatnost i ekstraverzija igraju bitnu ulogu u predikciji percipiranja prijetnje od migranata, ekonomske i simboličke. Dimenzija autoritarnosti se pokazala kao najsnažniji prediktor negativnih stavova prema migrantima. Takođe, religiozni pojedinci su pokazivali negativnije stavove prema migrantima, kroz percepciju migranata kao ekonomske i simboličke prijetnje. Istraživači su takođe ove dimenzije ukrstili sa idejom efekta okvira, koja govori o uticaju konteksta prezentovanja sadržaja na percepciju. U ovom radu, ispitanicima su prezentovani novinski članci sa pričom o migrantima koja je imala negativnu, pozitivnu ili neutralnu konotaciju. Ono što je dobijeno jeste da su osobe kojima su prezentovani članci sa negativnom konotacijom posljedično u prosjeku percipirali migrante negativnije. Oni kojima su prezentovani članci sa pozitivnom konotacijom su i percipirali pozitivnije, dok u neutralnom slučaju nije bilo promjene u odnosu na prvo mjerenje. Religiozni pojedinci su svoje stavove malo ublažili u odnosu na prvo mjerenje u slučaju pozitivnog članka, što se pripisuje religijskom učenju koje promoviše praštanje i saosjećanje (Kalebić Maglica, Švegar, & Jovković, 2018).

Stanje u odnosu prema vanjskim grupama i posebno migrantskim grupama, na prostoru Jugoistočne Evrope odgovara teorijskim i empirijskim okvirima dobijenim u studijama iz Sjeverne Amerike i Evrope. Distance prema vanjskim grupama su uglavnom visoko izražene, posebno u slučaju marginalizovanih i za dominantnu grupu, prijetećih grupa. Istraživači iz regiona uglavnom navode iste socioekonomske odrednice predrasuda, poput pola, godina, religijske pripadnosti i obrazovanja. Ideološke orijentacije krajnje desnice i socijalnog konzervativizma su takođe bitne odrednice negativnih stavova prema migrantima. Autori takođe ukazuju na zabrinjavajuću tendenciju percepcije migranata kao izrazito prijetećih grupa (ekonomska i simbolička prijetnja). U skladu sa ovim je i odnos prema kulturi migranata, koja nije prihvatljiva u dominantnoj kulturi, te ju je stoga, u

slučaju ostanka migranata, potrebno asimilovati. Podaci iz Hrvatske i Srbije zbog brojnih sličnosti mogu biti relevantni i korisni za BiH, ali je ipak neophodno da se pozabavimo i konkretnom situacijom u našem društvu.

SLUČAJ BOSNA I HERCEGOVINA: SUSRET MARGINALIZOVANIH

O položaju migranata u Bosni i Hercegovini veoma je malo zvaničnih podataka. Oni se uglavnom svode na sporadične izjave nadležnih zvaničnika koje daju medijima. Prema podacima iz novembra 2019. godine saopštena je procjena da je 50790 migranata i izbjeglica stiglo tokom 2018. (24067) i 2019. godine (26723) u BiH. Od ovog broja, većina je iskazala namjeru da će tražiti azil, ali je to zvanično (do novembra 2019. godine) učinilo 2300 migranata. Izbjeglice dominantno dolaze iz Pakistana (17264 izbjeglice), Avganistana (6439 izbjeglica), Sirije (4994 izbjeglice), Irana, Iraka i Bangladeša (UNHCR, 2019). Podaci o broju migranata koji u određenom periodu u 2019. godini borave u BiH varira, ali obično se ta cifra kreće od 5000-8000 migranata. Neki migranti se nalaze u organizovanim privremenim prihvatnim centrima, dok se i dalje određeni broj njih samostalno ili grupno kreće kroz Bosnu i Hercegovinu.

Većinu migranata i izbjeglica čine muškarci, ali među njima ima i žena, porodica sa djecom, trudnica i djece bez pratnje ili koja su odvojena od porodice. Najveći prihvatni centri se nalaze u Unsko-sanskom kantonu u opštinama Bihać i Velika Kladuša. Migranti se najviše kreću ovim pravcem, ne u namjeri da se zadrže, već s namjerom da pređu u Hrvatsku, a zatim dalje prema drugim zemljama EU. Najveći prihvatni centri u 2019. godini su „Bira“ u kojem, u zavisnosti od perioda, najčešće boravi oko 2000 migranata, te „Miral“ kapaciteta oko 600 ljudi. Privremeni prihvatni centar Sedra ima kapacitete za smještaj 420 osoba.

Za migrante u prihvatnim centrima na teritoriji Bosne i Hercegovine je obezbjeđen smještaj i osnovna medicinska njega, dok je korisnicima u privremenim prihvatnim centrima u Unsko-sanskom kantonu osigurana

i hrana. Većinu privremenih prihvatnih centara vodi Međunarodna organizacija za migracije (IOM). Uprkos tome, treba naglasiti da postoji veliki broj migranata koji nije zbrinut i koji se nekontrolisano kreće i na različite načine snalazi i boravi u raznim opštinama u BiH. Te grupe migranata žive u još gorim uslovima, bez pravog smještaja za spavanje, bez hrane, izloženi lošim vremenskim uslovima itd.

Kako vidimo, situacija u BiH je slična situaciji koja se odvijala prije nekoliko godina u Italiji i Grčkoj, sa prihvatnim centrima smještenima u Unsko-sanskom kantonu i sa velikim brojem imigranata koji luta kroz BiH, tražeći način da uđe u Evropsku uniju. Za to vrijeme, većina informacija koju su građani iz BiH dobijali o migrantskoj krizi bila je od strane medija i zvaničnih političkih i državnih institucija. Vijesti koje su se ticale migrantske krize su bile izuzetno aktuelne posljednjih mjeseci u gotovo svim medijima. Uglavnom su bile pesimističnog karaktera i napisane u maniru "borbe" protiv migranata i migrantske krize, koja predstavlja problem koji je neophodno riješiti. Neke od vijesti su imale i blažu i humaniju konotaciju, poput priča o teškim životnim uslovima iz kojih su migranti pobjegli i nadi koju gaje za bolji život u zemljama u koje su se uputili (Sokolović, 2019), a neke su izražavale zabrinutost teškim uslovima u kojima migranti borave u prihvatnim centrima i nebrigom države i EU za ovu populaciju (Jašar-Opardija, 2019).

Da li ovakva situacija u BiH medijima i u javnom diskursu iznenađuje? S obzirom na činjenicu da su sva tri konstitutivna naroda u BiH tokom posljednjeg rata doživjela egzoduse svog stanovništva, te je ogroman procenat BiH stanovništva privremeno ili trajno raseljen iz svog mjesta stanovanja u druge dijelove BiH ili u inostranstvo, očekivalo bi se da stanovništvo BiH ima saosjećanja prema mukama koje prolaze migranti i da predrasude i hostilnost prema njima budu niski.

S druge strane, empirijski dokazi govore o nešto drugačijem stanju stvari. Ispitivanje socijalnih distanci između Bošnjaka, Hrvata i Srba, te prema drugim etničkim grupama u Evropi i svijetu, bila je tema istraživanja u socijalnoj psihologiji neposredno nakon kraja rata. Istraživanja sprovedena u periodu od 1999. do 2012. godine govore o prilično tamnom stanju stvari. Odnosi između ova tri konstitutivna

naroda prilično su narušeni, te su distance izražene. Ove distance, između naroda koji žive blizu jedni drugima, su bile veće nego prema narodima koji su fizički udaljeni od BiH, poput Njemaca ili Rusa. Takođe, ispitivanja stereotipa ukazuju da Bošnjaci, Hrvati i Srbi jedni druge doživljavaju vrlo negativno, opisujući jedni druge atributima poput primitivni, ratoborni, nacionalisti, okrutni ili agresivni, dakle u negativnom svjetlu. I prema drugim narodima postoje izražene distance, uz izuzetak "bliskih" naroda, poput Rusa Srbima, Njemaca Hrvatima ili Turaka Bošnjacima. Razloge za ovo možemo tražiti u različitim oblastima, ali činjenica stoji da su BiH narodi generalno distancirani prema autsajderima (Turjačanin, 2015).

Naravno, ovo je samo dio jednačine. Kao što smo vidjeli na prethodnim stranama, pitanje distanci prema migrantima je veoma kompleksan fenomen, koji zahtjeva analizu od individualnog nivoa, preko manjih grupa i njihovih interakcija, do medija, političkih ideologija i makrostruktura poput nacije, religije i etničkih grupa.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Veliki tranzit migranata u zemlje zapadne Evrope je otvorio brojne javne rasprave, ali i potrebe za različitim istraživanjima jer je za donošenje dobrih migracijskih politika važno se upoznati sa potrebama, problemima i motivima migranata, ali i sa stavovima domicilnog stanovništva prema ovom izazovu. Budući da se u Bosni i Hercegovini ovom problemu još uvijek nije pristupilo dovoljno obuhvatno i stručno, odlučili smo sprovesti istraživanje u kojem ćemo ispitati uzajamne odnose i percepciju između migranata i domicilnog stanovništva.

Konkretnije, kroz istraživanje sa migrantima pokušali smo detaljnije ispitati:

- etiologiju migracija i tranzita kroz BiH (koji su glavni uzroci migracija, da li migranti putuju sami, koliko dugo su u tranzitu, sa kakvim se problemima suočavaju, šta planiraju u budućnosti itd.);
- koji su motivi i planovi migranata u BiH i na evropskom tlu;
- koje su dominantne vrijednosne orijentacije migranata;
- koji modeli akulturacije su za migrante najprihvatljiviji;
- kakvi su stavovi i osjećanja migranata prema domaćem stanovništvu;
- kakav je status mentalnog zdravlja migranata;
- koliko na stavove migranata prema domaćem stanovništvu utiču karakteristike: kao što su: pol, starost, nivo obrazovanja, izloženost nasilju, crte ličnosti, socijalne identifikacije, etnocentrizam, percepcija društvene nepravde, percepcija rasnih odnosa itd.

Kroz istraživanje sa domicilnim stanovništvom ispitali smo:

- kako domicilno stanovništvo percipira migrante;
- koliko je domicilno stanovništvo otvoreno za različite vrste interakcije sa migrantima;

- kako gledaju na boravak migranata u BiH i koje mjere predlažu;
- da li doživljavaju migrante kao ekonomsku, kulturološku ili bezbjedonosnu prijetnju;
- koliko odnos prema migrantima deteminišu sociodemografske karakteristike poput: pola, religijske pripadnosti, regije življenja, uzrasta, obrazovanja, finansijskog statusa;
- kako se direktni ili indirektni kontakti sa migrantima te drugim nacijama reflektuju na stavove prema migrantima;
- u kakvim su relacijama crte ličnosti, liberalnost i konzervativnost sa stavovima prema migrantima;
- koja je uloga socijalnih identifikacija, etnocentrizma, percepcije rasnih odnosa;
- da li percepcija društvene pravednosti i budućnosti te zadovoljstvo životom imaju efekat na stavove prema migrantima.

METOD

Istraživanje je sprovedeno na uzorku migranata i domicilnog stanovništva. Kombinovali smo kvantitativne i kvalitativne metode. Na ovaj način smo htjeli da dođemo do što sveobuhvatnijih i vjernijih nalaza. Kvantitativno istraživanje se svodilo na ispitivanje izvršeno putem upitnika koji je obuhvatao veći broj skala, pitanja zatvorenog, ali i nekoliko pitanja otvorenog tipa. Kvalitativno ispitivanje je obuhvatalo sprovođenje i analizu fokus grupa. U narednom tekstu ćemo predstaviti metodološke osnove kvantitativnog istraživanja, a zatim i metodološke osnove fokus grupa, kao i karakteristike uzoraka, instrumenata i toka istraživanja.

METODOLOŠKI ASPEKTI KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Uzorak i tok ispitivanja

Karakteristike anketiranja i uzorka migranata

Istraživanje sa migrantima je sprovedeno na području Unsko-sanskog kantona, u privremenim prihvatnim centrima Borići i Bira u Bihaću, te Sedra u Cazinu. Za sprovođenje istraživanja smo dobili odobrenje Međunarodne organizacije za migracije (IOM) koja upravlja navedenim kampovima. Kampovi Sedra i Borići su predviđeni za porodice i ranjive kategorije, dok je kamp Bira namijenjen za muškarce samce.

Putem upitnika je ispitano 244 migranta, od čega 57% muškaraca i 43% žena. Prosječna starost je 29 godina. Oko 88% ih je islamske religijske pripadnosti. Oko 50% procjenjuje finansijski status svoje porodice kao loš. Oko 44% ih je završilo srednju školu, a 21% fakultet. Najviše ispitanika je bilo iz Irana (22,1%), Sirije (19,3%), Iraka (16,4%), Avganistana (13,1%), Pakistana (12,7%) itd.

Upitnici su prije primjene bili prevedeni na četiri jezika kojima uglavnom govori većina migranata, a to su: arapski, farsi, urdu i paštu.

Anketari su imali razne izazove dok su prikupljali upitnike. Neki migranti nisu bili zainteresovani, neki su bili skeptični ili su imali strah da ove informacije mogu da ugroze njihov status u kampovima. Neki migranti nisu znali popunjavati pravilno pa smo takve upitnike izdvojili iz obrade. Dešavalo se i da migranti uzmu upitnike da popunjavaju u svojim sobama pa ih ne vraćaju ili idu na "Game" što znači pokušaj prelaska granice prema Hrvatskoj, te ne vraćaju upitnike anketarima. Međutim, veliki broj je ipak imao želju da saraduje. Migranti su ponekad popunjavali upitnike individualno, a ponekad su sjedili u grupama pri čemu je svako popunjavao svoj upitnik a kad su imali nejasnoća tu su bili anketari da objasne sve što treba. Od kritika koje smo dobijali najznačajnija je ta da su im upitnici bili relativno dugački. Objasnili smo migrantima da smo toga svjesni ali da je to bilo neophodno kako bismo mogli preciznije analizirati i protumačiti rezultate.

Karakteristike anketiranja i uzorka domicilnog stanovništva

Istraživanje sa domicilnim stanovništvom je bilo sprovedeno daleko jednostavnije nego sa migrantima. Sproveli smo ga u dvije regije, dominantno pravoslavnoj i dominantno muslimanskoj. Pored toga, u jednoj od regija (Unsko-sanski kanton) su otvoreni prihvatni centri za migrante, pa većina stanovništva ima kontakt sa njima. Pokušali smo kroz anketiranje ispitanika u ovim regijama da obuhvatimo i efekat pomenutih faktora: religijske pripadnosti i kontakta.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 462 ispitanika (47,2% muškog pola, 52,8% ženskog pola). Prosječan uzrast je bio 30 godina. Oko 55,8% ih je bilo iz Republike Srpske (najviše iz Banjalučke regije), a 44,2% iz Federacije BiH, tačnije iz Unsko-sanskog kantona. Pravoslavaca je bilo 48,2%, a muslimana 44,5%. Najviše ispitanika (66,4%) je u periodu anketiranja kao najviši stepen obrazovanja imalo završenu srednju školu, a 31% fakultet. Oko 41% je bilo zaposlenih, sa punim radnim vremenom. Oko 60% procjenjuje svoju finansijsku situaciju kao dobru ili odličnu, a 35% kao osrednju.

Instrumenti

Pri izradi instrumenta za anketiranje, napravili smo balans između kompleksnih zahtjeva za procjenu i potrebe da upitnik bude kratak i jednostavan. Dilema je bila da li dubinski ispitati vezu sa manjim brojem najznačajnijih prediktora ili obuhvatiti što veći broj konstrukata koje smo analizom literature smatrali značajnim za uspostavljanje potpunijeg teorijskog modela. S obzirom na eksplorativnu prirodu našeg istraživanja, odlučili smo se za drugi pristup. Ta odluka je podrazumijevala da baterijom procijenimo relativno veliki broj konstrukata, a znajući da motivacija ispitanika opada sa trajanjem samog ispitivanja, bili smo prisiljeni u mnogim slučajevima koristiti skraćene instrumente. U nekim slučajevima smo se odlučili za jednoajtemske mjere, a u nekima smo koristili kombinaciju metoda kojima smo svodili veći broj stavki na manji. Prilikom definisanja mjera, analizirali smo i upitnike iz brojnih međunarodnih istraživanja slične tematike, koja su nam poslužila kao koristan orijentir. Anketa je testirana i prilagođavana prije same primjene. Upitnik su kreirali autori ove monografije.

Upitnik je bio podijeljen na nekoliko dijelova. Na početku su bila opšta pitanja o socio-ekonomskom i demografskom statusu kao što su pitanja o polu, religijskoj pripadnosti, uzrastu, nivou obrazovanja, finansijskom statusu itd. U nastavku upitnika je ispitano dosta pojava i to preko upitnika Likertovog tipa (raspon od 1 do 5; 1 = nimalo saglasni, 5 = potpuno saglasni). Upitnici za migrante i domicilno stanovništvo su sadržavali neka ista pitanja i skale, a neka su bila prilagođena istraživačkim ciljevima koja su relevantna samo za taj uzorak. U nastavku detaljnije opisujemo korištene mjere.

Najvažniji upitnici u oba upitnika su svakako upitnici stavova prema migrantima odnosno domicilnom stanovništvu.

Upitnik Odnos prema migrantima je obuhvatao 21 tvrdnju, a faktorskom analizom je objašnjeno 58% varijanse. Faktore smo nazvali: *Otvorenost prema migrantima, Strah od političko - ekonomskog uticaja*

migranata i Perpcija migranata kao bezbjednosne prijetnje. Detaljnija analiza upitnika i primjeri tvrdnji su predstavljeni u okviru poglavlja rezultata.

Upitnik stavova prema domicilnom stanovništvu je faktorski analiziran i utvrđeno je da je najprihvatljivije rješenje sa jednim faktorom koje objašnjava ukupno 33,50% varijanse. Taj faktor smo nazvali *Otvorenost migranata prema domaćem stanovništvu*. Detaljnija analiza upitnika je prikazana u okviru rezultata istraživanja sa migrantima.

Brojne mjere koje su uglavnom imale prediktorski karakter su korištene u oba upitnika.

Modeli akulturacije su mjereni preko jednog pitanja sa višestrukim odgovorima koji su ilustrovali modele integracije, separacije, marginalizacije, asimilacije. Pitanje je glasilo: „Kakav bi trebao biti odnos migranata i nove kulture u koju dolaze?“ Ponuđeni odgovori su bili:

- a) Držati se svoje kulture i ne prihvatiti evropsku kulturu;
- b) Zadržati svoju kulturu ali prihvatiti i evropsku;
- c) U potpunosti napustiti sopstvenu kulturu i prihvatiti evropsku;
- d) Trebaju se odreći obje kulture, i svoje i evropske.

Procjena osjećanja prema drugim društvenim grupama. Ispitanici su procjenjivali u kojoj mjeri su njihova osjećanja negativna ili pozitivna (na skali od 1 do 5) prema različitim društvenim grupama kao što su: Srbi, Hrvati, Bošnjaci, Amerikanci, Jevreji, migranti.

Kontakt sa drugom stranom je mjeran kroz nekoliko pitanja koja su podrazumijevala da li su ispitanici imali kontakt sa drugom stranom direktno, preko prijatelja, medija.

Opšti etnocentrizam je mjeran sa tri tvrdnje koje su preuzete iz upitnika GENE, a koji je provjeren u nekoliko ranijih istraživanja (Neuliep & McCroskey, 1997). Primjeri tvrdnji: „Pripadnici mog naroda su obično bolji ljudi nego pripadnici drugih naroda“, „Osnovne vrijednosti mog naroda su pravednije i humanije u odnosu na mnoge druge narode“.

Potenciranje rasnih razlika podrazumijeva isticanje nepremostivih razlika između rasa. Neke od tvrdnji su: „Odnosi između različitih rasa će uvijek biti ispunjeni konfliktima i problemima“, „Razlike između različitih rasa nikada neće biti prevaziđene.“

Sklonost ka ekstremizmu je mjerena skalom od tri tvrdnje koje su se odnosile na odobravanje upotrebe nasilja da bi se ostvarili ideološki ciljevi. Primjeri tvrdnji su: „Poštujem one koji su izvršili neki nasilni čin zbog svojih ideala“, „Pravedniji svijet se može izgraditi samo uz upotrebu nasilja“.

Određene *crte ličnosti* (otvorenost, prijatnost, emocionalnost, ekstraverzija) su procjenjivane sa po dvije stavke izdvojene iz HEXACO-PI-R 100 instrumenta (Lee & Ashton, 2016). Radilo se o namjenski skraćenim verzijama, međutim ovaj put je korišten automatizovani empirijski pristup. Naime, na osnovu tzv. genetičkih algoritama (Yarkoni, 2010) na bazi podataka iz ranijeg istraživanja (Dušanić, Lakić, Turjačanin, 2017), izdvojene su one stavke koje su maksimalno očuvale varijansu originalnih skala. Konvergentne korelacije između punih i skraćenih skala su sezale od .75 (Otvorenost) do .83 (Emocionalnost i Ekstraverzija). S obzirom na to da su se sastojale od po samo dvije stavke, mjere interne konzistentnosti nisu računane.

Mračna trijada, odnosno crte ličnosti koje je definišu (Makijavelizam, Psihopatija i Narcizam), procjenjivane su sa po jednom stavkom, koje predstavljaju kombinovane verzije stavki skale Dirty Dozen (Jonason & Webster, 2010). Makijavelizam je predstavljen stavkom: „Spreman/na sam druge lagati, manipulirati njima i laskati im kako bih došao/la do svojih ciljeva“. Narcizam je predstavljen stavkom: „Ja sam izuzetna osoba koja zaslužuje da joj se drugi dive“. Psihopatiju je predstavljala stavka: „Znam biti zao/zla prema drugima i oni koji se 'zakače' sa mnom zažale zbog toga“.

Liberalnost i konzervativnost predstavljaju dimenziju socio-političke orijentacije, koje su procjenjivane sa po tri stavke koje su se odnosile na stavove o ravnopravnosti naroda, gej brakovima, abortusu, odnosu države prema ekonomiji. Primjeri tvrdnji su: „Svi narodi treba da imaju

jednaka prava”, „Abortus treba zabraniti”, “Treba se vratiti tradiciji i izvornim vrijednostima svog naroda” itd.

Zadovoljstvo životom je mjereno sa tri tvrdnje, a primjeri su: „Zadovoljan/a sam svojim životom“, „Postigao/a sam skoro sve važne stvari u životu, koje sam i htio/a“ itd.

Orijentacija na socijalnu dominaciju se definiše kao stepen u kojem pojedinac preferira hijerarhijski sistem i teži da njegova grupa dominira i bude nadređena drugim grupama (Pratto et al., 1994). U našem istraživanju smo koristili tri tvrdnje. Primjeri su: „Korisno je za društvo ukoliko su neke grupe sposobnije od drugih”, „U redu je što neke grupe ljudi imaju više šansi u životu od drugih ljudi.“

Socijalne identifikacije su mjerene sa tri stavke. Na primjer: „Važna mi je pripadnost mom narodu“, „Važna mi je pripadnost mojoj vjeri“ itd.

Percepcija nepravde podrazumijeva doživljaj da je prema konkretnoj osobi (ispitaniku) činjena nepravda, te da je društvo nepravedno. Na primjer, „Društvo u kojem živimo je nepravedno“.

Zabrinutost za budućnost ukazuje u kojoj mjeri je pojedinac zabrinut za sopstvenu i društvenu budućnost. Na primjer, „Zabrinut/a sam za budućnost društva u kojem živim“.

Pored pitanja i skala zatvorenog tipa i sa višestrukim izborom, postavljeno je i nekoliko *pitanja otvorenog tipa* preko kojih se pokušalo doći do detaljnijih podataka o percepciji migranata/domicilnog stanovništva. Od ispitanika je traženo da nabroje do tri karakteristike koje najbolje opisuju migrante/domaće stanovništvo.

Različita pitanja u upitnicima za migrante i domicilno stanovništvo

Pored zajedničkih skala i pitanja, u upitniku za migrante smo koristili još neke skale.

Skala preferencije životnih stilova je adaptirana i modifikovana verzija skale vrijednosti (engl. SOV) od Olporta, Vernona i Lindzija (Popadić, 1995). U skali su precizno opisani životni stilovi (religijski, saznajni, utilitarni, porodični, hedonistički, moć, popularnost, altruistični,

egoistični, prometejski), a ispitanici su trebali da označe (od 1 do 5) koliko im je svaki od njih važan.

Revidirani *Inventar mentalnog zdravlja MHI 5* (Rumpf et al., 2001) je kratka mjera od pet pitanja, za procjenu mentalnog zdravlja. Može da se posmatra ingerativno ali i kroz dvije dimenzije, psihološko blagostanje i psihološki distres. Neka od pitanja su: "Koliko vremena, tokom proteklih mjesec dana, si se osjećao/la nesrećno i tužno?", „Koliko vremena, tokom proteklih mjesec dana, si se osjećao/la mirno i spokojno?“ Ostali detalji su predstavljeni u rezultatima.

Migrante smo pitali i o konkretnim iskustvima tokom migracija: odakle su krenuli, koliko dugo putuju, sami ili sa porodicom, uzroci migracije, koliko su bili izloženi različitim problemima tokom migracija, koliko su bili izloženi nasilju (fizičkom, verbalnom, seksualnom), koliko znaju o Bosni i Hercegovini (broj stanovnika, narodi u BiH).

U upitniku za domicilno stanovništvo smo još koristili mjere za informisanost o migrantskoj krizi.

Obrada podataka

U sklopu statističke analize, računali smo mjere deskriptivne statistike kao što su frekvencije, procenti, aritmetičke sredine itd. Strukturu upitnika smo provjeravali preko faktorske analize. Pouzdanost skala je mjerena koeficijentom Cronbach alpha. Razlike između podgrupa smo mjerili *t* testom, te analizom varijanse. Odnose između varijabli smo mjerili Pearsonovim koeficijentom korelacije. Ulogu brojnih prediktorskih varijabli smo mjerili metodom multiple regresione analize. Analiza odgovora na otvorena pitanja je vršena putem kvalitativne analize sadržaja. Iščitavanjem odgovara za svako pitanje, utvrđene su određene podudarnosti tj. kategorije odgovora. U te kategorije su svrstavani pojedinačni odgovori, a u nekim slučajevima i kvantifikovani. U rezultatima su predstavljene kategorije odgovora na postavljena pitanja kao i reprezentativni citati tih kategorija.

METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA SA FOKUS GRUPAMA

Fokus grupe spadaju u kvalitativne tehnike. Uprošteno rečeno, tehnika se zasniva na prikupljanju podataka kroz grupnu diskusiju koju strukturira voditelj fokus grupe. U fokus grupama najčešće učestvuje oko 6 do 12 učesnika, koji u vremenskom periodu od 90 do 180 minuta razgovaraju na određenu temu. Podsjećaju na intervju, a najveća prednost je što se kod fokus grupa forsira grupna diskusija i interakcija između učesnika. U našem istraživanju sproveli smo sedam fokus grupa, od toga tri sa migrantima, a četiri sa domicilnim stanovništvom. Fokus grupe su sprovedene nakon kvantitativnog ispitivanja.

Osnovna svrha fokus grupa u našem istraživanju je bila da provjerimo dobijene kvantitativne rezultate te da još detaljnije ispitamo kakva je interakcija između migranata i domicilnog stanovništva. Pokušali smo da kroz fokus grupe i dodatno ispitamo neka sporna i nejasna pitanja iz kvantitativnog istraživanja. Fokus grupe su sprovedene u periodu maj – juni 2019. godine. Trajale su u prosjeku oko 60 do 90 minuta. Bile su snimane putem audio zapisa, nakon što su ispitanici dali svoj pristanak.

Karakteristike fokus grupa sa migrantima

Fokus grupe smo sprovodili u kampovima Borići i Sedra, bilo je ukupno 3 fokus grupe. Učesnici jedne grupe su bile samo žene, bilo je njih 10 učesnica. Druga grupa je bila muška grupa i bilo je njih 11, dok je treća bila mješovita i bilo je 10 učesnika, 7 muškaraca i 3 žene. Dakle, ukupno je učestvovao 31 učesnik. Ispitanici su tokom diskusije bili veoma saradljivi, tome je doprinijelo i to što je voditelj diskusije govorio njihov maternji jezik, pa je komunikacija mogla da teče bez ikakvih prepreka. Migranti su zbog toga mogli slobodnije izraziti svoje mišljenje i stavove, te su koristili svoje slengove koje je teško prevoditi na druge jezike bez poznavanja njihove kulture i mentaliteta. Smatramo da je ovo bila velika prednost i olakšanje za uspješnost fokus grupe.

Osnovna pitanja u fokus grupama sa migrantima su bila:

1. Opišite ukratko kakav je bio vaš život u zemlji iz koje dolazite, koji su bili najveći problemi, šta je bilo lijepo?
2. Kada ste krenuli u izbjeglištvo? Šta je bio glavni uzrok migracija?
3. Sa kojim sve problemima ste se suočavali tokom migracija?
4. Koliko dugo ste u Bosni i Hercegovini (BiH)? Koliko biste željeli da ostanete u BiH? Koliko ste upoznati sa BiH?
5. Šta vam se sviđa, a šta ne u BiH? Da li zemlje i kultura iz koje dolazite imaju neke sličnosti ili razlike sa BiH?
6. Da li imate kontakt sa domaćim stanovništvom iz BiH? Kako doživljavate ljude iz BiH? Sa koje tri osobe biste opisali ljude iz BiH? Šta vam se sviđa kod njih a šta ne? Da li bi pristali da neko iz vaše porodice bude u intimnoj vezi sa migrantom iz iste / različite vjere?
7. Kako se građani BiH odnose prema vama? Da li je bilo nekih pozitivnih ili negativnih iskustava? Šta mislite kakve oni stavove imaju prema vama?
8. U koju evropsku zemlju biste na kraju željeli da dođete? Da li tamo planirate da ostanete kratko ili dugo?
9. Kakav bi po vama trebao biti odnos migranata prema novoj kulturi i zemlji u koju dođu?
10. Kako biste željeli da izgleda vaš život za 10 godina? Da li mislite da ćete to ostvariti?

Karakteristike fokus grupa sa domicilnim stanovništvom

Sa domicilnim stanovništvom fokus grupe su organizovane u Banjaluci (2), Bihaću i Sanskom Mostu. U Bihaću je jedna održana sa desetero studenata uzrasta 19 do 21 godine. U Sanskom Mostu je održana sa jedanaest nešto zrelijih ispitanika, uzrasta 33 do 45 godina. U Banjaluci je u diskusijama ukupno učestvovao 31 ispitanik, nešto više osoba ženskog pola. Dakle, ukupan broj učesnika u fokus grupama je bio 52.

Glavna pitanja u fokus grupama sa domicilnim stanovništvom su bila:

1. Šta mislite zašto je došlo do migracija? Šta je glavni cilj migranata?
2. Da li ste ikada imali direktan kontakt sa migrantima?
3. Da li bi pristali da neko iz vaše porodice bude prijatelj ili u intimnoj vezi sa migrantom?
4. Da li zemlje i kultura iz koje dolaze migranti imaju neke sličnosti ili razlike sa našom kulturom?
5. Navedite tri osobine koje po vama najbolje karakterišu migrante? Da li postoje neke sličnosti ili razlike između nas i migranata?
6. Da li naše društvo može na neki način da ima koristi ili štetu od migranata?
7. Da li migranti mogu biti bezbjedonosna prijetnja za naše društvo?
8. Kakav bi po vama trebao biti odnos migranata prema novoj kulturi i društvu u koje su došli?
9. Kakav je tvoj stav prema budućnosti migranata u BiH?

Analiza podataka

Analiza podataka iz fokus grupa je predstavljena odvojeno za migrante te odvojeno za domicilno stanovništvo. U analizi su izdvojene pod teme oko kojih je postojala opšta saglasnost, ali i pitanja u kojima su bila podijeljena mišljenja. Da bismo imali bliskiji doživljaj stavova učesnika, podaci dobijeni u fokus grupama su potkrijepljeni i tipičnim izjavama učesnika, tj. citatima.

REZULTATI

Rezultate smo strukturisali u dva dijela. Prvo ćemo predstaviti rezultate istraživanja sa migrantima, a potom sa domicilnim stanovništvom. U okviru svakog dijela ćemo predstaviti rezultate dobijene iz upitnika, a nakon toga i iz fokus grupa.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA MIGRANTSKOM POPULACIJOM

Rezultati kvantitativnog istraživanja

Migranti u BiH: fenomenološki aspekti

U ovom dijelu ćemo predstaviti nekoliko tabela i rezultate koji nas detaljnije upoznaju sa migrantskom populacijom. Na ovom mjestu donosimo odgovore na pitanja: koje su im zemlje porijekla, zbog čega su napustili svoju zemlju, koliko dugo su već u tranzitu, koliko su u prosjeku u BiH, da li putuju sami ili sa porodicom, kakav je njihov trenutni boravišni status u BiH, kakvi su im planovi u budućnosti, koje modele akulturacije preferiraju itd.?

Tabela 1: Zemlje porijekla migranata

Zemlje porijekla	%
Iran	22,1
Sirija	19,3
Irak	16,4
Avganistan	13,1
Pakistan	12,7
Ostali	12,7
Ukupno	100,0

Većina ispitanika migranata je porijeklom iz sljedećih zemalja: Iran, Sirija, Irak, Avganistan i Pakistan. Pored njih određeni broj ispitanika je bio i iz Alžira, Tunisa, Jemena, Somalije, Maroka, Libije, Kurdistanu itd.

Pitali smo ispitanike i kada su krenuli na put. Odgovori prilično variraju. Najviše odgovora je bilo za sljedeće periode: 12, 18, 24, 36 mjeseci. Dakle, postoji značajan broj migranata koji već tri godine ili duže putuju i pokušavaju da dođu do određenog odredišta u Evropi. Prosječna vrijednost je iznosila oko 25 mjeseci, dakle preko dvije godine. Kad smo ih pitali koliko dugo su u BiH, odgovori su takođe varirali, ali do 12 mjeseci, dakle godinu dana. Njih 36% ističe da je na put krenulo samo, a 64% sa porodicom.

Tabela 2: Uzroci migracija

Uzroci migracija	%
Konflikti ili ratovi u mojoj zemlji	54,5
Loši ekonomski uslovi za život	27,7
Nešto drugo	17,8
Ukupno	100,0

Kao najvažnije uzroke migracija (54,5%) navode konflikte i ratove u zemljama iz kojih dolaze. Pored toga uzrok su i loši ekonomski uslovi za život (28%) te nešto drugo. U dodatnim odgovorima pored tih problema navedeni su još politički problemi, strah za život, nepravda, manjak sloboda, međuetnički konflikti itd.

Tabela 3: Boravišni status u BiH

Status boravka u BiH	%
U procesu sam traženja azila	21,2
Azilant/a sam	52,3
Nisam registrovan/a	26,5
Ukupno	100,0

Oko polovine ispitanika (52,3%) je u trenutku ispitivanja bilo u statusu azilanta, dok je 21,2% u procesu traženja azila. Oko 26,5% je istaklo da nije registrovano.

Tabela 4: Prebivalište u budućnosti

Željeno prebivalište	%
Želim da ostanem u Bosni i Hercegovini.	3,3
Želim da odem u neku drugu evropsku zemlju i tamo živim.	89,2
Želim da budem neko vrijeme u Evropi pa da se onda ponovo vratim u svoju zemlju.	7,5
Ukupno	100,0

Kada je u pitanju prebivalište u budućnosti, plan većine (89,2%) naših ispitanika migranata je da dođe do neke druge evropske zemlje i tu se trajno nastani. Veoma mali procenat želi da ostane u BiH ili da se vrati u sopstvenu zemlju. Kad su u pitanju željene destinacije ispitanici najčešće navode Njemačku (35%), Francusku (9%), Italiju (7%), Holandiju (7%), Španiju, Švedsku itd.

Tabela 5: Preferirani modeli akulturacije od strane migranata

Modeli akulturacije	%
Držati se svoje kulture i ne prihvatiti kulturu zemlje u koju smo došli.	2,9
Zadržati svoju kulturu ali prihvatiti i kulturu države u koju smo došli.	89,7
U potpunosti prihvatiti novu kulturu i napustiti sopstvenu.	5,4
Odreći se obje kulture, kulture zemlje iz koje smo došli i kulture zemlje u koju smo došli.	2,1
Ukupno	100,0

Ispitivali smo koje modele akulturacije (usklađivanje kulturoloških karakteristika između pripadnika različitih kulturoloških tradicija) preferiraju migranti došavši na evropsko tlo. Kroz nekoliko ponuđenih opcija pokušali smo ilustrovati modele separacije (zadržavanje svoje, odbijanje nove kulture), integracije (zadržavanje svoje, a prihvatanje i nove kulture), asimilacije (zanemarivanje svoje i prihvatanje nove kulture) te marginalizacije (odbacivanje i stare i nove kulture). Rezultati su pokazali da ogromna većina od blizu 90% preferira model integracije. Ostale modele je naveo veoma mali procenat ispitanika.

Životni stilovi, problemi i zdravlje migranata

Tabela 6: Preferirani životni stilovi migranata

Vrijednosne orijentacije/životni stilovi	M
a) Baviti se dobro plaćenim poslom koji će donijeti potpunu materijalnu sigurnost. Obezbjediti sebi bogat i udoban život. – <i>Utilitarni</i>	3,94
b) Baviti se istraživanjima, tragati za novim pronalascima i otkrićima, saznavati nove stvari o svijetu, prirodi i čovjeku. Steći što više znanja. – <i>Saznajni</i>	3,84
c) Vjerovati u Boga i živjeti u skladu sa učenjem svoje vere. U religiji pronaći mir i istinu u životu. – <i>Religijski</i>	4,17
d) Zauzimati neki rukovodeći položaj u društvu. Imati veliku moć, pa da ne moram ja da slušam druge, nego da drugi slušaju mene. – <i>Moć</i>	2,73
e) Baviti se nečim što je korisno za ljude. Pomagati ljudima kada su nesrećni ili ugroženi, makar i po cijenu ličnog odricanja. – <i>Altruistični</i>	4,07
f) Upoznati osobu koju voliš, zajedno sa njom osnovati porodicu i potpuno joj se posvetiti. Naći smisao života u porodici. – <i>Porodični</i>	3,74
g) Postati popularan, biti poznat u sportu, muzici, zabavi. Često se pojavljivati na televiziji i u novinama, imati puno obožavalaca. – <i>Popularnost</i>	2,61
h) Urediti život tako da ne zavisim od drugih i da ne moram da brinem tuđe brige. Starati se prije svega o sebi i svojoj dobrobiti. – <i>Egoistični</i>	3,12
i) Uporno se zalagati za stvaranje boljih i pravednijih odnosa u svojoj okolini i društvu. Boriti se za velike i važne društvene ciljeve i ideje. – <i>Prometejski</i>	4,06
j) Proživjeti život što bezbrižnije i veselije kroz zabavu i razonodu. Uživati što više u svim zadovoljstvima koje nam život nudi. – <i>Hedonizam</i>	3,95

Ispitanicima je predloženo 10 vrijednosnih orijentacija/životnih stilova i od njih je traženo da označe koliko su im pojedini životni stilovi važni (od 1 do 5, pri čemu 5 znači veoma važno). U tabeli vidimo aritmetičke sredine procjenjene važnosti za svaki životni stil. Primjećujemo da su aritmetičke sredine za većinu životnih stilova iznad središnje vrijednosti (3) što ukazuje da je većina tih životnih stilova važna za migrante. S obzirom na prosječne veličine, poredak preferiranih životnih stilova izgleda ovako (od najvažnijeg ka manje važnim): religijski, altruistični, prometejski, hedonizam, utilitarni, saznajni, porodični, egoistični, moć i popularnost. Treba napomenuti da razlike nisu velike osim u slučaju najvažnija tri (religijski, altruistički, prometejski) i zadnja dva najmanje važna (moć i popularnost). Kad razmotrimo značenje stilova konstatujemo da su migrantima važni raznovrsni aspekti života koji podrazumijevaju ostvarenost uslova za normalan život kao što je siguran posao, te nekih bazičnih prava (kao što je npr. religija). Najmanje važne su bile ocijenjene vrijednosti koje su podrazumijevale ličnu moć i prestiž.

Tabela 7: Problemi sa kojima se migranti suočavaju

Problemi	%
Odvojenost od porodice	72,2
Zdravstveni problemi	69,6
Loši uslovi smještaja	71,8
Loši vremenski uslovi	38,1
Fizički napor tokom tranzita	72,6
Maltretiranja od strane policije	76,4
Sukobi sa drugim migrantima	52,5
Odnos domaćeg stanovništva prema nama	33,2
Problemi sa ljudima kojima smo platili da nas transportuju	65,7
Loša hrana, glad	69,6
Neizvjesnost, kakva će biti budućnost	76,4

U ovoj tabeli vidimo u kojoj mjeri (procentualno) su navedeni problemi označeni kao veliki ili veoma veliki. Rezultati ukazuju da većina navedenih okolnosti i situacija se kvalifikuje kao veliki problem i to od strane 70% i više ispitanika. Najveći procenat ispitanika kao veliki problem navodi neizvjesnu budućnost te maltretiranja od policije. Pored toga približne vrijednosti su imali i problemi fizičkog napora tokom tranzita, odvojenost od porodice, loši uslovi smještaja, glad, zdravstveni problemi itd. Ohrabrujuće je da manji procenat (33,2%) kao problem navodi odnos domaćeg stanovništva prema migrantima. Možemo zaključiti da je pored egzistencijalnih problema, za migrante opterećujuća neizvjesnost i šta će se dešavati u budućnosti.

Oko 44,6% ispitanih migranata je istaklo i da su bili diskriminirani u zemljama kroz koje su putovali. Pored ovih problema, pitali smo migrante i u kojoj mjeri su tokom tranzita pretrpjeli različite vrste nasilja. Većina migranata (75,3%) je potvrdila izloženost verbalnom nasilju, a 40,6% i fizičkom. Oko 10% je potvrdilo izloženost seksualnom nasilju.

Tabela 8: Mentalno zdravlje migranata

Aspekti mentalnog zdravlja	%
Koliko vremena, tokom proteklih mjesec dana, si se osjećao/la nervozno?	58,6
Koliko vremena, tokom proteklih mjesec dana, si se osjećao/la nesrećno i tužno?	65,7
Koliko vremena, tokom proteklih mjesec dana, si se osjećao/la mirno i spokojno?	26,2
Koliko često, tokom proteklih mjesec dana, si se osjećao/la toliko depresivno da te ništa ne može razveseliti?	50,8
Tokom proteklih mjesec dana, koliko vremena si se osjećao/la srećno?	25,6

U kratkom inventaru mentalnog zdravlja (MHI5) postoji nekoliko pitanja, koja ukazuju na dominirajuće (stalno ili većinu vremena) stanje mentalnog zdravlja migranata u posljednjih mjesec dana. Neka pitanja ukazuju na blagostanje, a neka na psihološki distres. Možemo konstatovati da oko 26% ispitanika potvrđuje prisustvo pozitivnih stanja koja ukazuju na unutrašnje blagostanje. Nažalost od 51%-66% ispitanika migranata potvrđuje prisustvo nervoze, tuge i depresivnosti. Ovi rezultati ukazuju da mentalno zdravlje migranata svakako nije na željenom nivou i da o ovom problemu službe koje upravljaju prihvatnim centrima treba da vode računa.

Tabela 9: Povezanost stepena izloženosti problemima i mentalnog zdravlja

Varijable		Stepen izloženosti problemima	Izloženost nasilju
Mentalno zdravlje	r	-,271**	-.168**
	p	,001	,009

**Statistički značajno na nivou $p < .001$

Ova tabela nam pokazuje odnos mentalnog zdravlja i izloženosti različitim problemima i nasilju. Rezultati, u skladu sa očekivanjima, pokazuju negativnu povezanost ovih varijabli. Što je više problema, mentalno zdravlje migranata je ugroženije.

Stavovi migranata prema BiH i domaćem stanovništvu

Tabela 10: Znanje migranata o BiH

Informisanost o BiH	Procenat tačnih odgovora
Koji narodi žive u BiH?	10,6
Koliko BiH ima stanovnika?	14,1

Pokušali smo da saznamo koliko migranti poznaju BiH, pitajući ih da navedu najbrojnije narode te da orijentaciono navedu broj stanovnika.

Oko 10,6% ispitanih migranata je navelo nacije ili religije koje su prisutne u BiH, a nešto više 14,1% je navelo približan broj stanovnika. Dakle, većina migranata ne zna bazične informacije o BiH što može da ukazuje i na njihovu nisku motivaciju da ostanu u njoj.

Tabela 11: Kontakti sa domaćim stanovništvom

Tvrdnje	%
Nikada ili rijetko	47,1
Ponekad	34,7
Često ili veoma često	18,2
Ukupno	100,0

Oko 47% migranata je reklo da praktično nema ili ima veoma rijetko kontakte sa domaćim stanovništvom, oko 35% da ih ima ponekad, a 18% često ili veoma često. Kroz dodatno pitanje smo ispitivali da li su migranti tokom svog boravka stekli poznanika ili prijatelja u BiH. Njih 60% je reklo da nema, a među ostalima je najveći broj onih koji imaju jednog ili dva poznanika.

Tabela 12: Percepcija odnosa domaćeg stanovništva prema migrantima (% saglasnih)

Tvrdnje	%
Domaće stanovništvo se prema pripadnicima mog naroda ponaša nekorektno.	25,9
Po mom iskustvu domaće stanovništvo je jednako prijatno kao i pripadnici mog naroda.	58,6

Oko 26% je potvrdilo da je domaće stanovništvo bilo nekorektno prema njima, a sa druge strane oko 56% migranata doživljava domaće stanovništvo prijatno kao što su i pripadnici njihovog naroda. Iz navedenih odgovora, barem na osnovu ovih podataka, čini se da većina migranata nije imala negativna iskustva sa domaćim stanovništvom u BiH.

Tabela 13: Osjećanja migranata prema različitim društvenim grupama

Grupe	Negativna osjećanja	Neutralna	Pozitivna osjećanja
Stanovništvo BiH ukupno	7,4	32,2	60,4
Srbi (hrišćani pravoslavci)	29,6	34,6	35,8
Hrvati (hrišćani katolici)	38,7	37,9	23,3
Bošnjaci (muslimani)	10,9	26,8	62,3
Evropljani	16,8	39,9	43,3
Amerikanci	42,4	29,8	27,8
Jevreji	50,4	27,3	22,3

U ovoj tabeli vidimo kako migranti procjenjuju svoja osjećanja prema narodima BiH, te drugim narodima. Najpozitivnija osjećanja su prema Bošnjacima muslimanima iz BiH (62,3%), te stanovništvu BiH posmatrano u globalu (60,4%). Ovo može da ukazuje da migranti doživljavaju BiH najviše kroz prizmu muslimanskog naroda koji ovdje živi. Nakon njih, najpozitivnija osjećanja su prema „Evropljanima.“ Manje pozitivna osjećanja su prema Srbima (35,9%) i Hrvatima (23,3%), a najlošija prema Jevrejima i Amerikancima. Ovo potvrđuje i naredna tabela gdje su predstavljene aritmetičke sredine.

Tabela 14: Mjere deskriptivne statistike na skali osjećanja migranata prema različitim grupama

Grupe	N	Min	Max	M	SD
Stanovništvo BiH ukupno	242	1	5	3,76	,98
Srbi (Hrišćani pravoslavci)	240	1	5	3,07	1,22
Hrvati (Hrišćani katolici)	240	1	5	2,66	1,29
Bošnjaci (Muslimani)	239	1	5	3,79	1,05
Evropljani	238	1	5	3,43	1,03
Amerikanci	238	1	5	2,72	1,27
Jevreji	238	1	5	2,44	1,37

U ovoj tabeli najinteresantniji nam je koeficijent M , koji se odnosi na prosječne vrijednosti osjećanja prema različitim grupama. Raspon je od 1 do 5, pri čemu niži skorovi ukazuju na negativna osjećanja, a viši na pozitivna. Skor 3 je podrazumijevao neutralna osjećanja. Rezultati nadopunjavaju i proširuju prethodno prikazane procentualne vrijednosti. Pozitivnija osjećanja su iskazana prema Bošnjacima, te generalno stanovništvu BiH. Osjećanja prema Srbima su na nivou neutralnih, dok su prema ostalim (Hrvati, Jevreji, Amerikaci) bliže negativnim. Pomalo zbunjuje negativniji odnos prema Hrvatima, budući da migranti ne poznaju detaljno narode u BiH. Pretpostavljamo da je na to uticala odrednica da se radi o hrišćanima katolicima prema kojima možda migranti osjećaju određene distance.

Tabela 15: Analiza osobina kojima migranti opisuju građane BiH

Osobine	Broj
Dobri	42
Ljubazni	20
Milostivi	14
Humani	12
Pomažu	10
Velikodušni	9
Empatični	7
Mirni	5
Gostoljubivi	5

Od ispitanika smo tražili da u upitniku navedu osobine koje po njima najbolje karakterišu domicilno stanovništvo. Analizirali smo sve odgovore i kvantifikovali ih. U tabeli je prikazano koje se osobine najčešće spominju (više od 5) i koliko su puta bile navedene. Najčešće je spomenuto 9 različitih osobina. To su: dobri, ljubazni, milostivi, humani, pomažu, velikodušni, empatični, mirni i gostoljubivi. Dakle, radi se o pozitivnim atributima koji su uglavnom svi povezani sa altruizmom stanovništva koji je pomagao migrantima. Treba napomenuti da je bilo i

pojedinačnih atributa koji su bili izrazito negativni, a koji ukazuju na negativan i rasistički odnos domaćeg stanovništva prema migrantima.

Tabela 16: Stavovi prema domaćem stanovništvu (% saglasnih sa tvrdnjom)

Tvrdnje	%
Imam pozitivne stavove prema domaćem stanovništvu u Bosni i Hercegovini.	53,5
Nemam povjerenje prema domaćem stanovništvu.	15,2
Volio/a bih slobodno vrijeme provoditi sa domaćim stanovništvom.	43,3
Rado bih prihvatio pripadnike domaćeg stanovništva kao prijatelje.	73,4
Ne bih mogao ući u intimnu vezu sa osobom iz Bosne i Hercegovine.	28,9

U ovoj tabeli vidimo kakvi su stavovi migranata prema domaćem stanovništvu. Većina ispitanika migranata (oko 53%) kaže da generalno ima pozitivne stavove prema domaćem stanovništvu, a još veći procenat bi prihvatio pripadnike domaćeg stanovništva za prijatelje (73,4%). Nešto manji procenat, ali i dalje skoro pa polovina, bi voljela da provodi slobodno vrijeme sa domicilnima. Ako gledamo na ovaj odnos sa aspekta negativne interakcije oko 15% ispitanika kaže da nema povjerenja u domicilne, a 28,9% da ne bi moglo ući u intimnu vezu sa osobom iz BiH. Dakle, očekivano što je potencijalna interakcija intenzivnija i bliskija, može se očekivati i veća distanca. Ipak, možemo zaključiti da značajna većina migranata (50% do 70%) pokazuje otvorenost prema domaćem stanovništvu.

Eksploratorna faktorska analiza upitnika Otvorenost prema domaćem stanovništvu

U cilju provjere postojanja podskala u okviru formirane skale Otvorenost prema domaćem stanovništvu, ukupno 7 stavki koje su

činile ovaj upitnik bilo je podvrgnuto postupku Eksploratorne faktorske analize (EFA). Prije sprovođenja analize, provjerena je podesnost podataka za faktorsku analizu, te je pronađen zadovoljavajući broj koeficijenata čija je vrijednost bila .30 i više. Vrijednost Kajzer-Mejer-Oklinovog indikatora je iznosila između 0.63 i 0.73 za varijable, što je vrijednost iznad preporučene od .60. Bartletov test sferičnosti je pokazao statističku značajnost ($p < .001$), što implicira faktorabilnost korelacione matrice. U cilju dobijanja jednostavne faktorske strukture, 3 ajtema su eliminisana.

Tabela 17: Matrica faktorskih zasićenja za EFA sa oblimin rotacijom trofaktorskog rješenja za stavke upitnika Odnosi prema migrantima

Tvrdnje iz upitnika	Faktor	Jedinstvena varijansa ajtema
Ne bih mogao ući u intimnu vezu sa osobom iz Bosne i Hercegovine.	0.396	0.843
Po mom iskustvu domaće stanovništvo je jednako prijatno kao i pripadnici mog naroda.	0.635	0.596
Nemam povjerenje prema domaćem stanovništvu.	0.796	0.366
Volio/a bih slobodno vrijeme provoditi sa domaćim stanovništvom.	-0.381	0.855
Bilješka: U dobijanju faktorske strukture korištena Oblimin rotacija i metod paralelne analize		

Najprihvatljivije rješenje je sa jednim faktorom koje objašnjava ukupno 33,50% varijanse. U tumačenju faktora korištena je oblimin rotacija, te je ovo rotirano rješenje otkrilo postojanje relativno jednostavne strukture. Indikatori fita su bili prihvatljivi ($\chi^2 (2) = 3.45$, $p = .178$, $RMSEA = 0.06$).

Korelati Otvorenosti migranata prema domaćem stanovništvu

U narednim tabelama smo prikazali koji faktori mogu da imaju efekat na otvorenost migranata prema domaćem stanovništvu.

Tabela 18: Otvorenost migranata prema domicilnom stanovništvu (DS), s obzirom na pol

Varijable	Pol	N	M	SD	t	P
Otvorenost migranata prema DS	Ž	103	3,49	,77	-2.35	.020
	M	136	3,73	,85		

*Statistički značajno na nivou $p < .05$

Rezultati pokazuju da su migranti muškog pola otvoreniji prema domaćem stanovništvu od žena. Ovo je vjerovatno povezano sa socijalnim ulogama muškaraca i žena, po kojima je uobičajenije da muškarci uspostavljaju kontakt sa nepoznatim ljudima i grupama.

Tabela 19: Otvorenost migranata prema DS s obzirom na uzrast i socijalni status

Varijable		Uzrast	Obrazovanje	Finansijski status
Otvorenost migranata prema DS	r	,071	,030	,141*
	p	,278	,648	,030

*Statistički značajno na nivou $p < .05$

Ispitali smo vezu otvorenosti migranata sa uzrastom, obrazovnim i finansijskim statusom. Rezultati su pokazali da je jedino finansijski status u određenoj vezi sa otvorenošću. Osobe koje su imućnije pokazivale su veću otvorenost za interakcijom sa domaćim stanovništvom.

Tabela 20: Kontakti sa DS i otvorenost migranata

Varijable		Kontakti sa DS	Broj poznanika iz BiH	Dužina boravka u BiH
Otvorenost migranata prema DS	r	,272**	,149*	-,217**
	p	,000	,025	,001

**Statistički značajno na nivou $p < .01$

*Statistički značajno na nivou $p < .05$

U ovoj tabeli vidimo vezu otvorenosti sa kontaktima koje migranti imaju sa domaćim stanovništvom. Migranti koji imaju više kontakata sa domaćim stanovništvom, te koji poznaju veći broj građana BiH pokazuju i veću otvorenost. Interesantno je međutim, da migranti koji su duže u BiH pokazuju manju otvorenost. Ovaj rezultat se može protumačiti zahvaljujući podacima iz fokus grupa u kojima su migranti istakli da što duže borave u BiH, susreću se i sa više negativnih iskustava u vidu diskriminacije, vrijeđanja i sl.

Tabela 21: Izloženost problemima, mentalno zdravlje i otvorenost migranata prema DS

Varijable		Izloženost problemima tokom tranzita	Izloženost nasilju	Mentalno zdravlje
Otvorenost migranata prema DS	r	-,098	-,030	,169**
	p	,141	,645	,010

**Statistički značajno na nivou $p < .01$

Migranti koji imaju bolje mentalno zdravlje su otvoreniji prema domaćem stanovništvu. Izloženost problemima je u negativnoj korelaciji sa otvorenošću, ali ta razlika nije statistički značajna.

Tabela 22: Crte ličnosti i otvorenost migranata prema DS

Varijable		Otvorenost	Prijatnost	Emocionalnost	Ekstraverzija
Otvorenost migranata prema DS	r	,099	,221**	,021	,085
	p	,128	,001	,743	,190

**Statistički značajno na nivou $p < .01$

U ovoj tabeli vidimo vezu sa određenim karakteristikama ličnosti. Jedina statistički značajna relacija je sa prijatnošću koja se u literaturi označava i kao saradljivost, tako da ova relacija i nije iznenađenje.

Tabela 23: Karakteristike ličnosti iz domena mračne trijade i otvorenost migranata prema DS

Varijable		Makijavelizam	Psihopatija	Narcizam
Otvorenost migranata prema DS	r	-,127*	,034	,123
	p	,049	,603	,058

*Statistički značajno na nivou $p < .05$

Otvorenost migranata negativno korelira sa nivoom makijavelizma, dok sa narcizmom i psihopatijom nisu utvrđene značajne veze.

Tabela 24: Socijalne identifikacije, ekstremizam, percepcija nepravde i otvorenost migranata prema DS

Varijable		Socijalne identifikacije	Etnocentrizam	Isticanje rasnih razlika	Ekstremizam	Percepcija nepravde
Otvorenost migranata prema DS	r	,113	-,109	-,149*	,049	-,182**
	p	,082	,092	,021	,455	,005

**Statistički značajno na nivou $p < .01$ *Statistički značajno na nivou $p < .05$

Ispitali smo vezu otvorenosti migranata sa nekoliko varijabli koje su povezane sa socijalnim identitetima te percepcijom pravde u društvu. Otvorenost negativno korelira sa potenciranjem rasnih razlika te većom percepcijom nepravde u društvu. Nisu utvrđene statistički značajne veze sa nivoom socijalnih identifikacija, etnocentrizmom i ekstremizmom.

Tabela 25: Prediktori Otvorenosti migranata prema domicilnom stanovništvu

Koeficijenti		
	Beta	p
Pol (1=Ž; 2=M)	,122	,061
Finansijski status	,065	,336
Kontakti sa građanima BiH	,129	,061
Broj poznanika građana BiH	,072	,269
Dužina boravka u BiH	-,167	,011
Mentalno zdravlje	-,044	,524
Prijatnost	,116	,088
Makijavelizam	-,105	,114
Potenciranje rasnih razlika	-,091	,180
Percepcija nepravde	-,131	,061
Sažetak modela	R=,443; R ² =,196 F=4,91; $p < ,001$	

Metodom regresione analize pokušali smo sumirati koje varijable mogu biti značajni prediktori otvorenosti migranata prema domicilnom stanovništvu. U model smo ubacili 10 prediktorskih varijabli koje su bile u značajnim korelacijama sa otvorenošću. Preko ovog modela objašnjeno je blizu 20% varijanse. Pokazalo se da je samo jedan prediktor statistički značajan i to u obrnutom smislu, a to je dužina boravka u BiH. Treba napomenuti da su blizu statističke značajnosti bili i prediktori: kontakti sa građanima BiH, crta prijatnost i percepcija nepravde.

Dakle, što su migranti manji broj mjeseci u BiH, otvoreniji su prema domicilnom stanovništvu. Ovaj podatak ukazuje da sa dužim boravkom u BiH, čini se da migranti stiču određena iskustva i stavove koji nisu pozitivni i koji doprinose njihovoj većoj zatvorenosti prema BH okruženju. Ne mora se raditi nužno o nekim konkretnim negativnim događajima koji se dešavaju, sama činjenica da su migranti duži period blokirani u svojoj nakani da dođu u EU, može biti dovoljan razlog za nihilizam, nezainteresovanost, povučenost u sebe i izolaciju od okruženja.

Rezultati istraživanja u fokus grupama

Urađeno je ukupno 3 fokus grupe sa migrantima, jedna sa ženama, druga sa muškarcima, a treća je mješovita. Prije nego što predstavimo dobijene rezultate iz fokus grupa predstavimo pitanja koja su bila postavljena svim grupama.

Podsjećamo, osnovne teme su bile:

- Kratak opis kakav je bio njihov život u zemlji iz koje dolaze, kada i zbog čega su krenuli na put, kroz koje zemlje su prošli, te kakve probleme su imali na putu.
- Boravak u Bosni i Hercegovini, stavovi migranata prema BiH.
- Socijalna distanca i odnosi među migrantima i domicilnim stanovništvom.
- Vizija migranata za budućnost, kako će izgledati njihov život.

Faktori napuštanja sopstvene zemlje i iskustva tokom tranzita

Većina ispitanika opisala je svoj život u zemlji porijekla prije polaska na put na veoma pozitivan način, dok je drugi dio njih pričao negativno o svojoj prošlosti.

„Ne sjećam se perioda kad je bilo lijepo u Iraku, prije je bio stari režim Sadama Husejna, a sad imamo ISIL i terorizam. Ja sam radila kao farmaceut, a moj muž kao učitelj. Teroristi iz ISIL-a su kidnapovali mog muža i prijetili nama, pa sam morala pobjeći sa svoje četiri kćerke. Nemam nikakve informacije o mužu. Moja želja je da obezbijedim mojim kćerkama lijep i miran život.“

„Radila sam kao učiteljica u školi, živjela sam sa svojom porodicom skroman i dostojanstven život, međutim kad je počeo rat u Siriji i kako su ISIL teroristi ušli u naš grad, morali smo napustiti svoju kuću i krenuti na put.“

„Naš život je bio lijep, imali smo sve što nam je trebalo, naša zemlja je baš lijepa, da se nije ovaj rat desio ne bih krenula sa svojom porodicom na put.“

„Živjeli smo prosječan život sa porodicom, imali smo svoj stan, imali smo bezbjedan život, mogli smo šetati i u kasnim satima bez straha. Jednog dana su granate pale na naše naselje, pogodile su zgrade pored nas. Moj sin je bio na ulici kad se to desilo, ja sam počela vikati kao luda tražeći mog sina, vičem „Husejn, Husejn!“, nisam mogla da ga nađem nigdje. Jedan čovjek mi je rekao da ga tražim među mrtvima koji su bili nagomilani na prikolici jednog traktora, nisam ga našla ni tamo, taj dan je bio najduži dan u mom životu, tek kasno smo saznali da se sakrio kod svog prijatelja zbog tih granata, ali nas nije mogao dobiti na telefon. Tada smo moj muž i ja odlučili da bježimo i da spasimo svoju porodicu. Ja sam od tog trenutka kao luda, izgubljena, ne mogu ništa da pratim ni da pamtim.“

Veliki dio učesnika je napustio zemlju porijekla zbog rata ili iz bezbjednosnih razloga, te dio njih iz ekonomskih razloga. Neki su na putu već 5-6 godina, a neki su krenuli prije 3-4 mjeseca. Većina njih je prošla kroz istu rutu, počevši od zemlje porijekla preko Turske, Grčke, Albanije ili Makedonije, zatim Srbije ili Crne Gore pa sve do Bosne i Hercegovine, gdje se zadržavaju najduže zbog stroge kontrole hrvatske policije na granici. Veliki problem s kojim se suočavaju migranti na putu, u suštini, je to što ne mogu nastaviti dalje ka ciljanim zemljama, kao što su Njemačka, Holandija, Švedska ili Italija. Takođe, na putu su izloženi raznim opasnostima: krijumčarima, trgovinom ljudima, eksploatacijama, minskim poljima, teškim vremenskim uslovima, divljim životinjama itd.

Boravak u Bosni i Hercegovini

Period boravka migranata u BiH varira između 15 dana i godine dana. Kada smo ih pitali koliko žele da ostanu u BiH, većina njih se smijala i komentarisala kako bi željeli što prije da stignu do ciljane zemlje.

„Krenuo bih već juče da sam mogao, nisam planirao da ostanem ovdje ni jedan dan, ali sam već 8 mjeseci u kampu i redovno pokušavam da prelazim granice sa Hrvatskom.“

„Što prije bih krenula da mogu, samo da nam otvore granice, trudna sam, u šestom mjesecu sam već. Želim da se moje dijete rodi u Francuskoj.“

Jedan učesnik od ukupno 30 je rekao da je zatražio azil u BiH i da želi ostati ovdje, te da se već raspitao kako može ovdje raditi i u kom gradu bi mogao živjeti.

„Ja sam zatražio azil ovdje, dobio sam taj karton da sam predao zahtjev, čekam pozitivan odgovor, planiram ostati ovdje, sviđa mi se.“

Kada je riječ o osnovnim podacima o Bosni i Hercegovini, mali broj učesnika je informisan o tome ili su pogrešno informisani, tj. imaju netačne pretpostavke o ovoj zemlji. Kao na primjer:

„BiH ima 5 miliona stanovnika, 95% su muslimani, a ostatak su hrišćani.“

„Ja mislim da su 90% muslimani, manjina su hrišćani.“

„Po mojoj procjeni ima 20 miliona, 75% su muslimani.“

„Znam da ima Srba, Hrvata i Bošnjaka.“

„Ja sam ovdje 18 dana, ali znam da ima Srba, Hrvata i muslimana.“

„Koliko sam upoznata, 85% su muslimani, 15% hrišćani.“

O utiscima o BiH kao zemlji, sličnostima i razlikama u odnosu na njihove zemlje, bilo je raznih odgovora:

„Bosna i Hercegovina ima nevjerovatnu prirodu, razlikuje se od svih zemalja kroz koje sam prošla.“

„Obožavam zelenilo i prirodu u BiH, ali nažalost ne znam sličnosti i razlike, jer ne govorim njihov jezik.“

„BiH je raj Evrope, priroda je kao bajka. Ljudi su veoma ljubazni prema meni i prema mojoj kćerki. Svi su nam htjeli pomoći, i hrišćani i muslimani.“

„Meni se sviđjela klima u BiH i priroda, prvi put u životu vidim snijeg, u Somaliji nikad nemamo snijeg.“

„Kod nas u Iraku način oblačenja je drugačiji, ovdje čak ni muslimani se ne oblače adekvatno, nego svi nose kratku odjeću.“

„Svidjelo mi se u BiH to što sam prvi put čuo zvuk molitve iz džamije, a to zvuči slično kao u mojoj zemlji.“

„Ima mnogo sličnosti između BiH i Sirije, ista klima, priroda, narod izgleda slično, imamo i sličnu kuhinju i običaje.“

Odnosi između domicilnog stanovništva i migranata

Kod većine ispitanika kontakt sa domicilnim stanovništvom je otežan zbog jezičkih barijera, međutim, neki od njih uspijevaju komunicirati na engleskom, a neki su pomalo naučili lokalni jezik.

„Imam kontakt sa ljudima ovdje, ljudi su mirni, skromni i humani.“

„Nemam kontakt sa ljudima ovdje, ali su dobar narod, imaju empatiju prema migrantima.“

„Milosrdni su, pomažu mnogo. Iako ne razumijem njihov jezik, ni oni moj, ipak smo se uspjeti sporazumjeti kad mi je pomoć bila potrebna.“

„Ja sam unajmljivala stan u Sarajevu dok sam imala novac. Gazdarica je bila veoma ljubazna i humana, mnogo nam je pomogla, i dalje smo u kontaktu.“

„Ljudi u Tuzli su nam mnogo pomogli, razlikuju se od ljudi u Bihaću. Nama su u Tuzli pomogli i civili i policija. Oni su nam bili kao anđeli čuvari, pomogli su nam u veoma teškoj situaciji. Nisu tražili nikakav novac od nas da nas prevezu do stanice, dali su nam odjeću i hranu.“

„Slični su nama u Siriji, i oni su imali rat, nisu zaboravili koliko je to teško. Empatični su, pomažu migrantima mnogo, humani su.“

„Kad smo prešli granicu preko rijeke, moje noge su bile mokre i blatne. Bila je tamo jedna starija žena koja me je zagrlila kad me je vidjela. Ja sam

imala osjećaj kao da me je moja majka zagrlila. Obje smo počele plakati. Baš bih voljela da znam kako se ona zove ili da pričam njen jezik da joj opišem svoj osjećaj.“

„Sviđa mi se što su uvijek nasmijani, pozdravljaju nas iako se ne znamo.“

Kada smo pitali za tri osobine koje opisuju narode u Bosni i Hercegovini, većina odgovora je bilo pozitivno.

„Mirni, nasmijani, humani.“

„Skromni, siromašni, pomažu drugima.“

„Lijepi, milosrdni, neki od njih su rasisti.“

„U svakom narodu ima i dobrih i loših, ne mogu reći da svi imaju slične osobine.“

„Napaćeni, empatični, skromni.“

„Praktični, velikodušni.“

Bilo je upečatljivo to što većina ispitanika nije bilo protiv ideje da član njihove porodice bude u intimnoj vezi sa nekom osobom iz BiH ili iz druge zemlje. Međutim, neki od njih su insistirali da ta osoba mora biti islamske vjeroispovijesti, nije bitno odakle je.

„Ja ne mogu biti protiv toga, nemam problem sa tim da nije iz moje zemlje, ali bih voljela da bude musliman.“

„Nije mi bitno da li je musliman ili hrišćanin, bitno je da usreći tu drugu osobu.“

„Kad se zaljubiš, ništa nije bitno, ni ko je ta osoba, ni odakle je, ni kojoj vjeri pripada.“

„Ne mogu prihvatiti da ne bude iz moje zemlje, i ta osoba mora da pripada islamu.“

„Ako je to božja volja, ja nemam pravo da budem protiv toga.“

„Vjerujem u sudbinu, nikad se ne zna, tako da ja nemam problem sa tim.“

„Svaka osoba je slobodna da se osjeća kako želi, ja ne mogu uticati na taj izbor.“

„Smatram da je to lični izbor, ne treba niko da interveniše ili da se miješa u to.“

„Mora biti musliman/ka!“

Kada smo pitali kako se odnose građani BiH prema migrantima, dijapazon odgovora i iskustava je bio relativno širok, neki su imali veoma pozitivne utiske, a drugi su imali potpuno suprotno iskustvo.

„Imali smo ružne situacije gdje je diskriminacija bila skandalozna. Svaki put kad ulazimo u bus da idemo iz Bihaća u Veliku Kladašu, vozač nas tjera da sjedimo nazad, a Bosanci sjede naprijed. Iako mi plaćamo cijenu prijevoza isto kao i ostali, mi ne smijemo sjesti gdje želimo nego gdje oni nama kažu.“

„Htjeli smo jesti u restoranu moja porodica i ja. Konobar nas je izbacio iako smo imali svoj novac da platimo.“

„Takođe, i mi smo htjeli jednom u restoranu da jedemo, nije nas pustio konobar. Kada se jedan od građana koji je sjedio tamo žalio zašto nas tjera vani, konobar je rekao da se ostali ljudi žale na migrante. Međutim, bilo je saudijskih turista sa svojim pokrivenim ženama koji su mogli normalno da jedu i niko ih nije tjerao.“

„Stajali smo jednom u redu da kupimo sladoled moj sin i ja. Prodavačica je rekla "Finish, finish!" a bio je pun frižider sladoleda, a zatim je prodala ljudima koji su stajali iza nas.“

„Moja kćerka ima 6 godina, htjela je da zagrlj jednog dječaka, a njegova majka je galamila na nju i rekla "Makni se! Makni se!" kao da je moja kćerka neka životinja koja će ga ujesti.“

„Kada smo došli u Tuzlu jedan lokalac nam je nudio da spavamo u njegovoj kući sa njegovom porodicom, dali su nam odjeću, svi smo mogli da se okupamo, da spavamo u odvojenoj sobi na čistoj posteljini. Zaista je bila divna porodica i to je naše prvo iskustvo prilikom ulaska u BiH.“

„U Sarajevu smo imali veoma pozitivno iskustvo za razliku od Bihaća.“

„Ne želim da generalizujem na sve građane, ali sam imao nekoliko neprijatnih situacija. Svaki put kad ulazim u market, radnici iz

obezbeđenja me cijelo vrijeme prate kao da sam lopov. To stvara kod mene komplekse kao da sam čovjek niže vrijednosti.“

Završna pitanja

Na pitanje u koju evropsku zemlju planiraju da idu, većina je odgovorila da bi išli u Njemačku. Međutim, neki su rekli da planiraju ići u Holandiju, Švedsku, Francusku i Italiju. Samo jedan migrant jer rekao da želi ostati u BiH, te je već zatražio azil i čeka odgovor.

„Gdje god je sigurno za moju djecu i za mene, tamo bih ostala i živjela.“

„Ja neću da se zadržim u Njemačkoj, kad bude stanje bolje u mojoj zemlji, ja ću se odmah vratiti.“

„To je privremeno rješenje, čim se sigurnost vrati u mojoj domovini, ja ću pokupiti sve i vratiću se svojoj kući.“

Kada smo pitali ispitanike kakav bi trebalo da bude odnos migranata prema novoj kulturi i zemlji u koju dođu, svi su bez izuzetka odabrali opciju "b", a to je bilo da zadrže svoju kulturu ali i prihvate evropsku.

Kada smo pitali kako bi željeli da njihov život izgleda za deset godina, skoro sve žene i nekoliko muškaraca su rekli da žele da se vrate u svoju zemlju, ako se tamo situacija poboljša u smislu sigurnosti i ekonomskih prilika.

„Želim da imam svoju kuću, svoj auto, da moja kćerka studira, da imamo dokumente koji dokazuju naše identitete i da imamo svoj posao kako bismo živjeli dostojanstveno.“

„Želim da moja djeca studiraju da dobiju diplome, ali bih voljela poslije toga da se vratim u svoju zemlju.“

„Ne želim ništa od života osim da prislonim glavu na jastuk i da spavam mirno, znajući da su moja djeca na sigurnom i da su uspješni i srećni.“

„Želim da moja djeca ozdrave, da nađemo lijek za njih, zbog njihovog liječenja smo i krenuli na put.“

„Želim da imamo svoju privatnost, da imamo diplome, da radimo i zarađujemo svoj novac i da ne tražimo nikakvu pomoć od drugih.“

„Ako Bog da, želim da obezbijedim za sebe i za svoju porodicu dostojanstven život, a u toku tih deset godina, hoću da se vratim u posjetu kao turista u BiH da se prisjetim sve muke i patnje kroz koju sam prošao.“

„Želim da nastavim svoje studiranje, da nađem dobar posao i da imam svoj mir.“

Osnovni nalazi iz fokus grupa sa migrantima

Sprovođenjem fokus grupa, saznali smo detaljnije od ispitanika o raznim iskustvima koja su imali u kontaktu sa domicilnim stanovništvom i kako zamišljaju svoj život u budućnosti.

Kao glavne razloge za migracije, ispitanici su naveli rat, loše životne uslove, nedostatak sigurnosti, kao i želju da za sebe i svoju porodicu obezbijede stabilan život.

Na osnovu odgovora koje smo dobili kada smo pitali o osnovnim podacima o BiH, zaključili smo da veoma mali procenat ispitanika zna tačne podatke. Na primjer, velika većina ispitanika misli da je islamska vjeroispovijest totalno dominantna u BiH. To uvjerenje imaju jer većina pravaca kretanja migranata ide kroz Federaciju BiH (gdje živi većinsko muslimansko stanovništvo), a i svi privremeni prihvatni centri i migracioni kampovi se nalaze na teritoriji Federacije, gdje migranti provode većinu perioda svog boravka. Pored toga, Bosna i Hercegovina je samo tranzitna zemlja u kojoj većina ne planira da se zadržava. Zbog toga nisu pretjerano zainteresovani da se informišu o takvim podacima.

Zanimljiv je podatak da su svi ispitanici izrazili oduševljenje prirodnim ljepotama Bosne i Hercegovine.

Što se tiče odnosa između migranata i domicilnog stanovništva, glavni faktor koji im otežava komunikaciju je nepoznavanje jezika. Veliki dio ispitanika je opisao narode BiH na pozitivan način, ali kada smo ih pitali da podijele sa nama utiske o interakcijama sa lokalnim stanovništvom, bilo je raznovrsnih odgovora, češće negativnih.

Ta varijabilnost može biti zbog više faktora, kao što je dužina boravka migranata u BiH. Na primjer: više pozitivnih iskustava su podijelili migranti koji su nedavno ušli na teritoriju BiH, dok su oni koji tu duže borave imali više kontakata sa građanima, što je povećalo mogućnost za doživljavanje negativnih iskustava.

Takođe, važnu ulogu igra mjesto boravka migranata, kao što smo do sad primijetili iz njihovih izjava - migranti su imali pozitivnija iskustva u Tuzli nego u Bihaću. Važno je naglasiti da se migranti u prosjeku ne zadržavaju u Tuzli duže od par dana, dok u Bihaću ostaju ponekad i do godinu dana i u daleko većem broju, što može imati visoku korelaciju sa stavovima domicilnog stanovništva prema migrantima.

Većina ispitanika nije bila protiv ideje da član njihove porodice ulazi u intimnu vezu sa osobom iz BiH. Međutim, određeni broj učesnika je insistirao na tome da ta osoba mora da bude pripadnik islamske vjeroispovijesti. Važno je napomenuti da su se svi ispitanici izjasnili kao pripadnici islamske vjeroispovijesti.

Što se tiče završnih pitanja u vezi sa njihovim daljnjim planovima, većina migranata planira da ide u Njemačku, Holandiju, Francusku ili Italiju.

Svi ispitanici su bili saglasni da treba da zadrže svoju kulturu i običaje, te da prihvate i kulture zemalja u kojima će živjeti.

Vizije o tome kako će izgledati njihov život su bile veoma optimistične. Bilo je interesantno to što su skoro sve ispitanice izrazile želju za povratkom u zemlju porijekla. To možemo protumačiti na osnovu toga što je jedini model bezbjednog života za koji znaju bio u zemlji porijekla, dok takav stil života nisu imali u zemljama kroz koje su prolazili prilikom migracija.

Izjave ispitanika su pokazale njihove namjere da ne budu zavisni od pomoći drugih, nego da budu vrijedni, aktivni, samostalni, da imaju svoj posao i obezbijede sebi i porodici dostojanstven život.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DOMICILNIM STANOVNIŠTVOM

Rezultati kvantitativnog istraživanja

Kontakti domicilnog stanovništva sa migrantima

U naredne dvije tabele vidimo rezultate koji reflektuju u kojoj mjeri domaće stanovništvo ima interakciju sa migrantima. Oko 8,5 % ispitanika je reklo da znaju jednog ili više migranata. Oko 15% je istaklo da je imalo direktan kontakt sa migrantima ponekad, 9,4% često ili veoma često.

Kada su u pitanju potencijalna negativna iskustva, 9,3% je reklo da je ponekad imalo i neka neprijatna iskustva, a 1% da im se to često dešava.

Tabela 26: Broj ispitanika koji poznaju migrante

Broj poznanika migranata	%
Nema poznanika migranata	91,5
Ima jednog ili dva	5,9
Ima tri ili više	2,6
Ukupno	100,0

Tabela 27: Direktan i negativan kontakt sa migrantima

Kontakti	Nikada/ rijetko	Ponekad	Često
Direktan kontakt	75,6	15,0	9,4
Negativan kontakt	89,6	9,3	1,0

Stavovi prema budućnosti migranata u bosanskohercegovačkom i evropskom kontekstu

Tabela 28: Preferirana budućnost migranata u BiH

Budućnost migranata u BiH?	%
Migrantima treba dozvoliti da dugoročno ostanu i žive u BiH.	15,0
Sve migrante treba odmah izbaciti iz naše države.	17,8
Migranti mogu ostati kratko u BiH (do 6 mjeseci), a onda ih treba preseliti u neku drugu državu.	67,2
Ukupno	100,0

Pitali smo domicilne ispitanike koji scenario preferiraju kad je u pitanju boravak migranata u Bosni i Hercegovini. Uvjedljivo najveći procenat (oko 67%) smatra da migranti mogu ostati kratkoročno (do 6 mjeseci) a onda ih treba iseliti iz BiH. 15% smatra da mogu ostati dugoročno, a 17,8% da ih treba izbaciti iz naše države. .

Tabela 29: Stavovi domicilnog stanovništva o akulturaciji

Stavovi prema akulturaciji	%
Migranti se trebaju držati svoje kulture i ne prihvatiti kulturu zemlje u koju su došli.	7,2
Migranti trebaju zadržati svoju kulturu ali prihvatiti i kulturu države u koju su došli.	64,1
Migranti trebaju u potpunosti prihvatiti novu kulturu i napustiti sopstvenu.	4,6
Trebaju se odreći obje kulture, kulture zemlje iz koje su došli i kulture zemlje u koju su došli.	0,4
Trebaju se vratiti u svoju zemlju odakle su i došli.	23,7
Ukupno	100,0

Ispitali smo koje oblike akulturacije preferira domaće stanovništvo kada je u pitanju odnos migranata i evropske kulture. Uobičajenim oblicima akulturacije smo dodali i opciju da se migranti trebaju vratiti u svoju zemlju. Rezultati su pokazali da većina domicilnih ispitanika

(64,6%) u slučaju ostanka migranata, podržava model integracije. Oko 24% smatra da oni treba da se vrate u svoju zemlju. Manji procenat podržava separaciju (7,2%) i asimilaciju (4,6%), a neznatan marginalizaciju (0,4%).

Percepcija i stavovi domicilnog stanovništva o migrantima

Tabela 30: Percepcija uzroka migracija

Uzroci migracija	%
Migracije iz Azije u Evropu su organizovane od strane nekih moćnika sa ciljem da se destabilizuje Evropa.	36,0
Migranti su izbjegli iz svojih zemalja zbog raznih sukoba na tim prostorima.	62,5
Migranti su imigrirali u Evropu zbog loše ekonomske situacije u njihovim zemljama.	50,7

Ispitanici su se izjašnjavali o svakom uzroku migracija pojedinačno. Najveća saglasnost (62,5%) je bila sa tvrdnjom da su migracije nastale zbog sukoba na tim prostorima. Polovina ispitanika smatra da je do migracija došlo zbog loše ekonomske situacije, a trećina da je to zavjera nekih sila da bi se destabilizovala Evropa.

Tabela 31: Osjećanja prema migrantima i drugim grupama

Grupe	Negativna osjećanja	Neutralna	Pozitivna osjećanja
Bošnjaci	11,2	23,8	65,0
Srbi	21,0	24,1	54,9
Hrvati	22,0	43,8	34,2
Migranti	37,9	47,2	14,8
Evropljani	8,1	51,5	40,4
Amerikanci	34,6	42,5	22,9
Jevreji	27,7	49,0	23,3

U ovoj tabeli vidimo kako domicilni ispitanici procjenjuju svoja osjećanja prema migrantima i drugim narodima. Najveći procenat, oko 47% ispitanika kaže da ima neutralna osjećanja prema migrantima. Oko 38% ima negativna, a 14,8% pozitivna. Ako to sagledamo u kontekstu osjećanja prema drugim društvenim grupama, osjećanja prema migrantima su najnepovoljnija. To potvrđuje i naredna tabela gdje su predstavljene aritmetičke sredine.

Tabela 32: Mjere deskriptivne statistike na skali osjećanja prema različitim grupama

Grupe	N	Min	Max	M	SD
Bošnjaci	454	1	5	3,83	1,03
Srbi	457	1	5	3,56	1,27
Hrvati	454	1	5	3,13	,98
Migranti	453	1	5	2,68	,98
Evropljani	456	1	5	3,38	,79
Amerikanci	454	1	5	2,80	1,08
Jevreji	455	1	5	2,92	1,08

Rezultati nadopunjuju prethodno prikazane procentualne vrijednosti. Ako pogledamo aritmetičke srdeine (M) vidimo da su pozitivnija osjećanja iskazana prema konstitutivnim narodima iz BiH te Evropljanima u cjelini. Negativnija osjećanja su izražena prema Jevrejima, Amerikancima dok su prema migrantima bila najnegativnija (M=2.80).

Tabela 33: Analiza osobina kojima domicilni opisuju migrante

Osobina	Broj	Osobina	Broj
Prljavi, zapušteni, nečisti, neuredni	90	Bezobrazluk	14
Agresivni i nasilni	62	Nesrećni	12
Uporni	44	Ugroženi	11
Neuredni	33	Gladni	9
Nekulturni	32	Jadni	9
Snalažljivi	28	Lijeni	8
Izdržljivi i istrajni	27	Nepovjerljivi	8
Napaćeni	27	Umorni, iscrpljeni	7
Siromašni	27	Očajni	7
Strah i uplašenost	24	Nemarni	6
Hrabri	22	Smrdljivi	6
Kriminalci, lopovi, prevaranti	19	Loši	6
Borbenost	18	Jaki	5
Izgubljeni	16	Odbačeni	5
Opasni	15		

Od ispitanika smo tražili da u upitniku navedu tri osobine koje po njima najbolje opisuju migrante. Analizirali smo sve odgovore i kvantifikovali ih. U tabeli je prikazano koje se osobine najčešće spominju i koliko su puta bile navedene. Najviše puta je spomenuto 29 osobina a najčešće: prljavost, agresivnost, upornost, neurednost, nekultura, snalažljivost, izdržljivost, napaćenost, siromaštvo, strah, hrabrost itd. Najfrekventnije osobine su povezane sa nekim negativnim karakteristikama, poput onih da su migranti prljavi i potencijalno nasilni, te sa upornošću i izdržljivošću.

Navedene osobine možemo svrstati u nekoliko kategorija. U kategoriji negativnih atributa izdvaja se jedanaest osobina: prljavost, agresivnost, neurednost, nekultura, sklonost kriminalu, opasni, bezobrazluk, lijenost, nemarni, smrdljivi, loši. Dakle, među negativnim osobinama glavnim akcent je na fizičkoj zapuštenosti i percepciji da migranti mogu biti opasni po okolinu.

Postoji i kategorija pozitivnih osobina u koju spadaju: uporni, snalažljivi, izdržljivi, hrabri i jaki. Pored negativnih atributa, domicilno stanovništvo prepoznaje i neke pozitivne, koje su prije svega zasnovane na činjenici da su migranti već do sada izdržali nekoliko hiljada kilometara tranzita i brojna iskušenja koja su to pratila.

U jednu od kategorija spadaju osobine kroz koje se ispoljava empatija ispitanika. U te osobine spadaju: napaćeni, siromašni, uplašenost, izgubljeni, nesrećni, ugroženi, gladni, jadni, iscrpljeni, očajni, odbaćeni.

Eksploratorna faktorska analiza upitnika Odnos prema migrantima

U cilju provjere postojanja podskala u okviru formirane skale Odnos prema migrantima, ukupno 24 stavke koje su činile ovaj upitnik bilo je podvrgnuto postupku Eksploratorne faktorske analize (EFA). Prije sprovođenja analize, procijenjena je podesnost podataka za postupak faktorske analize, te je pronađen zadovoljavajući broj koeficijenata čija je vrijednost bila .30 i više. Vrijednost Kajzer-Mejer-Oklinovog indikatora je iznosila između 0.87 i 0.98 za varijable, što je vrijednost iznad preporučene od .60. Bartletov test sferičnosti je pokazao statističku značajnost ($p < .001$), što implicira faktorabilnost korelacione matrice. Iz upitnika su eliminisane 3 stavke, kako bi se dobila što jednostavnija faktorska struktura.

Tabela 34: Matrica faktorskih zasićenja za EFA sa oblimin rotacijom trofaktorskog rješenja za stavke upitnika Odnosi prema migrantima

	Faktori			Jedinstvena varijansa ajtema
	1	2	3	
Smatram da država treba obezbjediti pomoć za migrante.	0.72			0.60
Smatram da stanovništvo treba sakupljati pomoć za migrante.	0.71			0.60
Migranti mogu da unaprijede društvo tako što donesu neke nove ideje i kulturu.	0.68			0.61
Smatram da su migranti podjednako prijatni kao i pripadnici mog naroda.	0.71			0.48
Pristao/la bih da migranti žive u mojoj državi.	0.81			0.24
Pristao/la bih da migranti žive u mom gradu.	0.82			0.23
Pristao/la bih da migranti idu sa mnom u školu/fakultet ili da rade na poslu.	0.80			0.33
Pristao/la bih da migranti žive u mom komšiluku.	0.87			0.19
Rado bih prihvatio/la migrante kao prijatelje.	0.75			0.36
Imam pozitivne stavove prema migrantima koji su u BiH	0.63			0.48
Ako migranti ostanu u BiH imaće sve veći politički uticaj i ugroziće političku stabilnost naše države.		0.78		0.47

Zahvaljujući velikom natalitetu (broj rođene djece) migranata, oni mogu s vremenom da ugroze političke odnose u našoj državi.		0.84		0.40
Migranti u budućnosti mogu da zauzmu radna mjesta koja pripadaju našim ljudima.		0.70		0.55
Migrantska kriza ekonomski i humanitarno ugrožava Bosnu i Hercegovinu.		0.52		0.43
Ako bi veći broj migranata ostao u BiH, to bi ugrozilo naš nacionalni identitet.		0.71		0.29
Ako bi veći broj migranata ostao u BiH, to bi ugrozilo našu kulturu, vrijednosti i način na koji živimo.		0.67		0.31
Migranti povećavaju stopu kriminala u našem društvu.			0.66	0.37
Među migrantima dosta je i onih koji su se bavili ili se još bave terorizmom.			0.60	0.42
Migranti šire zarazne bolesti.			0.80	0.40
Zbog izdvajanja za migrante, potpuno će nam se urušiti sistem socijalne zaštite te neće biti novca za naše ugrožene kategorije.			0.52	0.45
Nemam povjerenje prema migrantima (R)*	0.32	-0.30		0.66
Bilješka: U dobijanju faktorske strukture korištena Oblimin rotacija i metod paralelne analize *Ajtem je rekodiran				

Najadekvatnije dobijeno rješenje je sa tri faktora koje objašnjava ukupno 57,90% varijanse, pri čemu prvi faktor učestvuje u objašnjenju sa 29,30%, drugi sa 17,30%, treći sa 11,30% varijanse. U tumačenju faktora korištena je oblimin rotacija, te je ovo rotirano rješenje otkrilo postojanje relativno jednostavne strukture. Između faktora 1 i 2 postoji negativna korelacija ($r = -.53$). Između faktora 1 i 3 postoji negativna korelacija ($r = -.61$). Između faktora 2 i 3 postoji pozitivna korelacija ($r = .62$). Indikatori fita su bili prihvatljivi ($\chi^2 (150) = 871$, $p < .001$, RMSEA=0.10). Iako hi-kvadrat pokazuje statističku značajnost i indicira loš fit, ovaj statistik je osjetljiv na veličinu uzorka i stoga je važniji RMSEA statistik, čija vrijednost indicira marginalno prihvatljiv fit dobijene faktorske strukture.

Što se tiče sadržaja samih faktora, prvi faktor podrazumijeva pozitivne stavove, prihvatanje i otvorenost prema integraciji migranata u društvo. Primjeri tvrdnji su: „*Pristao/la bih da migranti žive u mom komšiluku*“, „*Pristao/la bih da migranti žive u mom gradu*“, „*Smatram da su migranti podjednako prijatni kao i pripadnici mog naroda*“. Ovaj faktor smo nazvali *Otvorenost prema migrantima*.

Drugi faktor podrazumijeva tvrdnje u kojima se migranti doživljavaju kao ekonomska, politička i kulturološka prijetnja. Primjeri tvrdnji su: „*Ako bi veći broj migranata ostao u BiH, to bi ugrozilo naš nacionalni identitet*“, „*Zahvaljujući velikom natalitetu (broj rođene djece) migranata, oni mogu s vremenom da ugroze političke odnose u našoj državi*“ itd. Ovaj faktor smo nazvali *Strah od političko - ekonomskog uticaja migranata*.

Treći faktor obuhvata najmanji broj tvrdnji, a one se odnose na percepciju migranata kao potencijalne zdravstvene, kriminalne i terorističke prijetnje. Primjeri tvrdnji su: „*Migranti šire zarazne bolesti*“, „*Migranti povećavaju stopu kriminala u našem društvu*“. Faktor smo nazvali *Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje*.

U nastavku ćemo predstaviti deskriptivne vrijednosti za određene tvrdnje iz svakog od ovih faktora.

**Tabela 35: Procentualne vrijednosti tvrdnji sa podskale
Otvorenost prema migrantima (% saglasnih)**

Tvrdnje	%
Smatram da država treba obezbjediti pomoć za migrante.	44,6
Smatram da stanovništvo treba sakupljati pomoć za migrante.	23,8
Migranti mogu da unaprijede društvo tako što donesu neke nove ideje i kulturu.	21,2
Smatram da su migranti podjednako prijatni kao i pripadnici mog naroda.	25,5
Pristao/la bih da migranti žive u mojoj državi.	22,9
Pristao/la bih da migranti žive u mom gradu.	19,9
Pristao/la bih da migranti idu sa mnom u školu/fakultet ili da rade na poslu.	33,9
Pristao/la bih da migranti žive u mom komšiluku.	24,2
Rado bih prihvatio/la migrante kao prijatelje.	24,3
Imam pozitivne stavove prema migrantima koji su u Bosni i Hercegovini.	15,5

U ovoj tabeli prikazano je koji je stepen otvorenosti prema migrantima. Možemo zaključiti da oko 15%-25% ispitanika ispoljava pozitivne stavove prema migrantima i dozvolili bi im da borave u našem društvu. Oko 34% bi pristalo da zajedno idu u školu ili na posao sa migrantima, a oko 45% smatra da bi država trebala da obezbjedi pomoć za migrante.

**Tabela 36: Procentualne vrijednosti tvrdnji sa podskale
Strah od političko-ekonomskog uticaja migranata (% saglasnih)**

Tvrdnje	%
Ako migranti ostanu u BiH imaće sve veći politički uticaj i ugroziće političku stabilnost naše države.	30,6
Zahvaljujući velikom natalitetu (broj rođene djece) migranata, oni mogu s vremenom da ugroze političke odnose u našoj državi.	36,0
Migranti u budućnosti mogu da zauzmu radna mjesta koja pripadaju našim ljudima.	36,5
Migrantska kriza ekonomski i humanitarno ugrožava Bosnu i Hercegovinu.	42,5
Ako bi veći broj migranata ostao u BiH, to bi ugrozilo naš nacionalni identitet.	43,2
Ako bi veći broj migranata ostao u BiH, to bi ugrozilo našu kulturu, vrijednosti i način na koji živimo.	41,1

Tabela pokazuje da 30%-43% ispitanika ima strah da bi migranti mogli da ugroze i destabilizuju Bosnu i Hercegovinu u političkom, kulturološkom i ekonomskom smislu. Među domicilnim stanovništvom postoji bojazan, da bi migranti zahvaljujući većem natalitetu, mogli da utiču na političku strukturu i stabilnost u BiH (30%-36%). Pogotovo je izražen strah od ugrožavanja nacionalnog identiteta i kulturoloških vrijednosti (41%-43%).

**Tabela 37: Procentualne vrijednosti tvrdnji sa podskale
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje (% saglasnih)**

Tvrdnje	%
Migranti povećavaju stopu kriminala u našem društvu.	47,4
Među migrantima dosta je i onih koji su se bavili ili se još bave terorizmom.	44,5
Migranti šire zarazne bolesti.	34,3
Zbog izdvajanja za migrante, potpuno će nam se urušiti sistem socijalne zaštite te neće biti novca za naše ugrožene kategorije.	34,5

Kod značajnog dijela domicilnih ispitanika postoji shvatanje da migranti bezbjedonosno ugrožavaju BiH. Prije svega, 44%-47% ispitanika smatra da migranti mogu biti povezani sa kriminalom i terorizmom. Pored toga, oko 34% smatra da mogu da doprinesu širenju zaraznih bolesti, kao i urušavanju sistema socijalne zaštite

Tabela 38: Perpcpcija odnosa među narodima (% saglasnih)

Tvrđnje	%
Narod kojem pripadam je superiorniji od naroda kojima pripadaju migranti.	23,7
Migranti pripadaju nekoj nižoj civilizaciji u odnosu na nas.	13,4

Određeni udio domicilnih ispitanika ima uvjerenja da pripadaju superiornijem narodu i civilizaciji u odnosu na migrante. Oko 24% smatra da je njihov narod superiorniji, a 13% da pripadaju višoj civilizaciji.

Korelati odnosa prema migrantima

Tabela 39: Odnos prema migrantima s obzirom na pol

Varijable	Pol	N	M	SD	t	p
Otvorenost prema migrantima	Ž	244	2,63	,96	.151	.880
	M	218	2,61	1,01		
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	Ž	243	2,97	1,10	-1,197	.232
	M	218	3,09	1,08		
Perpcpcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	Ž	243	3,15	1,11	-.224	.823
	M	218	3,17	1,08		

U ovoj tabeli vidimo da ne postoje razlike s obzirom na pol, kada su u pitanju sva tri faktora odnosa prema migrantima.

Tabela 40: Odnos prema migrantima s obzirom na religijsku pripadnost domicilnog stanovništva

Varijable	Religija	N	M	SD	t	p
Otvorenost prema migrantima	muslimani	205	2,77	,89	3,47	,001**
	pravoslavci	222	2,45	1,00		
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	muslimani	204	2,86	1,02	-3,54	,001**
	pravoslavci	222	3,23	1,12		
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	muslimani	204	3,27	1,16	1,39	,164
	pravoslavci	222	3,13	,99		

**Statistički značajno na nivou $p < .001$

Rezultati u ovoj tabeli pokazuju da postoje određene razlike u odnosu prema migrantima s obzirom na religijsku pripadnost. Ispitanici muslimanske vjeroispovijesti pokazuju veću otvorenost prema migrantima, dok je kod pravoslavaca više izražen strah od ekonomsko-političkog-kulturološkog uticaja. Ovo je vjerovatno posljedica što su i migranti dominantno muslimani i dolaze iz islamskih zemalja. Kada je u pitanju percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje nisu utvrđene značajne razlike.

Tabela 41: Odnos prema migrantima s obzirom na regionalnu pripadnost

Varijable	Regija/ entitet	N	M	SD	t	p
Otvorenost prema migrantima	RS	258	2,51	1,02	-2.67	.007**
	USK	204	2,76	,91		
Strah od ekonomsko- političkog uticaja migranata	RS	258	3,14	1,13	2.55	.011*
	USK	203	2,88	1,0		
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	RS	258	3,05	1,02	-2.53	.012*
	USK	203	3,31	1,16		

**Statistički značajno na nivou $p < .01$

*Statistički značajno na nivou $p < .05$

U ovoj tabeli smo dobili interesantne rezultate kada je u pitanju odnos prema migrantima u RS i USK. Postoje značajne razlike s obzirom na odnos prema sva tri faktora. Otvorenost prema migrantima je veća u USK nego u RS. U USK je takođe veća percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje. Veća otvorenost je vjerovatno rezultat veće religijske podudarnosti migranata i ispitanika iz USK, doživljavaju ih i kao veću prijetnju jer su u daleko intenzivnijem kontaktu sa njima u USK, te su vjerovatno bili i izloženi određenim neprijatnim situacijama. U RS je prisutniji strah od ekonomsko-političkog i kulturološkog uticaja migranata, što je vjerovatno posljedica straha da će se migranti dugoročno naseliti u BiH, te zahvaljujući većem natalitetu potisnuti hrišćanske narode, izmjeniti kulturu, način življenja itd..

Napravili smo i analize efekata još nekih socijalnih faktora na odnos prema migrantima. Provjerili smo da li postoje razlike u stavovima prema migrantima s obzirom na to da li ispitanici pripadaju porodicama koje su tokom rata izbjegle, dakle imale sličnu sudbinu kao i migranti, što može da stvori veću empatiju. Pored toga, provjerili smo i da li etnička heterogenost rodbine može usloviti veću otvorenost prema migrantima. Rezultati su pokazali da nema značajnih razlika s obzirom na pomenute faktore. Detalji su prikazani u predstojećim tabelama.

Tabela 42: Odnos prema migrantima s obzirom na izbjeglički status ispitanika u prošlom ratu

Varijable	Status	N	M	SD	t	p
Otvorenost prema migrantima	Ne	295	2,61	,94	-.261	.795
	Da	158	2,63	1,06		
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	Ne	294	3,07	1,10	.688	.492
	Da	158	2,99	1,09		
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	Ne	294	3,14	1,11	-1.002	.317
	Da	158	3,25	1,05		

Tabela 43: Odnos prema migrantima s obzirom na etničku heterogenost rodbine

Varijable	Heterogenost	N	M	SD	t	p
Otvorenost prema migrantima	Ne	278	2,59	,96	- ,853	.394
	Da	175	2,67	1,02		
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	Ne	278	3,06	1,08	.964	.336
	Da	174	2,96	1,09		
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijete	Ne	278	3,22	1,08	1.36	.174
	Da	174	3,08	1,10		

Tabela 44: Povezanost odnosa prema migrantima sa određenim crtama ličnosti

Varijable		Otvorenost	Prijatnost	Emocionalnost	Ekstraverzija
Otvorenost prema migrantima	r	,098*	,200**	,079	,017
	p	,035	,000	,091	,719
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	r	-,120*	-,096*	-,024	-,061
	p	,010	,039	,604	,195
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijete	r	-,185**	-,167**	-,109*	-,014
	p	,000	,000	,019	,772

**Statistički značajno na nivou $p < .01$

*Statistički značajno na nivou $p < .05$

Vršili smo i poređenja sa određenim crtama ličnosti. Otvorenost prema migrantima je povezana sa većom otvorenošću i prijatnošću, a iste varijable su u negativnoj vezi sa strahom od ekonomsko-političkog uticaja i percepcijom migranata kao bezbjedonosne prijetnje. Pored njih, još je emocionalnost u negativnoj vezi sa percepcijom migranata kao bezbjedonosne prijetnje.

Tabela 45: Povezanost odnosa prema migrantima sa crtama ličnosti iz domena mračne trijade

Varijable		Makijavelizam	Psihopatija	Narcizam
Otvorenost prema migrantima	r	-,125**	-,195**	-,135**
	p	,007	,000	,004
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	r	,123**	,232**	,205**
	p	,008	,000	,000
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	r	,083	,224**	,211**
	p	,075	,000	,000

**Statistički značajno na nivou $p < .01$

Utvrđeno je dosta značajnih veza sa crtama ličnosti iz domena mračne trijade. Otvorenost prema migrantima je u negativnoj vezi sa sve tri crte: makijavelizmom, psihopatijom i narcizmom. Sa druge strane Strah od ekonomsko-političkog uticaja te percepcija bezbjedonosne prijetnje je u pozitivnoj vezi sa gotovo svim crtama mračne trijade.

Tabela 46: Povezanost odnosa prema migrantima sa socijalnim identitetima

Varijable		Socijalne identifikacije	Etnocentrizam	Potenciranje rasnih razlika
Otvorenost prema migrantima	r	-,142**	-,249**	-,215**
	p	,002	,000	,000
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	r	,291**	,361**	,342**
	p	,000	,000	,000
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	r	,324**	,356**	,307**
	p	,000	,000	,000

**Statistički značajno na nivou $p < .001$

U ovoj tabeli vidimo da su socijalne identifikacije, etnocentrizam i potenciranje rasnih razlika u vezi sa svim aspektima odnosa prema migrantima. Što su ove varijable veće otvorenost prema migrantima je manja, a strah od njihovog ekonomskog i političkog uticaja, te bezbjedonosnog rizika veći.

Tabela 47: Povezanost odnosa prema migrantima sa društveno-političkim orijentacijama

Varijable		Liberalnost	Konzervativnost	Socijalna dominacija	Ekstremizam
Otvorenost prema migrantima	r	,175**	-,257**	-,180**	-,079
	p	,000	,000	,000	,092
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	r	-,111*	,286**	,229**	,137**
	p	,018	,000	,000	,003
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	r	-,191**	,307**	,229**	,166**
	p	,000	,000	,000	,000

**Statistički značajno na nivou $p < .01$

*Statistički značajno na nivou $p < .05$

Tabela pokazuje da liberalnost doprinosi većoj otvorenosti prema migrantima, dok zatvaranju i većem strahu doprinose osobine poput konzervativnosti, orijentaciji ka socijalnoj dominaciji i ekstremizam.

Tabela 48: Povezanost odnosa prema migrantima sa percepcijom društva i života

Varijable		Percepcija nepravde	Zabrinutost za budućnost	Zadovoljstvo životom
Otvorenost prema migrantima	r	-,065	-,043	,085
	p	,162	,354	,069
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	r	,233**	,296**	-,018
	p	,000	,000	,695
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	r	,240**	,259**	,072
	p	,000	,000	,122

**Statistički značajno na nivou $p < .001$

Percepcija nepravde, zabrinutost za budućnost i zadovoljstvo životom se nisu pokazale kao značajne varijable za otvorenost prema migrantima. Međutim, veća percepcija nepravde i veća zabrinutost za budućnost koreliraju sa strahom od političkog uticaja migranata i doživljajem da su oni bezbjedonosna prijetnja. Zadovoljstvo životom se u ovom kontekstu nije pokazalo kao važan korelat.

Tabela 49: Povezanost faktora kontakta sa odnosom prema migrantima

Varijable		Kontakti sa migrantima	Negativan kontakt	Broj poznanika migranata	Kontakti sa drugim nacijama
Otvorenost prema migrantima	r	,169**	-,026	,206**	,021
	p	,000	,576	,000	,651
Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata	r	-,129**	,021	-,204**	-,010
	p	,006	,646	,000	,830
Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	r	,022	,084	-,199**	-,059
	p	,639	,071	,000	,205

**Statistički značajno na nivou $p < .01$

Razmatrali smo u kojoj mjeri odnos prema migrantima može biti povezan sa različitim vidovima kontakta sa migrantima i uopšte ljudima druge nacije. Kontakti sa drugim nacijama te negativan kontakt sa migrantima, se nisu pokazali kao važni korelati odnosa prema migrantima. Međutim, varijable „broj poznanika migranata“ i „kontakti sa migrantima“ (varijabla je sumacioni skor tri pitanja: direktnog kontakta, te indirektnog preko prijatelja i medija) pozitivno koreliraju sa otvorenošću, a negativno sa strahom od ekonomsko-političkog uticaja.

Tabela 50: Prediktori odnosa prema migrantima

Varijable	Otvorenost prema migrantima		Strah od ekonomsko-političkog uticaja migranata		Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje	
	Beta	p	Beta	P	Beta	p
Broj godina	-,127	,006	,138	,001	,115	,010
Regija (1=RS; 2=USK)	,102	,599	,031	,864	,281	,130
Religija (1=musl.; 2=prav.)	-,056	,768	,176	,317	,196	,283
Kontakti sa migrantima	,200	,001	-,146	,008	-,082	,149
Poznanstvo migranata	,117	,012	-,098	,023	-,133	,003
Negativan kontakt sa migrantima	-,099	,056	,118	,014	,059	,237
Otvorenost	-,049	,317	,001	,987	-,016	,733
Prijatnost	,137	,003	,045	,292	-,048	,276
Emocionalnost	,041	,393	,026	,566	-,099	,034
Makijavelizam	-,087	,131	,182	,001	,119	,032
Psihopatija	,016	,750	,069	,144	,147	,003
Narcizam	-,042	,459	-,018	,734	-,104	,060
Socijalne identifikacije	-,022	,691	,147	,004	,152	,004
Etnocentrizam	-,089	,127	,111	,041	,073	,192
Potenciranje rasnih razlika	-,076	,143	,127	,008	,107	,030
Liberalnost	,149	,004	,001	,977	,016	,749
Konzervativnost	-,090	,099	,019	,704	,037	,484
Socijalna dominacija	-,007	,889	,036	,471	,028	,585
Percepcija nepravde	-,017	,734	,087	,061	,121	,012
Zabrinutost za budućnost	,052	,317	,148	,002	,088	,077
Sažetak modela	R=,48; R ² =,23; F=6,01; p<,001		R=,58; R ² =35; F=10,51; p<,001		R=,55; R ² =,30; F=8,38; p<,001	

Metodom regresione analize pokušali smo sumirati koje varijable mogu biti značajni prediktori različitih faktora odnosa prema migrantima. U prediktore je ukupno uključeno 20 različitih varijabli koje su se pokazale značajnim u prethodno predstavljenim korelacionim analizama.

Kad je u pitanju predikcija faktora Otvorenost prema migrantima, objašnjeno je 23% varijanse. Prema migrantima su u našem istraživanju otvoreniji oni ispitanici koji su mlađeg uzrasta, imaju više kontakata i poznanika migranata, te imaju izraženije crte ličnosti Prijatnost i Liberalnost.

Iste prediktorske varijable su objasnile 35% varijanse faktora Strah od ekonomsko- političkog uticaja migranata. Značajni prediktori ovog faktora su: manje generalnih kontakata i poznanstava sa migrantima, a više negativnih kontakata; izraženiji makijavelizam; veće socijalne identifikacije, etnocentrizam i potenciranje rasnih razlika; veća zabrinutost za budućnost.

Regresionom analizom je objašnjeno 30% varijanse faktora Percepcija migranata kao bezbjedonosne prijetnje. Značajni prediktori su: veći broj godina; manje poznanstava sa migrantima; niža emocionalnost; veći makijavelizam i psihopatija; veće socijalne identifikacije; veće potenciranje rasnih razlika; veća percepcija društvene nepravde.

Dakle, možemo zaključiti da ovaj široki set prediktorskih varijabli u značajnoj mjeri predviđa sva tri faktora odnosa prema migrantima. Značajne relacije su u skladu sa prepostavkama i interpretabilne su. Generalno gledano, pozitivniji odnos prema migrantima je najčešće u vezi sa većim personalnim kontaktima sa migrantima (dakle ne na nivou grupa sa grupom, već pojedinac sa pojedincem), više izraženim prosocijalnim i liberalnim crtama ličnosti, manjom vezanošću za sopstvene socijalne identitete te generalno pozitivnom percepcijom društva i budućnosti.

Rezultati iz fokus grupa sa domicilnim stanovništvom

Urađene su ukupno četiri fokus grupe sa domicilnim stanovništvom, dvije u Banjaluci, a dvije u Unsko-sanskom kantonu. Analiziraćemo ih zajedno, pri tome naglašavajući ukoliko postoje razlike s obzirom na mjesto održavanja, odnosno etničku i religijsku pripadnost učesnika. Osnovne teme su bile:

- Informisanost o migrantskoj krizi, poimanje iste, koji faktori su je usloveli, koji su glavni ciljevi migranata itd.;
- Otvorenost prema stupanju u kontakt sa migrantima;
- Percepcija migrantske kulture i migranata, sličnosti i razlike sa našom kulturom;
- Pozitivne i negativne refleksije migrantske krize na naše društvo;
- Budućnost migranata u BiH.

Percepcija i informisanost o migrantskoj krizi

Stiče se utisak da manji broj sagovornika ciljano prati migrantsku krizu i situaciju sa migrantima u BiH. Većina ih je informisana, zahvaljujući tome što medji u BiH prilično intenzivno prate ovu temu. Ispitanici koji se generalno više zanimaju za društvena pitanja, u sklopu toga više prate i ovu tematiku.

Većina ispitanika je uopšteno informisana o prilivu migranata u BiH. Većina ih smatra da je najviše migranata iz Sirije, a procjenjene brojke variraju od 4000-10000.

„Situaciju sa migrantima pratim površno. Nisam upoznat sa podacima koliko ih ima, a mislim da ih najviše dolazi iz Sirije.“

„Upoznat sam sa situacijom i pratim. Najviše ih dolazi iz Sirije, Avganistana i Pakistana. Što se tiče trenutnog broja koliko ih se nalazi na teritoriji BIH, smatram da uvid u taj broj nemaju ni nadležne vlasti i institucije. Većina njih je iz područja koja su pogođena ratom, koliko znam iz medija.“

„Situaciju sa migrantima pratim onoliko koliko mogu da pročitam o njima na društvenim mrežama ili čujem na tv-u, ali ne znam koliko ih ima u BiH, niti iz kojih tačno zemalja dolaze.“

Što se tiče uzroka migracija, većina ispitanika smatra da je to kombinacija ekonomskih uslova te političkih okolnosti u tim državama. Pored toga, određeni broj ispitanika, dominantno iz Republike Srpske, smatra da je to i rezultat zavjere velikih sila. Smatraju da je poenta da se Evropa islamizira i destabilizuje.

„Smatram da su ekonomski razlozi glavni uzrok migracija, a da je rat povod za navedena dešavanja. Kretanje velikog broja ljudi prema Evropi, kao i način finansiranja migranata (podizanje gotovine putem sistema za transfer novca) ostavlja sumnju da se migracije ne dešavaju spontano. Javno priznanje pojedinih državnika (npr. predsjednika Turske) da će „pustiti“ veliki broj migranata prema Evropi ukoliko se ne ostvare neki njegovi ciljevi jasno ukazuju da se migranti koriste i kao „moneta za potkusurivanje“.

„Glavni cilj migranata je potraga za boljim životom, bježanje iz ratom zahvaćenih prostora. Smatram da veliki broj njih bježi iz svojih zemalja zbog ratova i neimaštine a naravno među njima ima i onih koji idu po zadatku.“

„Po mom mišljenju razlozi migracija su ekonomske prirode a posljednja ratna dejstva u Siriji i pojavljivanje ISIS-a su bili samo katalizator za masovnije migracije.“

„Smatram da je najveći razlog zavjera nekih većih sila, jer ta područja odakle dolaze migranti su relativno bogata, međutim zbog monopola nad energentima (nafte) izazvani su ratovi i samim tim došlo je do migracije stanovništva.“

„Smatram da je ratno stanje jedan od glavnih razloga ali pored toga mislim da je i širenje islama po Evropi razlog dolaska migranata.“

„Mediji predstavljaju da je to rat, ali ipak mislim da je to igra velikih sila. Pretpostavljam da cilj bolji život, a ima i onih koji imaju cilj da unište Evropu.“

Stavovi i otvorenost domicilnog stanovništva prema migrantima

Pitali smo ispitanike koliko poznaju i kako percipiraju migrantsku populaciju, da li uviđaju određene sličnosti i razlike, u kojoj mjeri su spremni da ulaze u bliže interakcije sa migrantima itd.

U Unsko-sanskom kantonu (USK) većina ispitanika ističe da ima kontakt sa migrantima ali taj kontakt je uglavnom na nivou susreta koji se odvijaju silom prilika jer su tu prihvatni centri za migrante, a ne na nivou zajedničkog provođenja vremena. Većina ispitanika u USK navodi da im generalno ta situacija nije prijatna jer se ne osjećaju potpuno slobodno u sopstvenom gradu. Većina ispitanika iz Republike Srpske kaže da ne poznaje migrante, a da i ne želi da ih upozna. Izuzetak su pojedini mlađi ljudi koji ističu da im ta poznanstva ne bi smetala. Ipak, čak i oni ispitanici koji podržavaju kontakte na nivou poznanstva nisu otvoreni za intimne veze sa migrantima.

„Nemam prijatelje iz migrantske populacije i nisam imala blizak kontakt sa migrantima. Ne bih željela da imam kontakt sa njima.“

„Nisam nikada stupila ni u kakav kontakt sa migrantima, nisam ih čak ni sretala, ali bih svakako bila rada da sklopim prijateljski odnos sa migrantom isto koliko sam rada da sklopim prijateljstvo sa bilo kojim drugim stanovnikom koji mi kao osoba odgovara.“

„Nisam imao direktan kontakt sa migrantima. Generalno volim da se upoznajem sa dobrim ljudima, bez obzira na njihovo porijeklo, bili oni migranti ili ne. Volio bih da mogu pomoći migrantima da se snađu u novoj sredini.“

„Ne bi pristao da neko iz moje porodice bude u intimnoj vezi sa migrantima ali ne bih imao ništa protiv da stupi u prijateljstvo sa njima.“

„Kao prijatelji su prihvatljivi, ali ne podržavam miješanje u smislu ljubavnih veza, intimnih odnosa. To nije naša kultura i može se samo iskomplikovati.“

„Bilo bi mi drago da neko iz moje porodice sklopi prijateljstvo sa migrantima, bez obzira na vjeru. Ne očekujem od članova moje porodice

da traže moj pristanak da budu u intimnoj vezi sa bilo kim, ali bi mi bilo sasvim u redu da budu u intimnoj vezi sa migrantom/migrantkinjom bez obzira na vjeru.“

Kod nekih ispitanika postoji ambivalencija. Otvorenog su uma ali su imali i neka neprijatna iskustva u gradu Bihaću, gdje žive. O njihovim dilemama najbolje govori sljedeći citat:

„Imam nekad neprijatnih iskustava s njima, npr. na semaforu. To je s muškarcima migrantima, nešto su mi dobacivali. Ja sam se tad snašla, odbrusila sam im i ne kajem se (smijeh). Jučer je bila situacija s jednim... Padala je kiša i ja sam prolazila, a on je sjedio na betonu, bez kišobrana. Osjetila sam potrebu da mu priđem i pitam ga kako je. I zašto sjedi tu kad može biti u migrantskom kampu. I onda shvatim da, ako se nastavi dešavati ovo što se dešava s migrantima, biće nužno i da se družimo s njima.“

Većina sagovornika smatra da nemamo mnogo zajedničkih karakteristika sa migrantskom kulturom. Ispitanici poštuju njihovu istoriju, ali dosta ih smatra da je evropska kultura superiornija u odnosu na onu iz koje dolaze migranti. Kod nekih od ispitanika se osjeti potreba da se razlike između domaće i migrantske kulture što više potenciraju, pa čak i preuveličavaju. Neki od ispitanika favorizuju evropsku kulturu na osnovu ravnopravnijih rodnih odnosa u Evropi.

„Razlike između nas i njih postoje u svakom pogledu. Gotovo da nema segmenta društva koji je isti, ili čak sličan. Mislim da je nemoguće govoriti o superiornosti, već o kultivisanosti i civilizovanosti društva, čiji je stepen sigurno nešto veći u našim državama.“

„Evropska kultura i evropska civilizacija (kojoj i mi pripadamo) su daleko superiorniji od islamsko-orijentalnih kultura zemalja iz kojih migranti dolaze.“

„Pa nemamo baš neke sličnosti sa njihovom kulturom, a razlike su ogromne.“

„Smatram da naše kulture nisu ravnopravne, te da je moja kultura naprednija i civilizovanija u odnosu na njihovu.“

„Kod njih su muškarci iznad žena, nije kao kod nas. Mi smo žene koje mogu biti u društvu muškaraca, koje se obrazuju. Njima je to neshvatljivo i mislim da su i njihova djeca naučena da tako razmišljaju.“

Neki ispitanici su umjereniji i gledaju na situaciju iz šireg konteksta i sa više empatije.

„Nama se čini da smo superiorni u odnosu na njih jer ih gledamo umorne, prljave, zapuštene. Tako su i nas gledali u Njemačkoj, Švedskoj...dok nismo malo došli sebi. (smijeh) Vjerovatno su i oni sasvim drugačiji kada ne prelaze pješice s jednog kontinenta na drugi.“

„Smatram da sve kulture imaju mnoge sličnosti, te tako i ove, pogotovo što je islam kojem migranti uglavnom pripadaju, zastupljen i u Bosni. Primarna razlika bi bila u konformnosti prihvatanja savremenih društvenih normi - smatram da naša kultura malo više podrazumijeva prihvatanje različitosti, ravnopravan položaj žena u društvu, itd. dok njihova to ne podrazumijeva. Ipak, ne mislim da to ili bilo šta drugo neku kulturu čini superiornijom od druge. Mislim da je besmisleno hijerarhijski redati kulture.“

Kada smo tražili od ispitanika da opišu migrante kroz tri karakteristike uglavnom smo dobili dvije grupe odgovora. U jednoj grupi su negativne osobine poput: agresivnost, nekultura, arogantnost, bijes, ekstremizam. U drugoj grupi su pozitivne osobine u kojima se izražava poštovanje zbog izdržavanja silnih teškoća tokom tranzita. Neke od tih osobina su:

snalažljivost, izdržljivost, upornost, prilagodljivost, hrabrost, potraga za srećom. Jedan od ispitanika to ilustruje na sljedeći način:

„Ali, svakako su hrabri kada se usude zimi prelaziti toliki put. Svako od nas želi bolji život, ali biti spreman da se toliko žrtvuješ...E to je nešto.“

Kakve posljedice migranti mogu da ostave na naše društvo?

Ispitali smo i kako se boravak migranata u BiH može odraziti na naše društvo, u pozitivnom ili negativnom smislu. Daleko više je bilo odgovora koji su podrazumjevali negativne posljedice poput naseljavanja naših prostora, potencijalog terorizma, preuzimanja moći u našem društvu, te druge bezbjedonosne prijetnje itd.

„Nema pozitivnih posljedica. Evropa je uzela od njih sve što valja tako da je nama ostalo najlošije.“

„Može imati negativne posljedice kroz kriminal, povećanje nezaposlenosti, strah našeg naroda, demonstracije, povećanje broja socijalnih slučajeva...“

„Suviše dugo i daleko putuju i potreban im je novac na putu ka EU, te među njima ima i onih koji su spremni ukrasti, opljačkati... a i zbog njihovog masovnog dolaska turizam će stagnirati u mjestima gdje su oni.“

„Brzo se razmnožavaju i ako ostanu za 15 godina mi odlazimo.“

„Smatram da naše društvo može imati štetu od migranata prvenstveno u oblasti bezbjednosti, pogoršanje ekonomske situacije države i lokalnih zajednica koje moraju da izdvoje sredstava za zbrinjavanje migranata, povećavanje pritiska na opterećen zdravstveni sistem.“

„Može da ima štetu zbog čestih napada na žene i djecu, pljački, silovanja...“

„Mogu da utiču na širenje raznih zaraznih bolesti. Za njih se ni ne zna koje zaraze imaju.“

„Definitivno su prijetnja. Ponestaje im novaca. Hrvati ih vraćaju. Do Evrope ne mogu. Postaju očajni i spremni na sve.“

Jedan od ispitanika ukazuje i na pojavu da se migranti optužuju za sve negativne stvari i dešavanja uopšte.

„Mislim da su najviše od migranata profitirali sitni kriminalci. Ako je provala u kuću, odmah mislimo da su oni. Ako je neko nekoga napao nožem, garant migrant! Samo njih se proziva, a pitanje je šta su oni uradili od svega toga, a šta naša banda.“

Bilo je i odgovora, mada značajno manje, koji ukazuju na određene pozitivne posljedice poput koristi za određene pojedince, kulturološke raznovrsnosti, nove radne snage itd.

„Koristi od njih imaju ljudi koji im iznajmljuju smještaj, prodaju hranu, prevoze ih do granice.“

„Može da ima ogromnu ekonomsku, političku i korist u oblasti kulture. Migranti donose nova znanja, uporni su, ambiciozni, inteligentni. Svaka sredina je nakon priliva migranata doživjela procvat, kako ekonomski tako i kulturološki.“

„Smatram da naše društvo može imati koristi od migranata, npr. zapošljavanje u oblasti deficitarnih zanimanja, upoznavanje djece školskog uzrasta sa kulturološkim razlikama i načinom razmišljanja djece migranata koja pristupe u naš obrazovni sistem.“

„S obzirom da naši ljudi odlaze i da nam ponestaje radne snage mislim da država može da ima koristi od migranata u tom smislu.“

Stavovi prema budućnosti migranata u BiH

Ispitanike smo pitali koji model akulturacije podržavaju kada je u pitanju interakcija migrantske i evropske kulture. Većina je za opciju da migranti trebaju zadržati svoju kulturu, ali prihvatiti i evropsku. Međutim, neki ističu da se to ne dešava u praksi te da migranti pokušavaju da prenesu svoje običaje i na evropsko tlo. Neki od sagovornika kažu da se migranti trebaju vratiti u svoju zemlju i da ne trebaju ostati na evropskom tlu.

„Migranti bi trebali da, pored maternjeg, uče i evropske jezike i da razumiju kulturu društava u kojima namjeravaju da žive. Svakako bi trebali da njeguju svoju kulturu i upoznaju društva u kojima žive sa svojim kulturnim nasljeđem. Na taj način bi svi imali veliku korist.“

„Ako ih prihvati država u koju su došli, da im krov nad glavom i posao, migranti su obavezni da poštuju zakone i kulturološke karakteristike države u koju su došli. Ne treba im nametati odstranjivanje njihove kulture, ali im svakako ne treba dozvoliti da oni okolini u koju su došli nameću svoja pravila.“

„Ne trude se oni baš previše da se prilagode. Oni i ovdje po svom tjeraju. Čuo sam da u Borićima (migrantski kamp za porodice u Bihaću) neće da jedu našu hranu već traže da kuhaju po svojim receptima. Kome je do toga? Tako da, jasno je, oni čuvaju svoju kulturu i svoje običaje i vjerujem da će, gdje god da odu, nastojati da druge prilagode sebi.“

Kada smo pitali ispitanike kakva treba biti sudbina migranata u BiH, većina ispitanika smatra da migranti mogu ostati ali u nekom kraćem roku. Uočavamo da ostanak u većoj mjeri podržavaju učesnici iz USK nego iz Republike Srpske. Postoje učesnici i koji se zalažu za to da migrante treba odmah deportovati. Nije bilo sagovornika koji su zagovarali dugoročan ostanak migranata.

„Mislim da je broj migranata u BiH trenutno preveliki i da može ozbiljno u budućnosti da naruši demografsku sliku naše države. Naša država je suviše mala i ne daje im prostora za integraciju kao što to imaju zapadne zemlje, stoga mislim da im BiH treba da bude samo usputna stanica.“

„Ja lično nemam ništa protiv migranata, dok god ne ugrožavaju moj mir i moju kulturu. Smatram da imaju budućnost u državama u koje dolaze tek onda kada shvate da ne mogu u po' Berlina praviti kvart koji izgleda, miriše i osjeća se isto kao i njihove ulice iz kojih su pobjegli.“

„Treba sljediti primjer Mađarske i njihove nulte tolerancije prema migrantima, mada, uzevši u obzir našu ekonomsku (ne)razvijenost sumnjam da bi i jedan migrant poželio ovdje ostati.“

„Smatram da ih treba deportovati jer im nije mjesto ovdje, a i nije im cilj BiH, nego EU.“

Osnovni nalazi iz fokus grupa sa domicilnim stanovništvom

Većina ispitanika usputno prati migrantsku krizu, ne posvećujući veliku pažnju tome. Većina smatra da su uzroci migracija u ekonomskim ali i smišljenim političkim faktorima i planovima. Veći dio domicilnog stanovništva izbjegava kontakte sa migrantima a oni koji ih imaju ne opisuju ih baš kao prijatne. Ovo je pogotovo karakteristično za USK gdje je smješten najveći dio migranata i to ne na najorganizovaniji način.

Većina sagovornika smatra da nemamo mnogo zajedničkih karakteristika sa migrantskom kulturom. Domicilni učesnici naših fokus grupa migrantima atribuiraju osobine izdržljivosti, upornosti, snalažljivosti, prilagodljivosti, ali i agresivnosti i nekulture. Pored toga, većina smatra da boravak migranata ima više negativnih posljedica nego pozitivnih. Pogotovo se pribojavaju naseljavanja naših prostora, potencijalnog terorizma, preuzimanja moći u našem društvu, te drugih bezbjedonosnih prijetnji itd.

Većina učesnika smatra da migranti trebaju zadržati svoju kulturu, ali prihvatiti i evropsku. Što se tiče boravka u BiH, većina ispitanika smatra da migranti mogu ostati ali u nekom kraćem roku. Uočavamo da ostanak u većoj mjeri podržavaju učesnici iz USK nego iz Republike Srpske.

DISKUSIJA

DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA SA MIGRANTIMA

Pregled deskriptivnih pokazatelja migracija u BiH poklapa se sa deskriptivnim podacima koje imamo o migracijama na evropskom kontinentu, te su migranti dominantno iz država Bliskog i Srednjeg Istoka, uz manji broj iz afričkih zemalja. Pritom, kao glavni razlog odlaska migranti navode ratna razaranja, ali takođe i ekonomske uslove. Iako su ovi podaci jasni u trenutnom kontekstu (posljedica Arapskog proljeća), ipak ćemo razmotriti i šire demografske implikacije ovog pomjeranja stanovništva. Jedna od njih je značajno povećanje broja stanovnika na ovim prostorima. Usljed velikog nataliteta te produžavanja životnog vijeka, države iz kojih migranti dolaze imaju izuzetno mlado stanovništvo. Ovo stvara pritisak na funkcionisanje ekonomskog sistema, budući da na jednu osobu koja se penzioniše dolazi nekoliko mladih koji ulaze u radno sposobne godine. Uslovi u kojima nije moguće zaposliti sve radnike, uz pritisak na školstvo i masovno naseljavanje urbanih sredina, prave klimu koja je konfliktna i otežavajuća za funkcionisanje ovih zemalja. Važno je uzeti u obzir i ove posredne kriterijume kada posmatramo porijeklo migranata, s obzirom da su zemlje iz kojih migranti masovno dolaze upravo države sa problemom visokog procenta mladog stanovništva, koje je ekonomski osiromašeno i bježi od uslova konflikta. Razumijevanje ovoga može poslužiti kao indikator za buduća demografska kretanja (Farkas & Dövényi, 2018).

Ekonomski problemi i želja za boljim životnim uslovima kao razlozi migracija su jasni i iz podatka da skoro 90 posto migranata želi da svoj put iz BiH nastavi dalje ka Evropskoj uniji, tačnije, dominantno zemljama poput Njemačke, Švedske ili Holandije. Jasno je da su ovo države koje su i u okviru Evropske unije najbogatije i sa veoma diverzifikovanom ekonomijom koja dijelom zavisi od migrantske radne snage. Dodatni razlozi zbog kojih migranti navode ove države kao glavni cilj svojih putovanja su i veliki procenat migrantske populacije u ovim zemljama te kultura otvorenosti prema imigrantima. Sve u svemu, s obzirom da veliki

procenat migranata navodi ekonomske uslove kao razlog migracija, te da velika većina navodi da želi u zemlje EU (bez želje za povratkom u domovinu), možemo zaključiti da su ratna dešavanja (iako bitan neposredni razlog za relokaciju) samo okidač za masovne relokacije koje su se dešavale posljednih godina, te da je neophodno migracije posmatrati kao proces koji će se odvijati masovno u sljedećim decenijama (Bauböck, 2018; Farkas & Dövényi, 2018).

Akulturacija i kulturološke vrijednosti

U ovom radu analizirali smo i odgovore migranata vezano za Berijev model akulturacije. Prema ovom modelu, postoje četiri tipa akulturacije: asimilacija, separacija, marginalizacija i integracija, gdje svaki predstavlja kombinaciju odnosa pojedinca prema sopstvenoj kulturi i kulturi države u koju je osoba migrirala. Ono što smo dobili u ovom radu jeste da migranti dominantno preferiraju integraciju, tačnije, prihvatanje dominantne kulture ali i zadržavanje sopstvenih kulturnih vrijednosti. Razloge za ovo možemo tražiti u Berijevom modelu koji naglašava značaj individualnih faktora koji utiču na preferirani tip akulturacije, ali takođe i konteksta u kojem se migranti nalaze. Neki od individualnih faktora su godine, ekonomski status i nivo obrazovanja. S obzirom na činjenicu da su ispitanici uglavnom mlađe životne dobi, koji su generalno spremniji na prihvatanje novih kulturoloških vrijednosti, rezultati su smisleni. S obzirom na dolazak iz ekonomski relativno teških uslova, te očekivanje boljeg života u novom kontekstu, Beri navodi da je ovo još jedan faktor koji doprinosi preferenciji integracije. Takođe, neophodno je uzeti u obzir i sam kontekst u kojem se migranti nalaze. Sama činjenica da su u tranzitu i suočeni sa brojnim nedaćama, da bježe iz zone ratnih sukoba ili ekonomski osiromašenih krajeva te uslova koji su stresni (u smislu kulturološke tranzicije), smisleno je da će veći broj migranata dati odgovor koji će ih povezivati i sa kulturom iz koje dolaze, te sa onom u koju se nadaju da će doći (Kuo, 2014).

Životne vrijednosti koje su ispitanici migranti navodili otvaraju nam prostor za još jedan bitan momenat diskusije: odnos individualističkog i kolektivističkog kulturološkog nasljeđa. Vrijednosti koje su migranti navodili kao bitne, možemo tumačiti kao vrijednosti koje su cijenjene u kolektivističkim kulturama, od religioznosti (instrumentalni aspekt religioznosti, kroz građenje osjećanja zajednice, je bitan u kolektivističkim kulturama), do brige o svojoj grupi i altruizma, dok su ispitanike najmanje interesovali moć, popularnost i zadovoljavanje ličnih potreba nauštrb potreba grupe ili bližnjih, što su odrednice individualističke kulturne perspektive. Ova rasprava je značajna u kontekstu rezultata vezanih za proces akulturacije. Naime, ogroman procenat ispitanika je naveo da preferiraju proces integracije, gdje zadržavaju svoju i prihvataju kulturu zemlje u koju dolaze. Ovdje dolazi do potencijalnog sukoba između kulturoloških vrijednosti koje migranti nose i kulture u koju dolaze. Države iz kojih migranti dolaze su dominantno kolektivistički orijentisane, za razliku od država u koje ulaze i potencijalno ostaju (Hofstede, 2009). Ove razlike u poimanju stvarnosti mogu ostaviti posljedice na proces akulturacije migranata. S obzirom da su migranti okrenuti vrijednostima kolektivismu, gdje postoji briga za sopstvenu zajednicu i grupu, poštovanje mišljenja drugih članova grupe te zaziranje od pripadnika vanjskih grupa, u susretu sa individualističkim vrijednostima, koje odražavaju samostalnost, stavljanje sopstvenih potreba ispred potreba grupe i lakše pristupanje vanjskim grupama, moglo bi doći do vrijednosnih sukoba koji bi otežali željeni proces akulturacije (Sun, Horn, & Merritt, 2004).

Tranzicija i teškoće

Međutim, da bi uopšte došli u priliku da se okušaju u drugačijem kulturološkom okruženju, potrebno je da migranti prvo uopšte stignu na odredišta na koja su naumili da dođu. U ovom procesu se susreću sa velikom količinom problema. Neki od problema koje smo evidentirali su problem sa policijskim nasiljem, loša hrana, loše fizičko zdravlje i loš smještaj, te odvojenost od porodice. Iako su rezultati uznemirujući, ipak

nisu neočekivani. Izvještaji sa prostora država regiona te država EU ukazuju na prisustvo sličnih problema sa kojim se migranti susreću. Jedno od objašnjenja je moguće naći u institucionalnoj neefikasnosti organa EU, te konfliktu unutar EU oko toga kako će se pristupiti problemu migracija. Unazad nekoliko godina, stoga, migranti zbog blokada regularnog putovanja u države EU biraju da idu na mnogo skuplje i opasnije puteve preko mora i pješke. Rute koje koriste su isprekidane, kreću se teritorijama država neevidentirani i susreću barijere na svakom koraku: od državnih granica, preko odnosa sa državnim organima i domicilnim stanovništvom. Barijere se javljaju već pri pokušaju ulaska na teritoriju EU, kako je evidentirano u slučaju Grčke i Italije. Države koje se nalaze na južnim granicama EU i trpe najveći talas migranata od svih drugih evropskih država, usvojili su stroge principe selekcije migranata koji mogu tražiti azilantski status i onih koji će biti deportovani nazad u sopstvene zemlje ili u zemlju iz koje su prešli u EU. Migranti koji čekaju da se riješi njihov status, borave u teškim uslovima u prihvatnim kampovima koji su stacionirani blizu granica ovih država. Oni koji nastavljaju svoj put, putuju pješke, često bez hrane, vode i po neprijatnim vremenskim uslovima (Ansems de Vries, Carrera, & Guild, 2016). Ovakva situacija je evidentirana i u BiH.

Mentalno zdravlje migranata

U skladu sa drugim istraživačima, i kod nas se pokazalo da su migranti u velikoj mjeri izloženi psihološkom distresu, osjećanju tuge, depresije i anksioznosti. Ovakvo stanje je u potpunosti razumljivo i ima svoju osnovu u više različitih faktora. Jedan od njih podrazumijevao naprasno odlazak iz zemlje boravka i od tog trenutka do momenta ispitivanja nesigurnost sa kojom se susreću svakodnevno, vezanu za mjesto boravka, hranu, odjeću i sopstveni status. Drugi razlog možemo tražiti u težini rute sa kojom se migranti susreću, gdje su konstantno izloženi različitim teškoćama, ali takođe i nasilju različitog oblika te problemima poput zlostavljanja od strane policije, prevoznika, diskriminaciji i konstantnoj brizi za budućnost. Vezu mentalnog zdravlja i različitih

teškoća i oblika nasilja sa kojima se migranti susreću dobili smo u našem radu i ona je još jedan indikator koji potvrđuje težinu tereta koji migranti podnose i kako sve to ostavlja posljedice na njihovo mentalno zdravlje. I konačno, snažan efekat na mentalno zdravlje ostavlja i činjenica života u stranoj državi, istrgnutost iz sopstvene kulture. Više studija navodi podatke o povećanoj izloženosti diskriminaciji, predrasudama, osjećanju izolacije od okoline i ruminacije o sopstvenoj državi kao izvore mentalnih poteškoća migranata koji su se već smjestili u države u koje planiraju doći. Sve su ovo indikatori koje navodi više različitih nezavisnih istraživača na različitim populacijama migranata iz Sjeverne Amerike, Evrope i Australije (Al Abed, Hickman, Jackson, DiGiacomo, & Davidson, 2014; Close et al., 2016; Kirmayer et al., 2011; Salgado et al., 2014).

Korelati otvorenosti za kontakte sa domicilnim stanovništvom

Povezanost otvorenosti za kontakte sa domicilnim stanovništvom od strane migranata ispitano je u relaciji sa različitim varijablama. Interesantan podatak je da su varijable individualnih razlika i vrijednosti i stavova bile uglavnom neznačajni korelati otvorenosti prema domicilnom stanovništvu. Tačnije, samo prijatnost od osobina ličnosti (pozitivna korelacija), makijavelizam od mračne trijade (negativna korelacija), te percepcija nepravde (negativna korelacija) od stavova su se pokazali kao značajni korelati otvorenosti prema domicilnom stanovništvu. Slične korelate imamo i u slučaju ispitivanja otvorenosti domicilnog stanovništva prema migrantima, te detaljnu analizu nećemo raditi. Veću otvorenost za kontakte sa domicilnim stanovništvom su pokazali muškarci, boljeg finansijskog statusa i boljeg mentalnog zdravlja. Podatak za veću otvorenost muškaraca je kontradiktoran većem broju radova koji su povezivali sociodemografske varijable sa distancama. Međutim, s obzirom na populaciju dominantno sa bliskoistočnog, srednjeistočnog i sjevernoafričkog područja, dominantno islamske religije i tradicionalnih shvatanja, muškarci su logično oni koji će stupati u interakcije sa nepoznatim stanovništvom, dok se od žena očekuje povučenost i smjernost. Nadalje, bolji finansijski status je još

jedan od standardnih korelata otvorenosti za kontakte sa vanjskim grupama, a bolji mentalni status je smislen korelat, s obzirom na veću spremnost na komunikaciju sa svijetom ali i faktore povezane sa boljim mentalnim statusom, poput manje problema u tranzitu (Dinesen, Klemmensen, & Nørgaard, 2016; Lindert, von Ehrenstein, Priebe, Mielck, & Brähler, 2009; Shin & Dovidio, 2018).

Ono što je, međutim, bitno napomenuti jeste činjenica da, iako je kontakt sa domaćim stanovništvom bio pozitivan prediktor otvorenosti za kontakt sa domicilnim stanovništvom, što su ispitanici duže vremena provodili u BiH, to je otvorenost za kontakt opadala. Kako da gledamo na ovaj rezultat? Objašnjenje možemo naći u rezultatima fokus grupa, gdje ispitanici koji su duže boravili na prostoru BiH navode da su bili više izloženi nasilju i problemima sa domicilnim stanovništvom. Dakle, kontinuiran negativan kontakt, u situaciji koja je neravnopravna za učesnike (gdje su migranti u podređenom položaju), tretman koji je nehuman i u određenim slučajevima rasistički (primjer slanja migranata da sjede u zadnji dio autobusa!) ne ostavlja prostora za bilo kakvu otvorenost za kontakt, s obzirom da su pokušaji kontakta u konačnici nailazili na negativnu reakciju. Okviri za bilo kakvu otvorenost migranata za kontakt sa domicilnim stanovništvom (i obratno) dugoročno leže u kontaktu na ravnopravnim kriterijumima i oko zajedničkih ciljeva, kako je već objašnjeno vezano za domicilno stanovništvo (Pettigrew & Tropp, 2005).

DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA SA DOMICILNIM STANOVNIŠTVOM

Individualne karakteristike, vrijednosti i odnos prema migrantima

Varijable individualnih razlika igraju ulogu u predikciji predrasuda prema migrantima, gdje smo dobili da su najznačajniji prediktori otvorenost i prijatnost. Otvorenost podrazumijeva spremnost pojedinca na nova iskustva, nove sadržaje i da promjene u svojoj sredini doživljava

kao priliku za rast i učenje, te je jasno zašto je ova osobina pozitivno korelirana sa otvorenošću prema migrantima, a negativno sa percepcijom migranata kao socioekonomske i bezbjednosne prijetnje. Prijatnost je osobina ličnosti koja se odnosi na spremnost na saradnju sa ljudima, prijatna osjećanja vezana za međuljudske odnose i povjerenje u druge ljude, te su pozitivna veza ove osobine sa otvorenošću ka migrantima, te negativna sa percepcijom migranata kao socioekonomske i bezbjedonosne situacije, smislene. Prijatniji ljudi su i povjerljiviji ka strancima te će lakše stvoriti klimu u kojoj neće biti hostilnosti, pa će i ishodi u uzajamnoj interakciji biti povoljniji. Prijatnost se pokazala i kao osobina koja je najvažniji prediktor u domenu individualnih razlika, u regresionom modelu. Ovakvi rezultati su dobijeni i u drugim studijama koje su korelirale individualne razlike sa stavovima prema migrantima (Dinesen, Klemmensen, & Nørgaard, 2016).

Bitan korelat odnosa prema migrantima su i dimenzije takozvane mračne trijade ličnosti, odnosno makijavelizma, narcizma i psihopatije. Konkretno, kao najvažniji korelat se pokazala psihopatija. Psihopatija kao konstrukt podrazumijeva veoma nisko saosjećanje sa drugim ljudima (uz impulsivnost i potragu za senzacijama) i kao takav, jasno je da će pojedinci sa izraženijom psihopatijom takođe biti manje otvoreni za kontakt sa migrantima, uz negativnu percepciju i posmatranje migranata kao prijetnje. Još jedan korelat iz ovog domena je i narcizam. Konstrukt narcizma označava sliku o sebi kao grandioznoj, superiornoj osobi koja je superiorna u odnosu na ostale. Kada ovo prevedemo u grupne termine, pojedinci sa izraženijom narcisoidnošću će biti skloniji posmatranju sopstvene grupe kao superiornije i bolje u odnosu na vanjske grupe, u ovom slučaju migrantsku grupu (Furnham, Richards, & Paulhus, 2013).

Pozitivna veza socijalne dominacije sa percepcijom migranata kao socioekonomske i bezbjedonosne prijetnje kao i negativna sa konstruktom otvorenosti ka migrantima, ukazuje na značaj vrijednosne perspektive na oblikovanje odnosa prema vanjskim grupama. Konstrukt socijalne dominacije odražava stavove čija je osnova u percepciji svijeta kao inherentno hijerarhijski organizovanog i mjesta stalne kompeticije.

Pripadnici vanjskih grupa su stoga percipirani kao pretendenti na položaj sopstvene grupe (pogotovo ako su iz nižih slojeva hijerarhije) i takmaci za društveni položaj. Ovo je posebno vidljivo u slučaju migranata koji se nameću kao takmičarska grupa, koja se percipira kao da dolazi da troši resurse države (Sibley & Duckitt, 2008).

Ista stvar je i sa ostalim vrijednosnim, ideološkim i političkim varijablama. Kao što vidimo u regresionom modelu, konzervativniji pojedinci, sa izraženijim socijalnim identifikacijama i rasnim profilisanjem, spremniji su migrante da dožive kao bezbjedonosnu i socioekonomsku prijetnju. Konzervativni stavovi i vrijednosti, poput etnocentrizma, konzervativizma, socijalne identifikacije, te izražene percepcije rasnih razlika, zapravo su aspekti vezivanja za sopstvenu grupu i odbacivanja vanjskih grupa. Osnove ovih vrijednosnih stavova nalazimo kako na nivou osobina ličnosti (o kojima smo raspravljali u prethodnom odjeljku) ali i u socijalnoj sredini, koja oblikuje svjetonazore pojedinca, gdje se sopstvena grupa profiliše kao vrijednija, ugrožena i ona koju je potrebno braniti i negovati. U odnosu na vanjske grupe, prihvatanje ovih vrijednosti pojačava sklonost negativnom profilisanju vanjskih grupa, što je fenomen koji je jasno dokumentovan u socijalnoj psihologiji. S druge strane spektra, liberalna orijentacija pojedinca odražava vrijednost multikulturalizma i prihvatanja, te ja jasno odakle obrnuta korelacija u odnosu na ostale vrijednosne i ideološke konstrukte, te pozitivna veza ovog konstrukta sa otvorenošću prema migrantima (Duckitt & Sibley, 2010). Što su stavovi socijalno konzervativniji, negativan stav prema migrantima je izraženiji (Gallego & Pardos-Prado, 2014).

Uticaj godina starosti i zadovoljstva životom na odnos prema migrantima

Varijable koje su se pokazale kao bitan korelat odnosa prema migrantima u regresionom modelu bile su godine starosti, zadovoljstvo životom i percepcija svijeta kao nepravednog. Ono što je dobijeno u više istraživanja predrasuda jeste da godine starosti utiču na nivo predrasuda

prema migrantima. Uopšteno govoreći, što su ispitanici stariji, raste i nivo predrasuda. Istraživači ovaj efekat pripisuju rigidnijim stavovima i njihovoj stabilnosti kod starijih osoba i manjoj otvorenosti prema novinama. Varijable zadovoljstva životom i percepcije nepravde su takođe vrlo smisleni korelati odnosa prema migrantima, tačnije percipiranja migranata kao prijatne (i otvorenosti prema migrantima). Manje zadovoljstvo životom i percipiranje svijeta kao nepravednog kod pojedinaca izaziva potrebu za traženjem uzročnika ovog stanja, što vodi izraženijoj potrebi za traženjem "žrtvenog jarca" u društvu. S obzirom na činjenicu da su migranti vrlo salijentan primjer "žrtvenog jarca", jer su naglo stupili na tlo BiH, odudaraju od svoje okoline te su negativno portretisani u javnosti, interakcija ovih varijabli je očekivana (Dinesen et al., 2016; Shin & Dovidio, 2018).

Sociopsihološki faktori

Hipoteza kontakta

Sociopsihološki konstrukt koji predstavlja standard za smanjenje predrasuda i razvijanje empatičnijih odnosa između različitih grupa jeste Allportova hipoteza kontakta. Ono što je druga strana ovog konstrukta jeste da je za kontakt neophodno da se odvija u određenim uslovima (da su pojedinci iz grupa približno istog statusa, imaju zajedničke ciljeve i podršku okoline). Ukoliko ovi uslovi nisu ispunjeni, ili je kontakt sa pripadnicima vanjske grupe minimalan ili je pak kontakt parasocijalne prirode gdje se odvija preko medija, kontakt će imati veoma male šanse za uspjeh. Nažalost, u kontekstu BiH imamo situaciju gdje je za većinu stanovništva kontakt minimalan i u uslovima koji su suprotni onima koji su potrebni za uspjeh. Konačno, većina građana BiH kontakt sa migrantima ima parasocijalnim kanalima, tačnije putem medija. Ovakav kontakt ne mora nužno voditi negativnim ishodom. Međutim, izvještavanje sa negativnom konotacijom je prevalentno u BiH, te je u skladu sa ispitivanjima kontakta u Italiji, gdje su minimalan kontak te

parasocijalni kontakt putem medija, bili negativan prediktor odnosa prema migrantima (Visintin, Voci, Pagotto, & Hewstone, 2017).

Integrativna teorija prijetnje

Tumačenje predrasudnih stavova prema vanjskim grupama kroz socijalnopsihološke faktore posljednjih godina se dominantno izvodi kroz prizmu integrativne teorije prijetnje. Ovaj teorijski okvir podrazumijeva da se izvor predrasuda prema vanjskoj grupi nalazi u percepciji vanjske grupe kao *realne (ekonomske ili fizičke) prijetnje, simboličke prijetnje, intergrupne anksioznosti i negativnih stereotipa prema vanjskoj grupi*.

Ova četiri faktora opisana su u uvodu i smatramo da predstavljaju bitnu kariku u razumijevanju odnosa prema migrantima na prostoru BiH, pogotovo u razumijevanju razlika u odnosu prema migrantima između ispitanika u RS i USK. Ispitanici u RS više percipiraju migrante kao socioekonomsku prijetnju, dakle kao faktor koji ugrožava političke odnose, demografsku strukturu, kulturološke vrijednosti, ekonomsku stabilnost, tačnije simboličku prijetnju. S druge strane, ispitanici iz USK migrante više percipiraju kao sigurnosnu prijetnju, tačnije realističnu prijetnju. Ovo je posljedica konkretnih problema i incidenata koji postoje u USK, gdje je domicilno stanovništvo u svakodnevnoj interakciji sa migrantima. Slično je i sa nalazima interakcije religijske pripadnosti i odnosa prema migrantima, gdje su muslimani nešto otvoreniji i osjećaju manju prijetnju od migranata. Ovo je u skladu sa teorijskim predviđanjima integrativne teorije prijetnje, jer će hrišćani više osjećati simboličku i kulturološku prijetnju od kulturološki i religijski različitih migranata, u odnosu na muslimane sa kojima migranti dominantno dijele religiju (Murray & Marx, 2013; Shin & Dovidio, 2018). (Stephan et al., 2002). Sociotropske odlike migranata i tražilaca azila koje su poželjne, prema uzorku od 18000 ispitanika iz Evrope, su visokoobrazovani i spremni za uključanje u ekonomiju države, oni koji su ranjivi i hrišćani su (postoji anti-muslimanska predrasuda) (Bansak, Hainmueller, & Hangartner, 2016).

Osjećaj prijete, bilo simboličke ili realne, dovodi do izraženijih negativnih stavova prema migrantima i to se pojačava ukoliko su negativni stereotipi dostupni ispitanicima. Naspram toga, slušanje na primjer empatične priče o problemima stranog studenta na razmjeni, izaziva saosjećanje i dovodi do smanjenja negativnih stavova prema migrantima. Možda ovakvi scenariji mogu povezati rezultate ovog rada sa sadržajem izvještaja u medijima u BiH (Stephan, Renfro, Esses, Stephan, & Martin, 2005).

Osjećanje prijete kao korelat predrasuda prema migrantima (azijskog, kubanskog i meksičkog porijekla) provjereno je u ispitivanju u SAD. Realistična prijete (ugroženost radnih mjesta i socijalnog sistema) se pokazala kao bitan prediktor. Takođe i simbolička prijete (tačnije postojanje razlike u vrijednosnom sistemu, strah od kulturnih promjena u državi itd). Kao korelat se našla i intergrupna anksioznost (strah od negativnih ishoda za self pri kontaktu sa out-grupom, na primjer, sramoćenje, neprijatnosti itd.), te negativni stereotipi (Stephan, Ybarra, & Bachman, 1999).

Dodatno amplifikujući su i sadržaji u medijima i oni koji se dobijaju iz političkih krugova. Migrantska kriza drastično je promijenila političku klimu u većim evropskim zemljama zadnjih godina. Rast političke desnice i krajnje desnice je normalizovan i omogućen je ulazak stranaka koje propagiraju vrijednosti nacionalne homogenosti, anti-imigrantskih stavova i kulturnog konzervativizma, na političku scenu. Rast uticaja anti-imigrantskih stranaka zabilježen je u brojnim evropskim zemljama. Sve ovo je praćeno i načinom izvještavanja o migrantskoj krizi, koje je bilo usmjereno na opasnost koju migracije predstavljaju u smislu ekonomske i kulturne prijete domicilnom stanovništvu, pogotovo u Španiji, Italiji i Velikoj Britaniji. Ovaj tip izvještavanja snažno je bio izražen u Velikoj Britaniji, sa posebno agresivnim izvještavanjem desničarski orijentisanih medija (Berry, Garcia-Blanco, & Moore, 2016). Članak Atwell Seate i Mastro-a (2016) govori o snažnom uticaju negativnih vijesti o migrantima na stavove o pravima migranata. Vijesti su izazivale osjećaj intergrupne anksioznosti, što je opet pojačavalo predrasude prema migrantima. (Atwell Seate & Mastro, 2016).

Situacija u medijima u BiH trenutno predstavlja jedan od katalizatora percepcije migranata kao socioekonomske i bezbjedonosne prijetnje. Iako su postojale priče koje su bile humanitarnog karaktera i pratile su ljudsku stranu ovog događaja, velika većina sadržaja koji su emitovani u medijskom prostoru bili se negativistički orijentisani prema migrantima i bili su napisani u maniru "borbe" protiv migranata i migrantske krize, koja predstavlja problem koji je neophodno riješiti ("BiH i dalje nema rješenje za migrantsku krizu", 2019; "Granična policija nema dovoljno ljudi za borbu sa migrantskom krizom", 2019; ("BiH i dalje nema rješenje za migrantsku krizu", 2019; "Granična policija nema dovoljno ljudi za borbu sa migrantskom krizom", 2019; "Potraga za migrantom: Pakistanac zaražen HIV-om silovao devojkicu s posebnim potrebama pa pobjegao iz prihvatnog centra", 2019). Zatim, tu su i vijesti koje su govorile u pravcu kriminalnosti migranata ("На Илици пронађена 53 мигранта без докумената", 2019). Sadržaji govore o tučama, ilegalnim prelascima granica te atmosferi opasnosti koja vlada na mjestima gdje su migranti.

Kada pregledamo rezultate i zaključke donesene u globalu, čini se da se kristališe jasna putanja zašto je stav prema migrantskoj populaciji u BiH negativan (naročito u odnosu na bilo koju etničku grupu koju smo analizirali u rezultatima; pritom se migranti posmatraju kao jedinstvena grupa u kontekstu ovog rada, iako smo svjesni da dolaze iz kulturološki i geografski različitih konteksta). Prvi nivo analize su individualne razlike, tačnije osobine prijatnost, psihopatija i narcizam kao odlike individualne varijabilnosti na koje je teško uticati. Sljedeća karika su vrijednosti i stavovi (etnocentrizam, rasno profilisanje, konzervativnost, socijalna identifikacija) oblikovani individualnim razlikama, ali i socijalnom sredinom i trenutnom društvenom situacijom, koje su podložnije uticaju i mogu se mijenjati nešto lakše tokom vremena. Isprepleteni sa ovim nivoom su i medijski sadržaji vezani za migrantske teme, koji pomažu u oblikovanju stavova, kako smo evidentirali, u negativnom pravcu. Konačno, okrenutost sopstvenoj grupi, podozrivost (u najmanju ruku) od vanjske grupe i klima hostilnosti i straha od migranata, dovode neminovno do percipiranja migranata kao prijetnje za društvo, smanjene otvorenosti prema njima, te distance.

Kako se nositi sa ovim problemom? Preporuka koju možemo dati je dvojaka: konfrontacija domicilnog stanovništva sa generalizacijama i predrasudama koje imaju prema migrantima (ili vanjskim grupama u tom smislu) i direktan kontakt između grupa, pod jednakim uslovima i sa podrškom države.

Prva preporuka proizilazi iz premisa stoičke filozofije i postulata kognitivno-bihevioralnih terapija i govori da je ljudsko mišljenje u svojoj osnovi falščno, prepuno kognitivnih distorzija i iracionalnih misli, generalizacija dobijenih na osnovu nepotpunih informacija i nedostatka preispitivanja realnosti čak i pri susretu sa činjenicama. Primijenjeno na grupnu situaciju, generalizovano posmatranje vanjske grupe i svih njenih pripadnika su fenomen koji nije stran ljudima. Ovaj fenomen je i izvor distanci koje imamo prema vanjskim grupama, konkretno migrantima, koje pod uticajem svih prethodno opisanih faktora, pojedinac u BiH posmatra kao opasne, destabilizujući faktor i prijetnju samoj egzistenciji sopstvene grupe. Ovaj generalizujući pristup može biti koristan u određenim situacijama, ali u ovoj, po principu povratne sprege, pravi sve veću distancu između migranata i domicilnog stanovništva. Zbog straha ili bijesa domicilno stanovništvo izbjegava kontakt ili je vrlo neprijatno prema migrantima, te kod migranata stvara istu reakciju (i obratno). Pristup koji podrazumijeva direktan rad sa pojedincima teži osporavanju ovih generalizacija, humanizaciji pripadnika migrantske populacije i racionalnijem, kritičnijem prikupljanju informacija o situaciji.

Druga preporuka jeste jedan od svetih gralova socijalne psihologije, a to je kontakt između grupa. S obzirom da smo o kontaktu više pisali u uvodu, ovdje ćemo samo ponoviti značajke koje moraju biti ispunjene da bi kontakt uspio. Da bismo potencijalno dobili uspješnu integraciju domaćeg stanovništva i migranata kontakti se trebaju odvijati pod uslovima jednakosti. Ljudi slične ekonomske, obrazovne ili statusne pozadine trebaju zajedno raditi na zajednički definisanom cilju (koji može biti sve od sađenja drveća do pisanja projekata o boljoj integraciji migranata u evropska društva) i sve ovo treba biti podržano od strane okruženja.

ZAKLJUČAK

U ovom istraživanju smo ispitivali uzajamne odnose i percepciju između migranata i domicilnog stanovništva. Rezultati studije su svakako interesantni, uprkos određenih organičenja kao što su relativno mali i nereprezentativan uzorak domicilnog stanovništva. U nekim budućim istraživanjima bi itekako imalo smisla obuhvatiti domicilne ispitanike različitih religija, ali da u okviru svake postoje oni sa i bez kontakta sa migrantima.

Interakcija između migranata i domicilnog stanovništva je uglavnom zasnovana na površnim i rijetkim kontaktima, pa je samim tim i njihova uzajamna percepcija prožeta brojnim mitovima, fantazijama i stereotipima, pogotovo od strane domicilnog stanovništva. Tome svakako doprinose i pristrasna medijska izvještavanja, te razne političke konstrukcije. U kontekstu takvog javnog mnijenja važan doprinos ovog istraživanja je što smo se direktno upoznali sa problemima i izazovima sa kojima se suočavaju migranti, te smo ih pokušali što objektivnije prenijeti i na stranice ove monografije.

Rezultati su ukazali na sociopsihološku uslovljenost uzajamnih stavova migranata i domicilnog stanovništva. Veća uzajamna otvorenost je povezana sa intenzivnijim kontaktima sa drugim grupama, prosocijalnijim i liberalnijim karakteristikama ličnosti, boljim mentalnim zdravljem, finansijskim statusom, a i specifičnim religijskim i demografskim karakteristikama. Sa druge strane, rigidnije socijalne identifikacije, sebični motivi i kognitivna nekompleksnost pojavljuju se kao redovan korelat zatvorenosti prema drugim grupama i ksenofobičnog pristupa stvarnosti. Iz svega navedenog, kontakti se nameću kao najkonstantniji prediktori uzajamnih odnosa, koji u određenoj mjeri čini se mogu da zasjene i efekat međureligijskih sličnosti i razlika.

Iskreno se nadamo da će direktno prenesena iskustva migranata u ovoj knjizi, te brojni podaci o odrednicama uzajamne percepcije, podstaći na razmišljanje i preispitivanje nekih uvriježenih stavova, te da će doprinijeti boljem razumjevanju migrantskog statusa i položaja.

EXECUTIVE SUMMARY

MIGRANTS AND US – SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

OF MUTUAL PERCEPTION

Introduction

Migration and challenges that come out of it are very much present in the whole world. In the last several years, it is especially present in Europe that is facing great immigrations or passing of migrants Asia and Africa. The Balkans was also one of the routes used by migrants in search for better life in countries of Western Europe. After the period of an open transit of migrants across the Balkans region, in 2016 EU-Turkey statement and action plan was reached which resulted with closure of the so-called 'Balkan route'. The aim of the agreement was to prevent human trafficking from Africa and Asia, as well as irregular entrance to EU. However, this agreement dramatically changed the situation in the Balkans that got even worse, when Hungary stopped migrants' entrance. Refugees and migrants were not able to travel freely towards EU, so many of them stayed in the Balkan countries for longer or shorter period. During 2016 and 2017 most of the migrants in the Balkans were stationed in Croatia and Serbia. Since 2018 great number of migrants started to come to Bosnia and Herzegovina. Estimates are that during 2018 and 2019 around 50,000 migrants entered BiH.

Great transit of migrants to countries of Western Europe raised numerous public discussions, as well as a need for different researches as understanding migrants' needs, issues and motives, including opinions of domicile towards this challenge, are necessary for developing good migration policies. As nobody in Bosnia and Herzegovina approached this issue broadly and expertly enough, we decided to implement research by which we would analyse mutual relations and perception between migrants and domiciles.

More concretely, through the research with the migrants we tried to check in more details the following:

- Aetiology of migrations and transit through BiH (what are the main causes for migrations, whether migrants travel alone, for how long they have been in transit, what kind of problems are they facing, what are their plans for future, etc.);
- What are the motives and plans of the migrants in BiH and in Europe;
- What are the dominant value orientations of the migrants;
- What models of acculturation are the most acceptable for the migrants;
- What are the attitudes and feeling of the migrants towards domiciles;
- What is the status of migrants' mental health;
- How much characteristics such as gender, age, level of education, exposure to violence, personality traits, social identifications, ethnocentrism, perception of injustice, perception of racial relation, influence attitudes of migrants towards the domiciles, etc.

Through the research with domiciles, we analysed:

- How the domiciles perceive the migrants;
- To what extent the domiciles are open to different interactions with the migrants;
- How do they perceive presence of the migrants in BiH and what measures are they suggesting;
- Do they perceive migrants as economic, cultural or security threat;
- To what extent sociodemographic characteristics such as gender, religious affiliation, region of living, age, education, financial status, define relations towards the migrants;

- How direct or indirect contacts with migrants and people of different ethnicity determine attitudes towards the migrants;
- What are the relations between personality traits and socio-political orientations (liberal/conservative) and attitudes towards migrants;
- What is the role of social identifications, ethnocentrism, and perception of racial relations;
- Whether perception of social justice and future, as well as satisfaction with life, have an effect on attitudes towards the migrants.

Method

The research was implemented on a sample of migrants and domiciles, through the questionnaire and focus groups. Questionnaire was used on 462 domicile citizens (52.8% women and 47.2% men) of Republika Srpska (RS) and Una-Sana Canton (USK). In addition, 244 migrants (43% women and 57% men) who are accommodated in temporary reception centres in Borići and Bira in Bihać, and Sedra in Cazin, all located in Una-Sana Canton. Additionally, seven focus groups were implemented, out of which three with the migrants and two with the domiciles in the RS (Banja Luka) and USK (Bihać and Sanski Most). Focus groups involved 40 domiciles and 31 migrants.

As part of the quantitative research, two questionnaires were developed, one for domiciles and one for migrants, which were translated into four languages. Questionnaires included measures of variables mentioned in the description of goals and tasks of the research. In general, the questionnaire was consisted of group of questions that helped us find out:

- socio-demographic data about the participants;

- as much details as possible about migrants' experiences during the process of migrations;
- whether there is any interaction between the domiciles and migrants;
- how both populations see the future of the migrants in BiH and Europe;
- how do migrants and domiciles mutually perceive each other;
- what are the social and psychological determinants (e.g. personality traits, contacts with the other side, social identifications, political-ideological orientations, perception of social injustice and future, etc.) of participants' attitudes, etc.

For the purpose of this research the authors of this report developed the questionnaire. Similar questions were asked in focus groups, but in a more detailed and deeper level.

In the first half of 2019, researchers from the Faculty of Philosophy, University in Banja Luka, and their field associates, conducted a field research. The whole project and research was organised under the auspices of Friedrich Ebert Foundation. We also need to express our gratitude to the International Organization for Migration (IOM) that granted the research with the migrants in the USK reception centres.

Results

Results of the research with the migrants

Migrants' characteristics and experience

Majority of migrants, participants of the research, come from the following countries: Iran, Syria, Iraq, Afghanistan and Pakistan. In average, they have been in transit around 25 months, so little over two years. They were in BiH usually up to 12 months. Out of the total number, 36% of them state they started this journey alone, while 64%

left with their family. As stated by the migrants, the most important causes for migration are conflicts and war in the countries they come from (54.5%), as well as poor economical living conditions (28%). Wish of the majority of migrants (89.2%) is to permanently settle in some European country (they prefer Germany the most), and only 3.3% would stay in BiH. In the focus groups they pointed out they would be happy to go back to their country if political-economic situation there would improve.

Among different models of acculturation (separation, integration, assimilation, marginalisation), close to 90% of migrants prefers the model of integration, i.e. holding on to their own, as well as accepting the European culture.

Over 70% of the migrants named uncertain future, harassment by police, physical arduousness during the transit, separation from family, bad accommodation conditions, hunger, health issues, as a great problem during the migrations. Around 44.6% of the participants stressed that they had been discriminated in the countries they travelled through. Majority (75.3%) confirmed exposure to verbal violence, 40.6% to physical, and 10% to sexual violence as well. Between 51% and 66% of migrants confirmed presence of nervousness, sadness and depression.

The most preferred styles of life for the migrants are those that imply fulfilment of basic conditions for normal life, such as job and their own house, and accomplishment of some basic rights (such as for example religion).

Attitudes of the migrants towards BiH and domiciles

Migrants do not know much about BiH, only 10% knew some basic information about the country. They like BiH as a country, especially its natural resources. Around 47% of the migrants stated they practically have no or had only a few contacts with the domiciles, around 35% had it sometimes and 18% often or very often. Interaction is made more difficult by the language barriers. Around 26% confirmed that those domiciles were incorrect towards them, while on the other side around

56% of the migrants feel comfortable with the domiciles. Migrants described the domiciles with the following characteristics: good, kind, merciful, humane, helpful, generous, emphatic, calm and hospitable. Majority of the migrants (around 53%) state that in general they have positive attitudes towards domiciles and 73.4% would accept members of the domiciles as their friends. Around 15% of the survey participants state they do not trust the domiciles. Majority of the survey participants positively described people of BiH, but when we asked them to share their impressions of interactions with the locals, there were various answers, mostly negative. In the focus groups, the migrants talked about different experiences with the domiciles. In the cities they have been just passing through they mostly had positive experiences and support, while in USK where they have been temporarily located they often faced discrimination (e.g. in public transport, restaurant, shop, etc.) and insults.

Determinants of migrants' attitudes towards domiciles

We also analysed which factors are correlated with greater openness of migrants towards the domiciles. It was determined that significant factors of greater openness can be: gender (men are more open), better financial status, more contacts with the domiciles, shorter stay in BiH, better mental health, more of a personality trait 'agreeableness' and less of a Machiavellianism, less of emphasising racial differences and lower perception of social injustice.

Results of the research with the domiciles

Attitude towards the migrants

Around 24% of domicile survey participants pointed out they had direct contact with the migrants, and 10% that they had contact of negative character. The contacts are mostly on the level of accidental encounter

and not spending time together. In the focus groups, participants from USK stated they do not feel very comfortable in their own city due to the migrant crisis, while participants from RS, with the exception of some younger survey participants, said they did not want to have contact with the migrants. They are especially closed to intimate relationships with the migrants.

Majority (62.5%) feels that migrations happened due to conflict in those areas, 51% feel it is due to bad economic situation, and 36% it is a conspiracy of some forces in order to destabilise Europe. This last reason was especially emphasised in on focus groups in RS.

Majority of survey participants (around 67%) feels the migrants could stay in BiH only short period of time (up to 6 months) and then they should emigrate from BiH. In case of migrants staying in Europe, both domicile participants (64.6%) and migrants support integration model, i.e. keeping their own culture and adopting the European one.

Around 47% of survey participants express neutral feelings towards the migrants; around 38% have negative, and 14.8% positive. The participants assign following attributes to the migrants: filthiness, aggressiveness, persistency, neatness, uncivility, gumption, stamina, anguish, poverty, fear, courage, etc.

By the factor analysis of the questionnaire on attitudes towards the migrants, we identified three factors: *Openness towards the migrants*, *Fear of politico-economic influence of migrants*, *Perception of migrants as a security threat*. Within these factors we can conclude: that around 15%-25% participants expressed positive attitudes towards the migrants and would have let them live in our society; 30%-43% of the participants had feared that migrants could jeopardise BiH in political, cultural and economic sense; around 44%-47% of the participants feel that the migrants could be linked with crime and terrorism. Around 24% of domicile survey participants feel their people are superior.

What factors are correlated with attitudes towards migrants?

Participants of Muslim religion show greater openness towards the migrants, while Orthodox shows fear of economic-political influence. There are no differences considering the gender, refugee status during the last war, or ethnically heterogenic family.

Personality traits of openness and agreeableness contribute to greater openness towards migrants, while Machiavellianism, psychopath and narcissism have opposite effect. Liberalism also contributes to greater openness, while characteristics like conservatism, orientation towards social dominance and extremism contribute to greater fear.

The greater variables of social identification, ethnocentrism and emphasising racial differences are, the lower openness towards migrants is, and fear of their destructive influence is higher.

The greater the perception of social injustice and fear of future is the greater is fear from political and security influence of migrants. Likewise, the more contacts and friends domiciles have amongst the migrants, the greater is the openness and lower is the fear of their economic-political influence.

Conclusion

In this research, we analysed mutual relations and perception between the migrants and domiciles. Interaction between the migrants and the domiciles is mostly based on superficial and rare encounters, thus their mutual perception is filled with numerous myths, fantasies and stereotypes, especially by the domiciles. That is definitely contributed by biased media reporting and different political constructs. In the context of such public opinion, the significant contribution of this research is that we were directly acquainted with issues and challenges migrants encounter, so we tried to present them as objectively as possible on pages of this monography.

Results pointed out socio-psychological conditionality of mutual attitudes of migrants and domiciles. Greater mutual openness correlates with more intense contacts with other groups, pro-social and liberal personality traits, better mental health, financial status and specific religious and demographic characteristics. On the other side, more rigid social identifications, selfish motives and cognitive simplicity occur as regular correlate of closeness towards other groups and xenophobic approach to reality.

We sincerely hope that directly conveyed migrants' experiences, and numerous data about certain mutual perceptions, will encourage you to think and question some of the common attitudes, and will as well contribute to better understanding of the status and position of migrants.

LITERATURA

- Aichberger, M. C., Bromand, Z., Rapp, M. A., Yesil, R., Montesinos, A. H., Temur-Erman, S., ... Schouler-Ocak, M. (2015). Perceived ethnic discrimination, acculturation, and psychological distress in women of Turkish origin in Germany. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *50*(11), 1691–1700.
- Al Abed, N. A., Hickman, L., Jackson, D., DiGiacomo, M., & Davidson, P. M. (2014). *Older Arab migrants in Australia: between the hammer of prejudice and the anvil of social isolation*. Taylor & Francis.
- Ansems de Vries, L., Carrera, S., & Guild, E. (2016). Documenting the migration crisis in the Mediterranean: Spaces of transit, migration management and migrant agency. *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe*, (94).
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, *14*(1), 20–39.
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2016). Age trends in HEXACO-PI-R self-reports. *Journal of Research in Personality*, *64*, 102-111.
- Atina – Citizens Association for Combat against Trafficking in Human Beings and all Forms of Violence against. (2014). Migrant population in local communities in Serbia. (2014). Retrieved from [http://atina.org.rs/sites/default/files/Atina Migranti F1 ENG %281%29.pdf](http://atina.org.rs/sites/default/files/Atina_Migranti_F1_ENG_%281%29.pdf)
- Atwell Seate, A., & Mastro, D. (2016). Media's influence on immigration attitudes: An intergroup threat theory approach. *Communication Monographs*, *83*(2), 194–213.
- Bansak, K., Hainmueller, J., & Hangartner, D. (2016). How economic, humanitarian, and religious concerns shape European attitudes toward asylum seekers. *Science*, *354*(6309), 217–222.
- Bauböck, R. (2018). Refugee protection and burden-sharing in the European Union. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, *56*(1), 141–156.

- Berry, M., Garcia-Blanco, I., & Moore, K. (2016). *Press coverage of the refugee and migrant crisis in the EU: A content analysis of five European countries.*
- BiH i dalje nema rješenje za migrantsku krizu. (2019). Retrieved from <https://www.atvbl.com/vijesti/bih/bih-i-dalje-nema-rjesenje-za-migrantsku-krizu-24-9-2019>
- Brylka, A., Mähönen, T. A., & Jasinskaja-Lahti, I. (2015). National identification and attitudes towards Russian immigrants in Finland: Investigating the role of perceived threats and gains. *Scandinavian Journal of Psychology, 56*(6), 670–677.
- Care (2017). *On the road to Europe.* Sarajevo: Care.
- Čačić-Kumpes, J., Gregurović, S., & Kumpes, J. (2012). Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj. *Revija Za Sociologiju, 42*(3), 305–336.
- Callens, M.-S., Meuleman, B., & Valentova, M. (2015). Perceived Threat, Contact and Attitudes Towards the Integration of Immigrants. Evidence from Luxembourg. *Evidence from Luxembourg. (October 2015). Luxembourg Institute of Socio-Economic Research (LISER) Working Paper Series, 1.*
- Čarija, A. (2016). *Stavovi učenika završnih razreda srednjih škola u Zadru prema tražiteljima azila u Hrvatskoj.* University of Zadar. Department of Sociology.
- Close, C., Kouvonen, A., Bosqui, T., Patel, K., O'Reilly, D., & Donnelly, M. (2016). The mental health and wellbeing of first generation migrants: a systematic-narrative review of reviews. *Globalization and Health, 12*(1), 47.
- Dinesen, P. T., Klemmensen, R., & Nørgaard, A. S. (2016). Attitudes toward immigration: The role of personal predispositions. *Political Psychology, 37*(1), 55–72.

- Duckitt, J., & Sibley, C. G. (2010). Personality, ideology, prejudice, and politics: A dual-process motivational model. *Journal of Personality*, 78(6), 1861–1894. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00672.x>
- Dušanić, S., Lakić, S., & Turjačanin, V. (2017). *Građansko i političko učešće mladih*. Banja Luka: Fondacija Friedrich Ebert
- Farkas, M., & Dövényi, Z. (2018). Migration to Europe and its demographic background. *Regional Statistics*, 8(1), 29.
- Furnham, A., Richards, S. C., & Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199–216.
- Gallego, A., & Pardos-Prado, S. (2014). The big five personality traits and attitudes towards immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(1), 79–99.
- Gattino, S., Tartaglia, S., Rollero, C., & De Piccoli, N. (2019). The Relationship between Local Identification, Urban Disorder Sensitivity, and Prejudice Toward Immigrants: The Role of Autochthony. *American Journal of Community Psychology*.
- Giacco, D., Laxhman, N., & Priebe, S. (2018). Prevalence of and risk factors for mental disorders in refugees. *Seminars in Cell & Developmental Biology*, 77, 144–152. Elsevier.
- Granična policija nema dovoljno ljudi za borbu sa migrantskom krizom. (2019). Retrieved from <https://www.atvbl.com/vijesti/bih/granicna-policija-nema-dovoljno-ljudi-za-borbu-sa-migrantskom-krizom-1-10-2019>
- Hofstede, G. (2009). *Geert Hofstede cultural dimensions*.
- How the Global Refugee Crisis Has Transformed Europe. (2018). Retrieved September 17, 2019, from <https://www.worldpoliticsreview.com/insights/24949/how-the-global-refugee-crisis-has-transformed-europe>

- Irregular Migrant, Refugee Arrivals in Europe Top One Million in 2015: IOM | International Organization for Migration. (2015). Retrieved September 17, 2019, from <https://www.iom.int/news/irregular-migrant-refugee-arrivals-europe-top-one-million-2015-iom>
- Jašar-Opardija, M. (2019). "Prostor u kojem migranti borave, nije ni za životinja, a ne za ljudska bića." Retrieved from <http://ba.n1info.com/Vijesti/a382197/Prostor-u-kojem-migranti-borave-nije-ni-za-zivotinja-a-ne-za-ljudska-bica.html>
- Jewll, R. T., Melgar, N., Molina, D. J., & Rossi, M. (2009). Attitudes toward immigrants: a cross-country perspective. *Documento de Trabajo/FCS-DE; 3/09*.
- Jonason, P. K., & Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: A concise measure of the dark triad. *Psychological assessment, 22*(2), 420.
- Kalebić Maglica, B., Švegar, D., & Jovković, M. (2018). Odnos osobina ličnosti, efekta okvira i stavova prema migrantima. *Društvena Istraživanja: Časopis Za Opća Društvena Pitanja, 27*(3), 495–517.
- Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J., ... Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care. *Cmaj, 183*(12), E959–E967.
- Kuo, B. C. H. (2014). Coping, acculturation, and psychological adaptation among migrants: a theoretical and empirical review and synthesis of the literature. *Health Psychology and Behavioral Medicine: An Open Access Journal, 2*(1), 16–33.
- Lancee, B., & Sarrasin, O. (2015). Educated preferences or selection effects? A longitudinal analysis of the impact of educational attainment on attitudes towards immigrants. *European Sociological Review, 31*(4), 490–501.
- Lindert, J., von Ehrenstein, O. S., Priebe, S., Mielck, A., & Brähler, E. (2009). Depression and anxiety in labor migrants and refugees—a systematic review and meta-analysis. *Social Science & Medicine, 69*(2), 246–257.

- Ljujic, V., Vedder, P., Dekker, H., & van Geel, M. (2012). Serbian adolescents' Romaphobia and their acculturation orientations towards the Roma minority. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(1), 53–61.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81–90.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.1.81>
- Migranata u BiH je sve manje: "Većina ih je otišla u Hrvatsku." (2019). Retrieved from <https://www.24sata.hr/news/migranata-u-bih-je-sve-manje-vecina-ih-je-otisla-u-hrvatsku-589008>
- Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts - BBC News. (2016). Retrieved September 17, 2019, from <https://www.bbc.com/news/world-europe-34131911>
- Miklikowska, M. (2016). Like parent, like child? Development of prejudice and tolerance towards immigrants. *British Journal of Psychology*, 107(1), 95–116. <https://doi.org/10.1111/bjop.12124>
- Murray, K. E., & Marx, D. M. (2013). Attitudes toward unauthorized immigrants, authorized immigrants, and refugees. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 19(3), 332.
- Neuliep, J. W., & McCroskey, J. C. (1997). The development of a US and generalized ethnocentrism scale. *Communication Research Reports*, 14(4), 385–398.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2005). Allport's intergroup contact hypothesis: Its history and influence. *On the Nature of Prejudice: Fifty Years after Allport*, 262–277.
- Popadić, D. (1995). Uzrasne i generacijske razlike u preferenciji životnih ciljeva. *Psihološka istraživanja*, 7, 71–88.
- Pottie-Sherman, Y., & Wilkes, R. (2017). Does size really matter? On the relationship between immigrant group size and anti-immigrant prejudice. *International Migration Review*, 51(1), 218–250.

Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of personality and social psychology*, 67(4), 741.

Record number of over 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015. (2016). Retrieved from

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/790eba01-381c-4163-bcd2-a54959b99ed6>

Rumpf, H. J., Meyer, C., Hapke, U., John, U. (2001). Screening for mental health: validity of the MHI-5 using DSM-IV Axis I psychiatric disorders as gold standard. *Psychiatry research*, 105(3), 243-253.

Salgado, H., Haviland, I., Hernandez, M., Lozano, D., Osoria, R., Keyes, D., ... Zúñiga, M. L. (2014). Perceived discrimination and religiosity as potential mediating factors between migration and depressive symptoms: a transnational study of an indigenous mayan population. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 16(3), 340–347.

Schmid, K., & Muldoon, O. T. (2015). Perceived threat, social identification, and psychological well-being: The effects of political conflict exposure. *Political Psychology*, 36(1), 75–92.

Shin, H., & Dovidio, J. F. (2018). Differences, threats, values, and country-specific prejudice toward immigrants and foreign workers in three major receiving countries: The United States, Germany, and Australia. *Journal of Social Issues*, 74(4), 737–755.

Sibley, C. G., & Duckitt, J. (2008). Personality and Prejudice: A Meta-Analysis and Theoretical Review. *Personality and Social Psychology Review*, 12(3), 248–279.

<https://doi.org/10.1177/1088868308319226>

Sokolović, H. (2019). Bolje od života od kojeg su pobjegli, gore od onog kojem teže. Retrieved from

<http://ba.n1info.com/Vijesti/a380566/N1-u-hotelu-Sedra.html>

- Stephan, W. G., Boniecki, K. A., Ybarra, O., Bettencourt, A., Ervin, K. S., Jackson, L. A., ... Renfro, C. L. (2002). The role of threats in the racial attitudes of Blacks and Whites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(9), 1242–1254.
- Stephan, W. G., Renfro, C. L., Esses, V. M., Stephan, C. W., & Martin, T. (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(1), 1–19.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., & Bachman, G. (1999). Prejudice Toward Immigrants 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(11), 2221–2237.
- Sun, T., Horn, M., & Merritt, D. (2004). Values and lifestyles of individualists and collectivists: a study on Chinese, Japanese, British and US consumers. *Journal of Consumer Marketing*, 21(5), 318–331.
- Tajfel, H. (1978). Social categorization, social identity and social comparison. *Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*, 61–76.
- Tajfel, Henri. (2010). *Social identity and intergroup relations* (Vol. 7). Cambridge University Press.
- Tajfel, Henri, & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. *Psychology of Intergroup Relations*, pp. 7–24. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00066.x>
- The Migration Crisis and the Future of Europe. (2019). Retrieved September 17, 2019, from <https://prospect.org/article/migration-crisis-and-future-europe>
- The truth about asylum. (2019). Retrieved from <https://www.refugeecouncil.org.uk/information/refugee-asylum-facts/the-truth-about-asylum/>

- Titzmann, P. F., Brenick, A., & Silbereisen, R. K. (2015). Friendships Fighting Prejudice: A Longitudinal Perspective on Adolescents' Cross-Group Friendships with Immigrants. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(6), 1318–1331. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0256-6>
- Trends in international migration, 2015*. (2015). Retrieved from <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/populationfacts/docs/MigrationPopFacts20154.pdf>
- Turjačanin, V. (2015). Socijalna psihologija etničkog identiteta. *Banja Luka: Filozofski fakultet*.
- Tuttas, C. A. (2015). Perceived racial and ethnic prejudice and discrimination experiences of minority migrant nurses: A literature review. *Journal of Transcultural Nursing*, 26(5), 514–520.
- Ujić (2019). U BiH trenutno približno 4.000 migranata. Retrieved from <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/ujic-u-bih-trenutno-priblizno-4000-migranata>
- UNHCR. (2019). *Refugee and Migrant Situation in Bosnia and Herzegovina*.
- Vežali, L., & Giovannini, D. (2010). Social dominance orientation, realistic and symbolic threat: effects on Italians' acculturation orientations, intergroup attitudes and emotions toward immigrants. *TPM-Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 17(3), 141–159.
- Visintin, E. P., Voci, A., Pagotto, L., & Hewstone, M. (2017). Direct, extended, and mass-mediated contact with immigrants in Italy: their associations with emotions, prejudice, and humanity perceptions. *Journal of Applied Social Psychology*, 47(4), 175–194.
- Yarkoni, T. (2010). Personality in 100,000 words: A large-scale analysis of personality and word use among bloggers. *Journal of research in personality*, 44(3), 363–373.

Župarić-Iljić, D., & Gregurović, M. (2013). Stavovi studenata prema tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj. *Društvena Istraživanja: Časopis Za Opća Društvena Pitanja*, 22(1), 41–62.

На Илиџи пронађена 53 мигранта без докумената. (2019). Retrieved from <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=352972>

Слободе лишено седам лица због кријумчарења 27 миграната. (2019). Retrieved from <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=351778>

Potruga za migrantom: Pakistanaca zaražen HIV-om silovao devojkę s posebnim potrebama па pobjegao iz prihvatnog centra. (2019). Retrieved from <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/potruga-za-migrantom-pakistanac-zarazen-hiv-om-silovao-devojkę-s-posebnim-potrebama/7w8evlp>

Veliki tranzit migranata iz Azije i Afrike prema evropskim zemljama, otvorio je brojne javne rasprave, ali i potrebe za istraživanjima koja su važna podloga za donošenje kvalitetnih migracionih politika.

U empirijskoj studiji Migranti i mi sociopsihološka analiza uzajamne percepcije se detaljnije razmatra interakcija domicilnog stanovništva i migranata u Bosni i Hercegovini. Kroz anketno istraživanje i fokus grupe sa obe populacije, ispitano je kako one doživljavaju jedna drugu, te koji socijalni i psihološki faktori determinišu tu percepciju.

Budući da je interakcija između migranata i domicilnog stanovništva uglavnom zasnovana na površnim ili nikakvim kontaktima, ne čudi to je njihova uzajamna percepcija prožeta brojnim mitovima, fantazijama, stereotipima, a po potrebi raznih intrapsihičkih i društvenih sila i babarogama.

Iskreno se nadamo da će direktno prenesena iskustva migranata, te brojni podaci o odrednicama uzajamne percepcije, podstaći na razmišljanje i preispitivanje nekih uvriježenih stavova, te da će doprinijeti boljem razumjevanju migrantske populacije.